

Univerza v Ljubljani
Teološka fakulteta in Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Tadeja Japelj

**V DIALOGU Z BESEDO:
SLOVNIČNO IN KARAKTERNO BRANJE ODLOMKA
JN 4,1–42 S POUDARKOM NA DIALOGU**

Diplomsko delo

Študijski program:

Slovenistika – D

Teologija – D

Mentorica: doc. dr. Mojca Smolej

Mentor: izr. prof. dr. Maksimilijan Matjaž

Ljubljana, oktober 2013

Zahvaljujem se mentorjema za vso pomoč in nasvete pri nastajanju diplomskega dela, predvsem pa za njuno nalezljivo zavzetost do svojega področja, ki me je navdušila in pripomogla k izbiri teme.

Zahvaljujem se svojim staršem in sestrama za vso ljubezen in podporo na moji poti do cilja.

Hvala prijateljem, ki so mi stali ob strani in mi preko pogovorov vliвали zaupanje, ko sem to najbolj potrebovala.

4.1.1 Sklep	30
4.2 (v. 7–15): Dialog med Jezusom in Samarijanko (1. del)	30
4.2.1 Sklep	35
4.3 (v. 16–26): Dialog med Jezusom in Samarijanko (2. del)	36
4.3.1 Sklep	40
4.4 (v. 27–30): Narativni del – prihod učencev, odhod Samarijanke	41
4.4.1 Sklep	42
4.5 (v. 31–38): Dialog z učenci.....	43
4.5.1 Sklep	45
4.6 (v. 39–42): Zaključek - vera Samarijanov	45
4.6.1 Sklep	46
4.7 Tema Jezusove identitete	46
4.8 Shema tem.....	47
4.9 Tematska navezanost konca na začetek.....	48
5 KARAKTERNO BRANJE	49
5.1 Od zgodbe k literarnim osebam	49
5.2 Karakterno branje	49
5.3 Literarne osebe v evangelijih in teorije.....	50
5.4 Literarne osebe v antični in moderni literaturi.....	51
5.4.1. Hebrejske pripovedi in vloga bralčevega sklepanja o podobi literarnih oseb	51
5.4.2 Antična grška literatura.....	52
5.4.3 Moderna literatura.....	53
5.4.3.1 Literarne osebe in vloga bralca.....	53
5.4.3.2 Kategorije literarnih oseb in klasifikacija.....	55
5.5 Literarne osebe v Janezovem evangeliju	56
5.5.1 Zakaj obravnavati literarne osebe v Jn evangeliju?.....	57
5.5.2 Teorije o literarnih osebah v evangelijih	58
5.5.3 Pomanjkljivosti teorij.....	60
5.6 Teorija literarnih oseb po Bennemi	61
5.6.1 Vrednotenjski zorni kot Janezovega evangelija in dualistični pogled na svet	62
5.6.2 Analiza literarnih oseb	63
5.6.2.1 Kompleksnost	63
5.6.2.2 Razvoj.....	64
5.6.2.3 Notranje življenje oseb	64
5.6.2.4 Stopnje karakterizacije v okviru kontinuuma	65
5.6.2.5 Analiza in klasifikacija verskih odgovorov	65

5.7 Literarne osebe v Jn 4,1–42.....	67
5.7.1 Jn 4,1–42 in samarijska skupnost.....	68
5.7.2 Srečanje med Jezusom in Samarijanko	69
5.7.2.1 Dialog med Jezusom in Samarijanko	69
5.7.3 Samarijanka kot literarna oseba	72
5.7.3.1 Samarijankin verski odgovor	73
5.7.3.2 Samarijanka kot zgled učenčevstva.....	74
5.7.4 Učenci (dvanajsteri)	75
5.7.4.1 Učenci in njihovo nerazumevanje Jezusovih besed	76
5.7.4.2 Učenci kot kolektivna literarna oseba	76
5.7.4.3 Verski odgovor učencev	77
5.7.4.4 Učenci v Jn 4,1–42	78
5.7.5 Samarijani in njihov verski odgovor	79
5.8 Jezusov dialoški pristop, ki vodi do Samarijankine vere	80
6 DIALOŠKI POUČENJE ODLOMKA.....	82
6.1 Dialog kot krepost	82
6.2 Mesto dialoga v Jn evangeliju	82
6.3 Jezusov pristop	83
6.4 Značilnosti dialoga med Jezusom in Samarijanko	83
6.5 Dialog med Jezusom in Samarijanko kot model za medreligijski dialog	89
ZAKLJUČEK.....	92
POVZETEK.....	99
ABSTRACT	100
VIRI IN LITERATURA	101

KAZALO PREGLEDNIC

Preglednica 1: Voda	33
Preglednica 2: Mož.....	37
Preglednica 3: Častiti	38
Preglednica 4: Hrana	43
Preglednica 5: Jezus	47

PRILOGE

Priloga 1: Shema pomenskih polj

UVOD

Odlomek o srečanju med Jezusom in Samarijanko iz Janezovega evangelija je edinstven primer dialoga med Jezusom in ženo, v katerem se prepletajo raznolike teme, hkrati pa nam predstavi zanimive literarne osebe, med katerimi izstopa žena iz Samarije.

Odlomek obravnavamo kot besedilo, na katerega lahko pogledamo iz več vidikov. Prvi vidik bo jezikoslovni vidik, ki se osredotoča na dobesedni pomen besedila. Gre za slovnično branje, ki nam bo razjasnilo zgradbo besedila in strukture, ki se v njem pojavljajo. Za celostno obravnavo besedila je potrebno upoštevati tudi pomensko povezanost besedila, zato bomo besedilo slovnično analizirali na podlagi pomenske, strukturne in besedilne skladnje.

Odločitev za jezikoslovni pristop k svetopisemskemu besedilu temelji na dejstvu, da je tudi svetopisemski odlomek besedilo in s tem »komunikacijski proces« (Starc 2011: 433), ki mora izkazovati besedilnost, torej medsebojno povezanost sestavin na skladenski in logični ravni (Hudej 1994: 11). S slovničnim branjem in raziskovanjem besedila v okviru strukturne in besedilne skladnje se v diplomski nalogi tako ukvarjamo z raziskovanjem svetopisemskega odlomka kot jezikovnega pojava. Preko slovničnega branja bomo določili tematsko strukturiranost besedila in vsebinski razvoj, pri čemer nam bo pomagala predvsem besedilna skladnja in v okviru te prepoznavanje kohezivnih sredstev (Hudej 1994: 7–8).

Svetopisemsko besedilo ima, tako kot vsako drugo besedilo, določen namen. Namen evangelijev lepo povzema Brown, ki pravi, da evangelije prežema teološki poudarek, misijonarski namen in vnaprej predvidena kristologija (2008: 131). Pisec Janezovega evangelija je namen izrazil v 20. poglavju. Namen in zgradba besedila sta povezana, saj je pomembno, da »hkrati z vsebino beremo tudi obliko, in to ne le posamezne podrobnosti, posamezne prvine, pač pa celoto; oblika je največkrat že sama del vsebine. (...) Šele vsebina in oblika, ki je tudi sama vsebina (in ne le 'posoda' vsebine), skupaj podajata celostno sliko besedila« (Smolej 2011: 415).

Poleg same oblike, torej strukture besedila, bomo na obravnavani odlomek pogledali tudi iz vsebinskega vidika. V skladu z namenom Janezovega evangelija, ki se izraža preko literarnih oseb in njihove interakcije z učlovečeno Besedo, glavno osebo evangelija, ki je Jezus, se bomo osredotočili na podobo literarnih oseb v odlomku, kar

smo poimenovali karakterno branje. Na osnovi teoretičnega ogrodja, ki ga je zasnoval Cornelis Bennema in ga bomo predstavili v diplomskem delu, se bomo osredotočili na glavne osebe v obravnavanem odlomku in poskušali razbrati, kaj nam samo besedilo pove o njih. Pri tem nam bodo pomagala tudi spoznanja iz prvega dela, torej slovničnega branja odlomka, predvsem zato, ker antična karakterizacija literarnih oseb ne opisuje neposredno, ampak bolj posredno, tako da mora bralec sam sklepati o podobi literarnih oseb iz informacij v besedilu, preko procesa inferiranja (Bennema 2009: 398).

Ker se literarne osebe v odlomku razvijajo znotraj in preko dialoga (večinski del besedila je namreč govornega značaja), bomo v zadnjem delu naloge izpostavili še nekaj dialoških poudarkov besedila in na ta način odlomek predstavili tudi v luči dialoga.

1 EVANGELIJ KOT LITERARNA STVARITEV

1.1 Evangeliji in njihov namen

Evangeliji naj bi se po mnenju strokovnjakov oblikovali po vzoru literarnih stvaritev, ki so nastajale pred njimi. Najprej bi to lahko bile starozavezne pripovedi, predvsem Jeremijeva knjiga, ki popisuje sporočilo o poklicanosti preroka, njegove besede in dela. Vzor za nastanek naj bi bili tudi svetni življenjepisi iz grško-rimske literature, »kjer je prva skrb prikazovanje veličine osebe« (Brown 2008: 130).

Razlike med značilnimi življenjepisi in evangeliji, ki se pojavljajo, pa kažejo, da je namen evangelija povsem drugačen od življenjepisa. Namen življenjepisov je (bil) podajanje informacij, kar pa ni namen evangelijev, kjer je prisoten jasen teološki poudarek, misijonarski namen in vnaprej predvidena kristologija (Brown 2008: 131). Evangelij je zapisan zato, da »tisto, kar je povedanega, prejme odgovor vere in prinaša odrešenje« (prav tam). Ta namen, ki prežema vse evangelije, je jasno povzet v Janezovih besedah v Jn 20,31.

Evangelijev zaradi navedenih dejstev ne moremo obravnavati kot podroben življenjepis o Jezusovem življenju. Niti se ne moremo spraševati o točnosti in resničnosti zgodovinskih podatkov, saj glavni namen ni podajanje le-teh. Evangeliji s svojim sporočilom vzbujajo vprašanja vere in bralca izzovejo, da nanje odgovori.

Če bi hoteli natančneje določiti literarno vrsto posameznih delov evangelijev, je to »zelo strokovno in zapleteno opravilo« (Brown 2008: 59). V evangelijih najdemo lažje opredeljive vrste, kot so prilika, pripovedi o čudežih, otroštvu, trpljenju. Podrobneje pa so literarne vrste, ki jih najdemo v evangelijih, modrostni izreki, preroške in apokaliptične izjave, pravni predpisi o življenju skupnosti, izreki jaz, prisposode, primerjave, izreki v okviru pripovedi, kratke zgodbe, daljše pripovedi o čudežih, zgodovinske pripovedi, nezgodovinske legende itd. Kritika oblik je pomembna zato, ker ima vsaka literarna vrsta svoje posebnosti (prav tam).

1.2 Branje Janezovega evangelija in simbolna govorica

Raziskovanje knjig Svetega pisma, proučevanje razlaganja ali iskanje pomena se imenuje hermenevtika. Izraz obsega več različnih načinov pristopanja k besedilu.

Brown naštevava naslednje pristope k raziskovanju besedil Svetega pisma: tekstna kritika, zgodovinska kritika, kritika virov, kritika oblik, kritika redakcij, kanonska kritika, strukturalizem, kritika pripovedi, retorična kritika, družbena kritika, zavzemanje kot kritika (2008: 57–64). Pri tej množici pristopov je najpomembneje, da jih med seboj povežemo, »da nobena od 'kritik' ne postane edini način razlage« (Brown 2008: 64). Vendar pa zgodovinsko-kritična metoda ohranja prednost pred drugimi vrstami razlage (Manns 2012: 10).

Janezov evangelij je močno zaznamovan s simbolno govorico. To pomeni, da se globlji pomen skriva pod površjem jezika in znamenj. Zato je še posebej pomembno celostno branje, ki zajema zgodovinsko-literarno raven, biblično-simbolno in duhovno-odrešenjsko raven (Matjaž 2012: 12).

1.3 Janezov evangelij in značilnosti sloga

Posebnost Janezovega evangelija je v tem, da je v njem delež pripovedi v primerjavi s sinoptičnimi evangeliji majhen, glavnino besedila namreč zasedajo razlage. Evangelij se predstavlja kot interpretacija. Poleg sedmih »znamenj«, ter »simbolnih gest« je »vse drugo en sam dialog« (Fausti 2012: 6–8).

Omeniti je treba nekaj specifičnih slogovnih značilnosti Janezovega evangelija. To so pesniška oblika, nerazumevanje, dvoumnosti, ironija, vključitve in prehodi, vrinjeni stavki in opombe (Brown 2008: 339–341).

Prva značilnost je pesniška oblika. Jezus v Jn evangeliju govori na bolj slovesen, privzdignjen način kot v sinoptičnih evangelijih. Na ta način so njegovi govori postavljeni na drug nivo kot je vsakdanja človeška govorica (Brown 2008: 339).

Druga značilna Janezova tehnika je nerazumevanje, ali vodeni nesporazum (Matjaž 2012: 5). Ker Jezus, učlovečena Beseda, prinaša sporočilo 'od zgoraj', ga mnogi ne razumejo. Jezus za razlago uporablja človeški jezik, zaradi kompleksnosti sporočila pogosto uporablja simbolni oz. metaforičen jezik. To sporočilo pa sogovornik razume dobresedno, torej narobe. Ta točka nerazumevanja »Jezusu omogoči, da svojo misel pojasni bolj izčrpno in s tem razgrne svoj nauk« (Brown 2008: 340).

Tehnika vodenega nesporazuma ima »pet stopenj: Jezusova beseda (način izražanja) (1), zbudi pri poslušalcih nesporazum (2), ker ga razumejo v stvarnem pomenu (3); Jezus besede ponovi (4) in razlago dopolni na duhovni ravni (5). Jezusovi nasprotniki in

tudi učenci se praviloma ne zavedajo, da njegove besede lahko pomenijo čisto nekaj drugega kot to, kar razberejo po črki (...)» (Matjaž 2012: 5–6).

Prav zaradi rabe simbolne in metaforične govorice so Jezusove besede pogosto večpomenske. To uvaja v besedilo dvoumnosti, ki so še ena značilnost sloga četrtega evangelija. Sem prištevamo besedne igre z različnimi pomeni besed, ki jih uporablja Jezus (primer je besedna zveza 'živa voda' (4,10), ki lahko pomeni tekoča voda in voda življenja), temeljijo pa na hebrejščini ali grščini (Brown 2008: 340).

Med Jezusom in njegovimi sogovorniki, s katerimi vstopa v dialog, se torej pojavlja nerazumevanje zaradi njegove metaforične govorice in posledičnega dvojnega pomena. Kadar »Jezusovi nasprotniki o njem dajejo izjave, ki so poniževalne, posmehljive, nezaupljive, ali vsaj netočne«, se pojavi ironija, saj so te izjave »pogosto resnične ali bolj smiselne na način, ki se ga sogovorniki ne zavedajo« (Brown 2008: 341).

Naslednja značilnost so vključitve in prehodi. Skozi evangelij se pojavljajo vključitve, ko evangelist povezuje konec nekega dela z začetkom naslednjega, kar se kaže v podrobnostih, ki jih omenja v besedilu. Na ta način združuje posamezne dele med seboj. Kot prehod med posameznimi deli evangelist uporablja motiv, ki zaključuje prejšnje dogajanje in uvaja novo (prav tam).

Poleg naštetega se pojavljajo vrinjeni stavki ali opombe, ki pojasnjujejo semitske izraze ali imena, bodisi imajo vlogo pojasnjevanja ozadja za razvoj pripovedi, podajajo geografske značilnosti, tudi teološke perspektive (prav tam).

V Janezovem evangeliju najdemo antitetično izražanje, ki je značilnost semitskega sloga. Najdemo tudi paralelizme in izraze, ki so si med seboj v nasprotju, ter semitizme (Matjaž 2012: 7).

1.4 Dobesedni pomen

»Dobeseden pomen je tisto, kar so svetopisemski pisci nameravali in svojim poslušalcem sporočili s tem, kar so napisali. Ta pomen pa ne izčrpa vsega pomena Svetega pisma, ampak je temeljno povezan s pomeni, ki jih ugotavljajo druge oblike 'kritike'.« (Brown 2008: 71)

Dobesedni pomen kljub temu da je temeljnega pomena ni edini pomen odlomka (Brown 2008: 75). Besedilo namreč »ni predmet, ki ga razlagalec razčlenjuje in iz njega

povzame nedvoumen in jasen pomen. Je sestav, zgradba, s katero se bralci spopadejo v iskanju pomena, in je zato odprto za več kot en veljaven pomen« (Brown 2008: 79).

Dejstvo, da dobesedni pomen ni edini pomen, poudarja tudi Manns, ko pravi, da ima Sveto pismo »trojno razsežnost ter vsebuje vertikalno in horizontalno dinamiko. Ima dobesedni, antropološki in pnevmatski pomen (...)« (2012: 12).

1.5 Metode in pristopi za interpretacijo svetopisemskih besedil

Med metodami za interpretacijo svetopisemskih besedil ima primarno mesto zgodovinsko-kritična metoda. Ena sama metoda ne izčrpa vseh vidikov besedila, zato se pojavljajo tudi druge metode in pristopi, ki pomagajo osvetliti »ta ali oni vidik, ki je vreden pozornosti« (CD 87: 33).¹ Med novejšimi pristopi cerkveni dokument *Interpretacija Svetega pisma v Cerkvi* našteva govorniško analizo, pripovedno analizo, semiotsko analizo, pristope, ki se opirajo na izročilo ter pristope s pomočjo znanosti o človeku ter pristope, ki se opirajo na gibanja (CD 87: 33–56). Med pristope k besedilu bi tako lahko uvrstili tudi karakterno branje, ki je osredotočeno na literarne osebe v pripovedi.

Literarne osebe in karakterizacija so predmet literarnih raziskovanj. Literarni pogled na biblična besedila je povzročil nove metodološke pristope do bibličnih besedil in je po mnenju nekaterih nadomestil zgodovinsko-kritično metodo eksegeze. Pojavila se je narativna teorija analize evangelijev, ki so jo poimenovali narativna kritika. V okviru tega pristopa so evangeliji razumljeni kot literatura, leposlovje. Narativna kritika raziskuje poetično funkcijo evangelijev, torej kakšne so značilnosti evangelijev kot literature. Narativni kritiki se osredotočajo na posamezne evangelije kot na celoto (Merenlahti in Hakola 2004: 13–15).

Kot poudarjata avtorja, ko beremo evangelij kot literaturo, pričakujemo koherentnost besedila celo na mestih, kjer je koherenca okrnjena. Pričakujemo, da so na globlji ravni tudi taka mesta nekako smiselno povezana. Narativni kritiki namreč iščejo povezave med posameznimi deli in celotno pripovedjo evangelija in te povezave razumejo kot evangelistov umetniški uspeh. Enotnost in koherenca naj bi bili po njihovem mnenju karakteristiki kvalitetne literature (2004: 15).

¹ Kratica CD označuje cerkveni dokument.

1.6 Različni pristopi k branju odlomka Jn 4,1–42

Odlomek je bil deležen mnogih načinov interpretacij. Phan našteva naslednje pomenljivejše interpretacije besedila: kristološka interpretacija, pnevmatološko branje, zakramentalna interpretacija, liturgična interpretacija, feministična interpretacija, misiološko branje (2010: 161–164).

Kristološka interpretacija se osredotoča na vprašanje Jezusove prave identitete in zaseda primarno mesto. Preko razreševanja nesporazumov v dialogu med Jezusom in Samarijanko dialog prispeva k osvetljevanju resnice, da je Jezus pravi Mesija (Phan 2010: 161).

Pnevmatološko branje osvetljuje glavno temo besedila, to je Duh, izražen kot dar žive vode, ki ga daje Jezus. Duh vzpostavlja posebno vez med pravimi častilci in Očetom. Prisotnost Duha je porok za avtentično čaščenje (Phan 2010: 162).

Zakramentalna interpretacija v ospredje postavlja motiv krsta, ki je izražen s simbolom žive vode. Gre za motiv, ki je prisoten že v dialogu z Nikodemom (3,2–6) in v pripovedi v 3,22–30. V odlomku se, čeprav mnogo šibkeje, izraža tudi motiv evharistije; najdemo ga lahko v Jezusovih besedah učencem, ko omenja hrano, katere oni ne poznajo (v. 32).

Liturgična interpretacija se osredotoča na pravo čaščenje. Pravi častilec je tisti, ki ne časti ne *na gori Garizim ne v Jeruzalemu* (v. 21) ampak *v duhu in resnici* (v. 23), saj je *Bog duh* (v. 24). Pri tem, kot opozarja Phan, ni mišljeno nasprotje med čaščenjem v srcu ali duhu (osebno čaščenje) in med zunanjim, javnim čaščenjem (javna liturgija). Gre za kontrast med javnim čaščenjem na gori Garizim in v Jeruzalemskem templju in javnem čaščenju v duhu, ki je Jezusov eshatološki dar (2010: 163). Ta dvojnost je del Janezovega dualističnega pogleda, izraženega skozi evangelij (dvojnost označujejo izrazi, kot so: meso-duh, od zgoraj-od spodaj, zemlja-nebo). Čaščenje v duhu in resnici je čaščenje v Jezusu, ki je resnica (Jn 14,6) in nadomešča čaščenje tako na gori Garizim kot tudi v Jeruzalemu (prav tam).

Feministična interpretacija v ospredje postavlja »ženske kot pogumne in neposredne braniteljice njihovih verskih tradicij in kasneje kot sposobne učenke in evangelizatorke« (Phan 2010: 163).

V uvodnem delu smo opozorili na splošen namen evangelija in s tem na njegovo osnovno funkcijo, ki je »odvisna predvsem od sporočevalčevega namena« (Hudej 1994:

87). V skladu z namenom evangelistov, da pri bralcih spodbudijo verski odgovor, kar še posebej jasno izraža Janezov evangelij v 20. poglavju, gre za vplivanjsko funkcijo besedila (Hudej 1994: 86–93.) Izpostavili smo pomen celostnega branja evangelijev, saj imajo ta besedila poleg dobesednega pomena tudi antropološki in pnevmatski pomen (Manns 2012). Dobesedni pomen, ki je temeljnega pomena, bomo obravnavali preko jezikoslovnega pristopa s slovničnim branjem, nato pa bomo zavzeli pristop, ki se osredotoča na literarne osebe (karakterno branje).

2 SLOVNIČNO BRANJE

2.1 Slovnično branje besedila

Preko slovničnega branja natančneje opazimo strukture v besedilu. Pri slovničnem branju ne gre za interpretiranje besedila, ampak za opazovanje notranje povezanosti besedila in njegove strukture ter iskanje tem, pomenskih fokusov in vsebinskih poudarkov.

S samo strukturo besedila in razlaganjem besedila kot sestava stavkov so se jezikoslovci začeli ukvarjati v drugi polovici prejšnjega stoletja. Temeljno delo v okviru teorije o besedilu kot o matematičnem sistemu predstavlja delo ameriškega jezikoslovca Noama Chomskega z naslovom *Syntactic structures* (1957), kjer je jezik predstavljen kot strukturno natančno opredeljen sistem, ki je obenem tudi stabilen. Chomsky jezik primerja z nizom »stavkov« določenega formaliziranega matematičnega sistema.²

V izdaji iz leta 1975 beremo:

»Od zdaj naprej bom jezik razumel kot (omejen ali neomejen) niz stavkov, od katerih je vsak po dolžini omejen in zgrajen iz omenjenega niza elementov. (...) Podobno lahko niz stavkov nekega formaliziranega sistema matematike razumemo kot jezik. Osnovni namen lingvistične analize jezika J je razlikovanje slovničnih sekvenc, ki so stavki J-ja, in preučevanje struktur slovničnih sekvenc.« (13)³

Gre torej za pogled na jezik kot na matematični sistem, oz. metodo matematičnega branja ali kombinatoriko. Kombinatorično razčlenjevanje besedila besedilo definira kot niz stavkov.⁴

Za ponazoritev vzemimo naslednje besedilo:

*Moral je iti skozi Samarijo. Prišel je torej v samarijsko mesto, imenovano Sihar, blizu posesti, ki jo je Jakob dal svojemu sinu Jožefu. Tam je bil Jakobov studenec. Jezus je bil utrujen od poti in je kar sedel k studencu. Bilo je okrog šeste ure.*⁵

² Citirano po konzultacijah z doc. dr. Mojco Smolej (12. 6. 2013).

³ Citirano po konzultacijah z doc. dr. Mojco Smolej (12. 6. 2013).

⁴ Citirano po konzultacijah z doc. dr. Mojco Smolej (12. 6. 2013).

⁵ Besedilo je vzeto iz Svetega pisma (jeruzalemska izdaja), Janezov evangelij, 4. poglavje, v. 4–6.

Strukturna definicija besedila: $B = S1 + S2 + S3 + S4 + S5 + S6 + S7$ ⁶

2.1.1 Problemi strukturne definicije in pomenska definicija besedila

Pri strukturni definiciji besedila se je kmalu pokazal osnovni problem, ki je v odsotnosti pomenskega kriterija in v popolni nedefiniranosti povezave med stavki.⁷ Tako je bila teorija tovrstnega pristopa k razumevanju besedil kmalu ovržena.

Jezikoslovci so se v prizadevanju, da bi se izognili strukturni definiciji besedila, usmerili v pomensko definiranje, ki za besedilnost določene jezikovne enote predpostavlja zaporedje medsebojno pomensko povezanih nižjih jezikovnih enot, stavkov z referenčnim pomenom.⁸

Primer:

Veliko Samarijanov iz tistega mesta je začelo verovati vanj zaradi besede žene, ki je pričevala: »Vse mi je povedal, kar sem storila.« Ko so Samarijani prišli k njemu, so ga prosili, naj ostane pri njih; in ostal je tam dva dni. Zaradi njegove besede jih je še veliko več začelo verovati. Ženi pa so govorili: »Ne verujemo več zaradi tvojega pripovedovanja, kajti sami smo slišali in vemo, da je on resnično odrešenik sveta.«

Posamezne dele besedila lahko menjamo na različne načine, s tem pa ne vplivamo na pomensko organizacijo besedila:

Ko so Samarijani prišli k njemu, so ga prosili, naj ostane pri njih; in ostal je tam dva dni. Veliko Samarijanov iz tistega mesta je začelo verovati vanj zaradi besede žene, ki je pričevala: »Vse mi je povedal, kar sem storila.« Ženi pa so govorili: »Ne verujemo več zaradi tvojega pripovedovanja, kajti sami smo slišali in vemo, da je on resnično odrešenik sveta.« Zaradi njegove besede jih je še veliko več začelo verovati.

Besedila torej ne moremo zadostno definirati samo z zaporedjem na pomenu temelječih sestavin besedila.⁹

Ne prvi, torej strukturalni pristop, ne drugi, torej izključno pomenski pristop k besedilu, ne zadostujeta za definicijo besedila. Strukturno definiranje namreč izključuje pomenski vidik besedila in medsebojno pomensko povezanost stavkov, pomenska definicija pa

⁶ Znak + ne pomeni prirednega razmerja, ampak povezavo stavkov.

⁷ Citirano po konzultacijah z doc. dr. Mojco Smolej (12. 6. 2013).

⁸ Citirano po konzultacijah z doc. dr. Mojco Smolej (12. 6. 2013).

⁹ Povzeto po konzultacijah z doc. dr. Mojco Smolej (12. 6. 2013).

zanemarja slovnično analizo. Za celostno obravnavo besedila sta torej potrebna oba vidika.

Matematična analiza, ki zajema slovnično analizo besedila, ter pomensko analiziranje besedila, ki vključuje kohezijo, koherenco ter tematsko progresijo besedila, sta pristopa, ki omogočata celostno jezikovno-besedilno analizo.¹⁰

Matematična analiza + pomensko-besediloslovna analiza = celostna jezikovno-
besedilna analiza

2.2 Metoda in cilj slovničnega branja

Slovnično branje temelji na matematični analizi besedila. Ker za celostno jezikovno-besedilno obravnavo besedila ta ne zadostuje, bomo poleg pomenske skladnje, ki se osredotoča na propozicijo, pozorni tudi na strukturno in besedilno skladnjo, kar pa že presega slovnično branje.

V besedilu bomo najprej pozorni na glavna pomenska polja, to je besedišče, ki predstavlja vsebinske poudarke. Preko besedišča bomo prepoznali glavne teme besedila. Besedilo bomo členili glede na pojav teh tem.

Cilj slovničnega branja je preko opazovanja skladijskih odnosov v besedilu najti vsebinske fokuse odlomka in določiti tematsko strukturo besedila ter preko drugih slovničnih značilnosti poiskati vsebinske poudarke v besedilu.

Glede na vsebinski fokus in pojav pomenskih polj bomo besedilo razdelili na šest delov. Znotraj posameznih delov besedila, ki so tematsko zaokroženi, bomo opazovali propozicijo, besedni red ter koherenčne in kohezijske odnose v besedilu. Besedilo bomo opazovali na treh ravneh skladnje:

a) Pomenska skladnja

Na ravni pomenske skladnje bomo pozorni na pomensko podstavo povedi. Gre za globinsko strukturo povedi oz. stavka, za katero ni nujno, da se vedno ujema s površinsko sestavo povedi. Pomenska skladnja nam »ponuja orodje za razčlemba in določitev pravega/ustreznega pomena, ki se prevaja v površinski izraz« (Smolej 2011: 22).

¹⁰ Citirano po konzultacijah z doc. dr. Mojco Smolej (12. 6. 2013).

b) Strukturna skladnja

Na ravni strukturne skladnje bomo pozorni na besedni red. V slovenskem jeziku je že znana informacija postavljena na začetek povedi, tisto, kar o tem novega povemo, pa na konec. Gre za načelo členitve po aktualnosti. Tako lahko prepoznavamo teme, delne teme, njihov razvoj, njihovo povezovanje in prepletanje (tematska progresija).

c) Besedilna skladnja

V okviru besedilne skladnje so v ospredju elementi besedilnosti, od teh pa najbolj kohezija in koherenca besedila. Besedilo je smiselno povezano s pomočjo kohezivnih sredstev, ki med seboj povezujejo posamezne stavke oz. povedi. Že uporabljeni vzorci v besedilu se lahko ponavljajo na različne načine, kako se ponavljajo pa je odvisno od namena besedila, od poudarka na določenih besedah. Besedilo je globinsko povezano zaradi slovničnih odnosov na površini. Bralec sledi besedilu prav preko teh odnosov in na ta način razbira logično povezanost in pomen. Zato je pomembno opazovati, kako je besedilo strukturirano in kateri so izrazi, ki izražajo slovnične odvisnosti. Slovnično branje besedila zajema področje skladnje, s tem pa samo zgradbo besedila. Osredotoča se tudi na tematsko ureditev in s tem na umetnostno zgradbo besedila. Umetnostna zgradba besedila je po besedah Pogorelčeve »določljiva iz tematske ureditve in stilistično-slovnične uresničitve« (Pogorelec 1990/91: 138). Pogorelčeva dodaja, da gre pri tematski ureditvi »za razvrstitev glavne in stranskih tem, pri drugi za uresničitev te razvrstitve v besedilu, ki je povezano in razširjeno z eksplicitnimi in implicitnimi ponovitvami posameznih besed in besednih pomenov, pa tudi z izpusti in preoblikovanji, in ima na umetnini lasten, prepoznaven način urejeno stilistično podobo« (prav tam). Po besedah Pogorelčeve »stilistična zgradba pogojuje skladijsko« (prav tam).

Skladijska zgradba je torej potemtakem tesno povezana s stilistiko. Čeprav se v diplomskem delu izrecno ne ukvarjamo s stilistiko besedila, se z opazovanjem zgradbe na skladijski ravni približamo tudi stilistiki. Stilistično pogojen je na primer besedni red, tematski razvoj ipd.

Slovnično branje spodbuja k bolj poglobljenemu branju in razumevanju besedila. Gre za razbiranje dobesednega pomena in ne za interpretacijo posameznih besed, s čimer se ukvarjajo drugi pristopi k besedilu. Kot primer lahko navedemo besedo 'voda', ki je eden izmed pomenskih fokusov analiziranega besedila. Pri slovničnem branju puščamo

smisel oz. interpretacijo in simbolni pomen besede voda ob strani. Zanima nas namreč, kako se beseda pojavlja skozi odlomek znotraj pomenskega polja.

3 TEORETIČNO OGRODJE

3.1 POMENSKA SKLADNJA

Pri vsaki povedi lahko razlikujemo med površinsko (izrazno) sestavo in pomensko sestavo. Raziskovanje »pomenske razsežnosti jezikovne pojavnosti« (Kunst Gnamuš 1989/90: 8) je smiselno zato, ker ni nujno, da se površinska in pomenska sestava vedno prekrivata, zato je v teh primerih težje prepoznati pomen. Chomsky je slednje dokazal s pomensko dvoumnimi povedmi, pri katerih je pomen kljub prepoznavanju stavčnih členov (torej izrazne ravni) dvoumen in ga ne moremo razbrati. V teh primerih je »izraz (...) sredstvo pomenskega zamegljevanja« (prav tam).

Primer, ki pokaže, da nam površinska struktura ne razkrije vedno pravega pomena, je naslednja poved (Smolej 2011: 22):

»Pozdravljanje naših olimpijskih tekmovalcev je bilo zelo veselo.«

To poved lahko razumemo na vsaj dva načina, in sicer, da se je pozdravljalo olimpijske tekmovalce, in na drug način, da so pozdravljali olimpijski tekmovalci. Sprašujemo se torej, kdo je vršilec dejanja. Olimpijski tekmovalci lahko opravljajo vlogo vršilca dejanja, lahko pa so razmerni predmet oz. prizadeto (prav tam).

Razmerje med površinsko strukturo in pomenom lepo izkazuje tudi naslednji primer (Smolej 2011: 22):

1. Stavka: *Anton je dal Erazmu knjigo.*

2. Stavka: *Anton je vzel Erazmu knjigo.*

Oba stavka sta stavčnočlensko prekrivna. Vendar pa sta predmeta v dajalniku v različnih udeleženskih vlogah. V prvem stavku je predmet (*Erazmu*) v vlogi prejemnika, v drugem stavku pa je predmet (*Erazmu*) v udeleženski vlogi prizadetega (prav tam).

Zaradi zadrege, ki nastane pri razbiranju pomena, si »(jezikoslovje) postavi novo, revolucionarno nalogo: opisati želi pravila, ki prevajajo pomen v izraz« (Kunst Gnamuš 1989/90: 8).

Z opisom pomenske podstave povedi se je začelo ukvarjati generativno jezikoslovje. Smer generativnega jezikoslovja je »veliko pripomogla k odkritju spoznavno-logične pomenske podstave stavka« (Kunst Gnamuš 1981: 37).

Pri tem je po besedah Kunst Gnamuševe potrebno izhajati iz povedi, kot »najmanjše samostojne enote sporočila«, saj »ta pojem postavlja v središče govornega dogodka sporočevalca« (prav tam).

Pomembno je zavedanje, da »(s)poročilnih enot - povedi ne oblikujemo zato, da bi naslovniku sporočili 'objektivne' podatke, temveč da bi izrazili naša razmerja do njih in tako vplivali nanj« (Kunst Gnamuš 1981: 38).

Vsaka poved torej odraža neko dejansko stanje, in to pomensko sestavino imenujemo propozicija. Poleg tega pa sporočevalec do sporočane vsebine zavzame razmerje, kar imenujemo naklonskost (prav tam).

Sporočilo je tako odraz treh sestavin, in sicer propozicijske sestavine, naklonske sestavine in konteksta (Kunst Gnamuš 1981: 39).

3.1.1 Propozicija

Propozicija »opisuje vsebinsko podstavo sporočila, tj. zunajjezikovna dejanska stanja (dejanja, stanja ali dogajanja)« (Kunst Gnamuš 1981: 40). V procesu sporočanja sporočevalec te sestavine izbere kot predmet sporočanja in do njih zavzame tudi določeno razmerje (jih opiše, po njih vprašuje, izraža željo ali zahtevo itd.) (prav tam).

Propozicija proste povedi dobi skladenjsko obliko s potekom upovedovanja, to pa je mogoče izvesti na različne načine (Toporišič 2000: 491–492).

»Pomenska podstava povedi oz. propozicija predstavlja globinsko strukturo povedi oz. stavka, ki razkriva različna pomenska razmerja med enotami propozicije.« (Smolej 2011: 22)

Pomenska podstava »velikokrat pomaga natančneje pomensko in smiselno razvozlati, doumeti vlogo posameznih členov površinske strukture«, saj se lahko zgodi, da se globinska in površinska struktura »ne ujemata vedno, kar pomeni, da je površinska sestava povedi lahko za sprejemnika dvoumna« (prav tam).

S pomočjo pomenske skladnje lahko določimo ustrezen pomen preko razčlenbe besedila (prav tam).

Kunst Gnamuševa pravi, da ima pomen dve razsežnosti; najprej se dotika zunanjega sveta, dejanskosti, kot drugo pa se dotika notranjega sveta, duševnosti. To se odraža tudi v dveh razsežnostih propozicije (Kunst Gnamuš 1989/90: 8–11).

Propozicija namreč ne opisuje le »sestave dejanskih stanj« ampak »opisuje predstave o dogodkih v dejanskosti (dejanjih, stanjih, dogajanjih) in pomenske sestave dogodkov, ki se odvijajo v sporočevalčevi duševnosti (...)« (Kunst Gnamuš 1989/90: 11–12).

Kunst Gnamuševa tako predlaga razdelitev propozicijske pomenske sestavine na dve plasti; prva »ima svoje sidrišče v čutni, predmetni izkušnji in omogoča, da predstave o sestavi dogodkov v dejanskosti (dejanja, stanja, dogajanja) preslikamo v glagolski pomenski prostor,« druga pa je »zasidrana v sporočevalčevi zavesti in je izraz miselne razlage sveta« (Kunst Gnamuš 1989/90: 13). S slednjo »izrazimo pomenska razmerja med propozicijami (vzrok, posledico, nasprotje, pogoj, vezalnost, ločnost, enakovrednost, podrednost, zgoščenost) in druga stališčna razmerja, izrazljiva z glagoli rekanja in mišljenja (...)« (prav tam).

3.1.1.1. Enote propozicije

Vse sestavine propozicije »določa glagolsko jedro s svojo vezljivostjo ali valenco (številom in vrsto vezljivostnih mest, ki jih odpira)« (Smolej 2011: 23).

Propozicija, torej pomenska podstava povedi, je sestavljena iz predikata ali povedja, participantov (udeležencev), ki so aktanti (delovalniki) ali cirkumstanti (okolščine) (prav tam).

Predikat bo v glagolskem stavku povedek, udeleženci (delovalniki in okolščine) pa: 1. aktant ali vršilec dejanja oz. nosilec stanja bo osebek, 2. aktant bo predmet oz. tisto, kar bo bodoče povedkovo dejanje neposredno prizadevalo, 3. aktant so nadaljnji potencialni predmeti. Okolščine so v bodočem stavku prislovna določila (Toporišič 1982: 226).

To so nujne sestavine propozicije, ki »tvorijo propozicijsko jedro« (Smolej 2011: 23).

V pomensko podstavo povedi pa ne spadajo določila, ki širijo udeležence podstave. Primeri takih določil so: *lepo* (dekle); (človek), *ki sem ga včeraj srečal*, (danes) *zjutraj*, *moja nova rdeča* (obleka) (prav tam).

3.1.1.2 Udeleženske vloge

Med udeleženske vloge, ki jih označuje osebek, štejemo naslednje: vršilec dejanja, povzročitelj dejanja, pobudnik dejanja, nosilec dejanja ali dogajanja, nosilec stanja, prizadeto, prejemnik, sredstvo (Smolej 2011: 23).

Med udeleženske vloge, ki jih označuje predmet v tožilniku, štejemo naslednje:

razmerni predmet, prizadeto, rezultat. »Okoliščine so v stavku največkrat izražene s prislovnimi določili kraja in časa, lahko tudi s prislovnimi določili vzročnosti in lastnosti« (prav tam).

3.1.1.3 Upovedovanje

Upovedovanje je »potek, v katerem podstava povedi dobi svojo dokončno izrazljivo obliko« (Toporišič 1982: 225). To obliko pa dobi preko upovedovalnih določitev ali modifikacij (1982: 226).

Možne modifikacije pomenske podstave so na primer kolikostna, trdilna ali nikalna, časovna, gotovostna, čustvena (Smolej 2011: 23).

»Pomenska podstava povedi se različno upoveduje glede na to, ali se ta predmetnost samo ugotavlja (konstatira), ali se po njej vprašuje, ali se podaja s stališča ukaza in končno s stališča želje. Na podlagi tega govorimo o pripovednih, vprašalnih, velelnih in želelnih povedih (...)« (Toporišič 1982: 259).

Pripovedne so tiste povedi, ki dejanje, stanje itd. ugotavljajo kot obstoječe (neobstoječe) ali pa kot umišljeno, v povedih pa se uporablja povedni in pogojni naklon (Toporišič 1982: 260).

»Vprašalne so tiste povedi, ki izražajo nejasnost ali negotovost glede kakšne prvine v podstavi povedi ali glede celotne podstave, in stremijo za tem, da se ta nejasnost v odgovoru odpravi (...)« (Toporišič 1982: 262). Pri vprašalnih povedih ločimo dopolnjevalna vprašanja, to so tista, ki v odgovoru zahtevajo »preubeseditev zaimenske vprašalnice«, na primer za osebo (*kdo*), za drugo predmetnost (*kaj*), za lastnost (*kakšen*), za okoliščine (*kam, kje, kako ...*) in »pozivajo k identifikaciji udeležencev povedi in povedja« (Toporišič 1982: 262–263). Drugi tip so odločevalna vprašanja, pri katerih »gre za negotovost celotne povedi ali njenega dela, od odgovarjajočega pa se pričakuje odločitev v smislu členkov *da, ne, morda* (...)« (prav tam).

Vprašalne povedi se delijo še na:

- deliberativne (*Kam naj grem?*) in nedeliberativne, pri katerih nikalnica nima nobene moči (*Si lačen? = Nisi lačen?*),
- prave in neprave (*Kdo gre z menoj na sprehod* vs *Kdo bi hodil s tabo na sprehod!*); pri pravih pričakujemo odgovor, pri nepravih pa ga ne pričakujemo, temveč si odgovarjamo sami – med neprave spadajo tudi

- retorična ali govorniška vprašanja, ki niso zastavljena naslovniku, ampak jih govoreči zastavlja samemu sebi,
- vprašanja čudenja (Toporišič 1982: 262–265).

Velelniki ali imperativi »izražajo voljo govorečega, da bi kdo drug, tj. ogovorjeni (lahko tudi on skupaj z njim), kaj storil« (Toporišič 1982: 266). Toporišič navaja 12 vrst velevanja, kjer se pozivanje k določenemu dejanju kaže kot: prošnja, želja, nasvet, poziv in spodbuda, zapoved, povelje, predpis, prepoved, dovoljenje, grožnja, ironična spodbuda, opozorilo (1982: 266–267).

3.1.1.4 Udeleženci sporočanja

Udeleženca sporočanja sta govoreči, ki se imenuje *jaz*, in ogovorjeni, ki se imenuje *ti*. Poleg udeležencev sporočanja je še vse ostalo, kar je del predmetnosti; vse to je »*on ona ono*, ko gre za osebo, zamene za to pa so *kdo, nekdo, (že) kdo, marsikdo, nihče, vsakdo* (...)« (Toporišič 1982: 250).

»Govoreči namesto edninskega *jaz* uporablja need. *midva* ali *mi*, če govori kot del take množice, enako tudi ogovarja koga iz nasprotne množice, npr. *Vi pravite*, čeprav v imenu cele skupine govori spet le posameznik.« (prav tam)

3.1.1.5 Hierarhizacija podstave povedi

V poteku upovedovanja lahko pomensko podstavo oblikujemo tako, da 1. aktant potisnemo v ozadje. Nekaj primerov načinov potiskanja vršilca dejanja v ozadje (Toporišič 1982: 242–250):

- trpniška pretvorba, pri kateri vršilca dejanja potisnemo iz vloge osebka v vlogo prislovnega določila izvora glagolskega dejanja (primer: *Oče je pohvalil sina* → *Sin je bil pohvaljen od očeta*),
- raba 3. osebe množine,
- zaimensko - *človek* kot osebek (primer: *Človek res ne ve, kaj naj reče*),
- nadomeščanje s 'se' (primer: *Tako se ne govori*),
- splošnega vršilca dejanja lahko izražamo tudi s 1. os. mn. (primer: *Vzamemo 1 kg bele moke*),
- hierarhizacija s številom, ko npr. osebni zaimek *jaz* potone v *mi* ali v *midva*,

- zaimek *ti* pa v *vi* ali *vidva* (primer: *Raziskavo bomo izpeljali tako, da ...*),
- hierarhizacija z osebo, ko se *ti* izgubi v *midva*, mi (primer: *Tega vendar ne bomo/bova storili/a, kaj = ne boš storil*).

Pomenska skladnja se torej osredotoča na propozicijo povedi, ki opiše vsebinsko postavo nekega sporočila. V skladenjsko obliko propozicijo postavljamo na različne načine. Pri tem nas zanima predvsem, »kaj v sporočilu je objektivno, izraz dejanskih razmerij, kaj pa je izraz sporočevalčevega videnja, vrednotenja, spoznavanja« (Kunst Gnamuš 1989/90: 11). Nujne sestavine propozicije so predikat (povedje) ter participanti (udeleženci). Propozicijo pretvorimo v stavek s procesom upovedovanja preko modifikacij. Glede na to govorimo o pripovednih, vprašalnih in velelnih povedih. Pri upovedovanju lahko na različne načine v ozadje postavljamo tudi vršilca dejanja.

3.2 STRUKTURNA SKLADNJA

3.2.1 Besedni red

Ko govorimo o besednem redu, moramo najprej ločiti stilno nezaznamovano in stilno zaznamovano stavo, na primer *lepo mesto* proti *mesto lepo* (Toporišič 1982: 162). Stilno zaznamovana stava je značilna za umetniška besedila, kjer je merilo za razvrščanje besed »hotenje govorečega (pišočega), da na del svojega sporočila obrne prav posebno pozornost (...)« (prav tam). Pri stilno nezaznamovanem redu ločimo stalno in prosto stavo. Stalno stavo je od proste ločeval že Breznik, ki je trdil, da je stalna stava »v jezikovni sistem vgrajen besedni red« (Vidovič Muha 2006: 128).

Položaj besed oz. »skladenjskih enot v govorni verigi« (Toporišič 1982: 305–306) pri stalni stavi ni spremenljiv, saj ga določajo in urejajo slovnična pravila (Kranjc 2004: 150). Pravila stalnega besednega reda določajo na primer pridevniški prilastek pred odnosnico in nepridevniški za njo, zaporedje naslonk v naslonskem nizu, predlog pred samostalnikom itd. (prav tam).

3.2.1.1 Prosta stava in členitev po aktualnosti

Prosta stava, ki jo ločimo od stalne stave, temelji na načelu členitve po aktualnosti,¹¹ ki je »merilo za razvrstitev delov sporočila pri stilno nevtralni rabi v naravnem prostem besednem redu« (Toporišič 1982: 162).¹²

O besednem redu lahko razpravljamo na ravni organizacije besed v stavku, vendar je to le en vidik. Že Anton Breznik je prišel do spoznanja, da »lahko razmišlja o prosti stavi le znotraj (referenčno) pomenske celote – govornega odstavka« (Vidovič Muha 2006: 130).

Tako obravnavanje besednega reda »zahteva precej drugačno, globinsko razumevanje in interpretiranje jezika na ravni besedila« (Kranjc 2004: 150).

Poleg sobesedila je po besedah Kranjčeve treba upoštevati tudi »kontekst v širšem pomenu besede« (prav tam), kamor poleg sobesedila spadajo okoliščine, v katerih je besedilo nastalo, in sicer predvsem tvorca besedila, saj je »(o)d njega (...) namreč odvisno, katero informacijo bo videl kot pomembnejšo in jo bo zato postavil na konec oz. v remo in katera bo z njegovega stališča manj pomembna in ji bo zato namenjeno mesto v temi, to je na začetku« (prav tam).

Členitev po aktualnosti torej obravnava enostavčno ali podredno zloženo poved »glede na to, kateri del teh enot je vsebinsko bolj in kateri manj znan, oz. z drugimi besedami: kateri njihov del je osrednji, kateri pa je tisti, o katerem je to osrednje povedano« (Toporišič 2000: 660). Pri tem govorimo o temi¹³ in remi nekega besedila. Bolj znan del stavka oz. povedi se imenuje izhodišče ali tema, njegov osrednji del pa je jedro ali rema. Toporišič omenja še prehod, ki je poleg pravega jedra del reme, pojavlja pa se kot del povedkove zveze (prav tam).

»Tema je tisto, kar je bilo predhodno že omenjeno, je torej znano, rema pa nasprotno prinaša nove informacije. V temi je navadno izraženo to, o čemer se pripoveduje, v remi pa tisto, kar se o temi sporoča.« (Smolej 2011: 88)¹⁴

¹¹ Načelo se je izoblikovalo v okviru praškega strukturalizma, njegov utemeljitelj pa je V. Mathesius (Vidovič Muha 2006: 130).

¹² Zаметke tega načela najdemo že pri Brezniku, ki pravi, da je besedni red pri prosti stavi odvisen od »vsakokratnega pomena stavka« (Breznik v Vidovič Muha 2006: 128), razumljeno glede na »vsebinsko celotnost govornega odstavka« (prav tam).

¹³ Temu imenujemo tudi topik, izhodišče, remo pa jedro, fokus, angleško comment (Vidovič Muha 2006: 130).

¹⁴ Podobno opredeljuje temo in remo Toporišič: »(S)tavčno jedro pride v stilno nevtralni stavi na konec

Topik ima lahko v izreku različne oblike; ničta oblika ali izpust, zaimki, samostalniki, besedna zveza samostalnika in pridevnika, predloga, odvisniki, lahko pa kot določevalec topika nastopa cel izrek ali odstavek besedila (Kranjc 2004: 152).

Pri izbiri komentarja (ali reme) je prvi motiv »nova oz. pomembnejša informacija, kar je nasprotno od topikalizacije« (prav tam). Kranjčeva opozarja, da pa obstaja »tudi nekaj očitnih izjem, in sicer ko tvorec namerno da poudarek tistemu, kar je potrebno, da bi naslovnik ustvaril bolj neposredno, novo stališče (2004: 152). Značilnost komentarja je, da je poudarjen, da se spreminja, v njem je informacijsko žarišče, je dinamična prvina izreka (Kranjc 2004: 155).

Kranjčeva pravi, da je »izbira topika določena z danostjo, perspektivo tvorca in poudarkom, izbira komentarja pa z novostjo, razdaljo od tvorca (nasprotno od perspektive tvorca torej) in poudarkom« (2004: 154). Pri tem še izpostavlja, da je »pri procesu topikalizacije in komentiranju bistven predvsem kontekst«, saj »[v]sakokratni govorni položaj, ki ga določajo udeleženci, kraj in čas ter prisotnost ali odsotnost oseb, predmetov ali dejanj, o katerih se govori (...) vsakokrat znova usmerja izbiro in razvrščanje prvin v izrekih« (prav tam).

3.2.2 Tematska progresija

Teme in reme se med seboj prepletajo in povezujejo na različne načine. Pravzaprav lahko »(z)gradbo besedila (...) predstavimo kot zaporedje tem« (Smolej 2011: 88). »Glede na razvrščenost tem, kar imenujemo tematska progresija, poznamo: tekočo ali stalno temo, linearno postopnost, progresijo z razcepljeno remo, progresijo z izpeljano temo in tematski preobrat« (prav tam).

Podobno Hudejeva našteva pet tipov tematskih postopnosti (Hudej 1994: 55):

- enostavna linearna postopnost, kjer vsako naslednje izhodišče izhaja iz jedra prejšnjega stavka,
- postopnost s tekočo temo, kjer imajo vsi stavki v opazovanem besedilu ali delu besedila isto izhodišče,

(...) stavka ali podredne povedi, izhodišče pa je za njim (...). To je prvo in glavno pravilo besednega reda v slovenskem knjižnem jeziku« (Toporišič 1982: 165). Pri členitvi po aktualnosti »so različno razporejene ne besede, ampak deli stavka, tako imenovani stavčni členi« (prav tam).

- postopnost z izpeljanimi temami, kjer je v izhodišču najprej neka nadpomenka, sledeča izhodišča pa so deli celote, podpomenke,
- postopnost z razcepljeno temo, kjer je jedro nekega stavka tako, da vsebuje možnosti razcepa in nadaljevanja v dveh ali več različnih izhodiščih, in
- tematski skok, kjer je preskok iz ene teme (izhodišča) na drugo.

Tematska progresija »tvori ogrodje besedila, odvisna pa je od sporočilnega namena besedila, ki ga želi tvorec doseči pri soudeležencih komunikacijskega procesa« (Kranjc 2004: 154).

Strukturna skladnja se v besedilu osredotoča na besedni red. Pri besednem redu nas zanima predvsem prosta stava in z njo povezana členitev po aktualnosti, ki pomembnejšo informacijo postavlja na konec, torej v fokus povedi (remo), znano informacijo, o kateri govorimo, pa na začetek povedi, ki predstavlja topik. Besedilo je tako preplet tem, ki se različno povezujejo med seboj, kar imenujemo tematska progresija, ta pa je odvisna od sporočevalčevega sporočilnega namena.

3.3 BESEDILNA SKLADNJA

3.3.1 Kriteriji besedilnosti

Besedilo je komunikativno, če izpolnjuje sedem kriterijev besedilnosti. Dressler in de Beaugrande naštevata naslednje elemente: kohezija, koherenca, namernost, sprejemljivost, informativnost, situacijskost in medbesedilnost (1992).

Pri slovničnem branju smo posebej pozorni na kohezijo in koherenco.

3.3.1.1 Kohezija

Kohezivnost besedila se nanaša na površinsko besedilo, torej njegovo izrazno podobo. Temelji na slovničnih odvisnostih, saj so posamezne površinske sestavine odvisne druga od druge, te odvisnosti pa so »v površinskem besedilu glavni signali za razbiranje pomenov in jezikovnih rab« (Dressler in de Beaugrande 1992: 12).

Kohezija se v tesno povezanih enotah ohranja »z vstavljanjem elementov v slovnične odvisnosti« (Dressler in de Beaugrande 1992: 45).

Skozi besedilo se strukture na različne načine ponovno pojavljajo. Za to obstajajo »sredstva, ki naj nakažejo, kako se lahko že uporabljene strukture in vzorci ponovno uporabijo, spremenijo ali strnejo« (Dressler in de Beaugrande 1992: 41). S temi sredstvi v besedilu dosežemo stabilnost in gospodarnost (prav tam).

3.3.1.1.1 Sredstva za zgoščevanje površinskega besedila (kohezivna sredstva)

Dressler in de Beaugrande naštevata naslednje možne načine ponovne uporabe že omenjenih elementov v besedilu: ponovna pojavitev, delna ponovna pojavitev, paralelizem, parafraza, za-oblike, elipsa, glagolski vid in čas, junkcija (1992: 42).

Ponovna pojavitev je neposredno ponavljanje elementov. Najbolj opazna je leksikalna ponovitev, torej, da se ponovi ista beseda. Njihova pogostnost zmanjšuje informativnost, vendar ima pogosta raba ponovljenih besed učinek poudarka. Uporabljamo jo tudi za okrepitev stališč, za izražanje presenečenja nad dogodki in pri zavrnitvi, ko dobesedno ponavljanje besed kaže na to, kaj zavračamo (Dressler in de Beaugrande 1992: 45–46).

Kadar ima ponovljeni izraz isto referenco, torej označuje isto enoto besedilnega sveta, se vzdržuje stabilnost. Lahko pa se zgodi, da ponovljeni izraz nima iste reference, in tako »leksikalna ponovna pojavitev ne ustreza pojmovni ponovni pojavitvi, element (...) je uporabljen v dveh različnih smislih« (1992: 47).

Pri **delni ponovni pojavitvi** se ponovijo elementi, vendar se pri tem spremeni besedna vrsta, saj se na ta način ponovljeni izraz prilagodi sobesedilu (Dressler in de Beaugrande 1992: 47).

Paralelizem je tehnika, kjer se ponavljajo površinske skladenjske strukture, vendar le-te vsebujejo različne izraze. Gre za ponavljanje konstrukcije, oblike, vendar z drugačno vsebino (1992: 48).

Pri **parafrazi** gre za ponovno pojavitev iste vsebine, vendar z drugimi izrazi. Lahko parafriziramo pojme, lahko pa bolj zapletene strukture. Parafraza se »uporablja v upanju, da bo zajeta vsaka možna plat vsebine, ki jo nameravamo izraziti« (Dressler in de Beaugrande 1992: 49).

Zgoraj omenjena sredstva se uporabljajo takrat, »kadar želi tvorec besedila preprečiti negotovost in ugovor« (Dressler in de Beaugrande 1992: 64).

Naslednja sredstva pa se pogosteje uporabljajo v vsakdanji rabi. To so **za-oblike**, ki so

»kratki, pomensko razmeroma prazni elementi« (prav tam). Površinsko besedilo skrajšajo, povzročijo, da ni treba ponavljati istih besed, uporabnikom besedila pa pomagajo ohraniti vsebino v zavesti (aktivni spominski shrambi). Med za-oblike štejemo predvsem zaimke, ki nadomeščajo samostalnike ali samostalniške fraze. Zaimki se pojavljajo kot izrazi, ki imajo skupno referenco z izrazi, ki jih nadomeščajo. Če za-obliko uporabimo po koreferirajočem izrazu, gre za **anaforo**. Raba za-oblike pred koreferirajočim izrazom pa je **katafora**, ki »se uporablja tudi za ustvarjanje negotovosti in za okrepitev sprejemnikovega zanimanja (Dressler in de Beaugrande 1992: 50–51).

Značilnost katafore je, da »povzroči trenutni problem v površinskem besedilu in bralca potisne v zgodbo« (prav tam). Katafora usmeri pozornost na določeno vsebino. Učinek katafore je, da »ustvarja napetost pričakovanja« (Korošec 1981: 183).

Za-oblike napovedujejo posamezne predmete, lahko pa tudi celoten dogodek (prav tam).

Deikti so izrazi s kazalno vlogo, ki dobijo pomen šele v kontekstu. Njihov pomen je odvisen od tega, kdo jih uporablja, oziroma od deiktičnega središča. Deikti so lahko tudi anaforični zaimki, ki kažejo na koreferenco s predhodno omenjenim izrazom.

Deikti so značilni za govorni jezik, značilni za slovenščino. S prisotnostjo deiktov je v besedilu izkazana pristnost govornega jezika.¹⁵

Za **elipso** ali izpust gre takrat, ko »obdelovanje besedila trči *ob opazno diskontinuiteto površinskega besedila*« (Dressler in de Beaugrande 1992: 55). Gre za opuščanje nekaterih strukturnih sestavin, »predpostavljajoč, da se da popolno verzijo spet odkriti« (1992: 64).

S pomočjo elipse in za-oblik besedilo gospodarno urejamo, vendar lahko s preveliko rabo teh dveh sredstev dosežemo nasprotni učinek in naredimo besedilo zaradi pomanjkanja struktur težko razumljivo (prav tam).

Med kohezivna sredstva prištevamo še glagolski čas in vid, osebno glagolsko obliko oz. morfemsko navezovanje, junkcijo in slikovno in temu podobno gradivo (Smolej 2011: 103).

¹⁵ Citirano po konzultacijah z doc. dr. Mojco Smolej.

3.3.1.2 Koherenca

Površinsko besedilo temelji na pojmi in relacijah, ki sestavljajo besedilni svet. Pri koherenci gre za načine, na katere so ti pojmi in relacije »medsebojno dostopn(i) in relevantn(i)« (Dressler in de Beaugrande 1992: 13).

Koherenca torej predstavlja »smiselnost besedilnega sveta, na katerem temelji površinsko besedilo« (Smolej 2011: 102). Koherenca se ukvarja z zgradbo besedilnega sveta »in na kakšen način posamezni elementi besedila skupaj tvorijo smiselno povezano besedilno celoto (...)« (prav tam). Pri tem »nas zanimajo tudi različna pomenska razmerja, ki so (ali pa ne) izražena med besedami, besednimi in stavčnimi zvezami ter širšimi deli besedila« (prav tam). Če je besedilo koherentno, pomeni, da je smiselno povezano, in da je v njem izpostavljeno pomensko-smiselno razmerje (Smolej 2011: 102).

Hudejeva ločuje med slovnično koherenco (kohezija pri de Beaugrandu in Dresslerju) in tematsko koherenco, ki se nanaša na vsebinsko in logičnopomensko povezanost v besedilu (Hudej 1994: 15). Po njenih besedah »koherenco besedila dosežemo s skladijskopomensko povezavo med posameznimi deli besedila in z logičnopomensko povezavo med temami v besedilu« (prav tam). Logičnopomenska razmerja so relacije, ki jih zaobjema pojem junkcije (Hudej 1994: 62).

Teme so v besedilu povezane med seboj in tako ustvarjajo neko celoto, ki »razkriva nek načrt, logiko, ki je notranja razumu in torej zunanja, predhodna jeziku« (Hudej 1994: 59).

Temo Hudejeva opredeli kot »enega ali več stavkov (misli), ki jih združuje skupni smisel« (Hudej 1994: 60).

3.3.1.2.1 Načini razvijanja teme

Tematska koherenca se nanaša na načine razvijanja teme. To so opis, utemeljitev, razlaga in pripoved. Hudejeva pravi, da so to »štiri tipična razmerja med glavno temo in delnimi temami, štiri tipične strukture vsebinskega razvoja, štiri vrste tematske koherence« (Hudej 1994: 16). V besedilu prevladujoči način določimo glede na razmerje med glavno temo in delnimi temami (prav tam).

»Tematska koherenca se določi s pomočjo razstavljanja besedila v propozicije. Katere propozicije so združljive v posamezno temo, določimo s pomočjo navezovanja med

jezikovnimi znaki v besedilu.« (Hudej 1994: 60)

3.3.2 Junkcija

Junkcija kaže na odnose med dogodki in situacijami v besedilu, kar je izraženo z rabo junktivnih izrazov (tudi konjunkcije in vezniki) ali konektorjev. Ti izrazi sprejemniku omogočajo, da bolje razume odnose v besedilu, tvorcu pa pomagajo, da organizira besedilni svet (Dressler in de Beaugrande 1992: 58).

Besedilo torej deluje kot celota s pomočjo izrazov, ki posamezne dele besedila povezujejo med seboj in med njimi ustvarjajo pomenske vezi. To so konektorji, ki »v besedilu povezujejo besedilne enote različnega obsega, vzpostavljajo medstavčna in medpovedna razmerja ali razmerja med delom besedila in njegovim nadaljevanjem« (Gorjanc 1998: 367). Konektorji ustvarjajo vezi »prek svojega pomena in funkcije, ki jo imajo v besedilu« (Balažic Bulc 2009: 33). Pomen konektorjev je odvisen od konteksta (prav tam).

3.3.2.1 Tipi junkcije

Dressler in de Beaugrande naštevata štiri tipe junkcije (1992: 58):

- konjunkcija povezuje enote z enakim statusom,
- disjunkcija povezuje enote z alternativnim statusom,
- kontrajunkcija povezuje enote z enakim statusom, ki pa so v besedilnem svetu videti nezdružljive, in
- subordinacija, ki povezuje enote, pri katerih je status ene odvisen od statusa druge.

Določen tip junkcije prepoznamo po junktivih, ki so površinski namigi.

Na konjunkcijo kažejo tipični vezniki *in*, *pa*, *poleg tega*, *tudi*, *nadalje*. Gre za povezanost dogodkov ali situacij znotraj enega stavka, lahko pa ta povezanost tudi presega meje enega stavka. S pogostejšo rabo konjunktivnih veznikov kot je *in* dosežemo tudi posebne učinke, kot je na primer stilno sredstvo polisindeton (prav tam).

Disjunkcija je izražena z vezniki kot so *ali*, *ali – ali*, *bodisi – bodisi*, *oziroma*, in podobnimi. Disjunkcija torej izraža odnos med dvema alternativnima izjavama, »od katerih pa se v besedilnem svetu uveljavi v nekem trenutku le ena« (Dressler in de

Beaugrande 1992: 59).

Kontrajunkcija izraža odnose in povezuje enote, ki so v besedilnem svetu na videz nezdružljive, in sicer z vezniki, kot so *pa, a, toda, ali, vendar*. Po besedah Dresslerja in de Beaugranda je naloga kontrajunkcije »olajšati problematične prehode na točkah, kjer se pojavljajo dozdevno neverjetne kombinacije dogodkov in situacij« (Dressler in de Beaugrande 1992: 59). Kontrajunkcijo lahko napovemo kataforično, kar »olajša hranjenje kontrajunkcije v aktivni spominski shrambi, s tem pa lajša tudi obdelavo« (prav tam).

Za izražanje subordinacije ali podrednosti je značilno veliko število junktivnih izrazov. To so na primer *ker, zato, medtem ko, saj, kajti*. S temi izrazi so zastopani običajni koherentni odnosi, najbolj pa zastopajo odnosa vzrok in razlog. K subordinaciji štejemo tudi junktivne izraze za časovno bližino, npr. *nato, preden, zatem, kadarkoli, medtem ko*. S subordinacijo se označuje tudi modalnost (prav tam).

Junktivi kot taki navadno niso obvezni (razen disjunkcije) in ne pogojujejo razumevanja besedilnih odnosov s strani sprejemnika, saj lahko sprejemniki odnose »sami prepoznajo že s pomočjo svojega vedenja o svetu« (Dressler in de Beaugrande 1992: 60). Avtorja pa poudarjata, da z uporabo junktivnih izrazov »tvorci besedila usmerjajo sprejemnika pri rekonstruiranju relacij,« raba izrazov pa tvorcu besedila omogoča, da »vključi v spremljanje situacije lastno interpretacijo« (prav tam).

S pomočjo konektorjev torej prejemnik besedila lažje razume logično povezanost besedila, zato imajo ti pomembno vlogo pri gradnji »koherentnih in pravilnih miselnih modelov« (Balažic Bulc 2009: 34). Konektorji namreč tudi »napovedujejo odnose med sestavnimi deli besedila, s tem pa je razumevanje besedila precej lažje« (prav tam). Gre torej za interakcijo med tvorcem in prejemnikom besedila.

Konektorje lahko uvrstimo v različne oblikoslovno-skladenjske kategorije, prevladujejo pa konektorji, ki spadajo v kategorijo veznikov (Gorjanc 1998: 369–370).

Konektorji imajo v besedilu svoje funkcije, ki jih lahko razdelimo na nasprotovanje, pojasnjevanje, povezovanje, razlikovanje, razvrščanje, sklepanje, utemeljevanje in ilustriranje (Balažic Bulc 2009: 50).

Besedilna skladnja se osredotoča na kriterije besedilnosti, med katerimi smo posebej izpostavili kohezijo in koherenco. Kohezija temelji na slovničnih odvisnostih v besedilu. Preko sredstev za zgoščevanje besedila se kaže, kako so posamezni elementi v besedilu povezani med seboj. Besedilo je koherentno, če je smiselno povezano in logično. Besedilni svet in odnosi v besedilu so urejeni s pomočjo junktivnih izrazov, razmerja med posameznimi deli besedila pa urejajo konektorji.

V teoretičnem delu smo tako predstavili ogrodje, ki nam bo pomagalo pri slovničnem branju odlomka Jn 4,1–42.

4 SLOVNIČNO BRANJE – OBRAVNAVA ODLOMKA

4.1 (v. 1–7): Uvodni del – Jezusov prihod v Samarijo

Besedilo se začne z narativnim uvodom, ki nas seznanja z glavno osebo in okoliščinami. Propozicija prvega dela je upovedena tako, da se predmetnost ugotavlja, gre torej za pripovedne povedi. Časovni odvisnik, ki je postavljen v izhodišče (torej temo) prve povedi, nakazuje čas Jezusovega premika iz Judeje v Galilejo. Ni navedenega veznika, ki bi izražal vzročno-posledično razmerje, saj je v vezniški vlogi veznik *ko*, ki nakazuje, kdaj, ob katerem dogodku se je Jezus odpravil v Galilejo, in ne, zakaj se je odpravil.

Vse glavne informacije za potek zgodbe so postavljene v remo: *zapustil Judejo in spet odšel v Galilejo, skozi Samarijo; imenovano Sihar, blizu posesti, ki jo je Jakob dal svojemu sinu Jožefu; Jakobov studenec; bil utrujen; sedel k studencu; okrog šeste ure; neka žena iz Samarije, da bi zajela vode.*

Osebek, vršilec dejanja, je leksemsko izražen znotraj časovnega odvisnika v prvi vrstici, nadalje pa je izražen morfemsko. V šesti vrstici je zopet leksemsko izražen, pojavi se kot izhodišče povedi. V vrstici 6 je rema iz 5. vrstice (*samarijsko mesto, imenovano Sihar, blizu posesti, ki jo je Jakob dal svojemu sinu Jožefu*) prenesena v temo, izražena pa je z deiktom oz. anaforičnim zaimkom *tam*. V remi se pojavi nova informacija, *Jakobov studenec*. Tako je pozornost usmerjena na kraj dogajanja, ki je opisan precej podrobno, z rabo parafraze: *Samarija, samarijsko mesto, Sihar, blizu posesti, ki jo je Jakob dal svojemu sinu Jožefu, Jakobov studenec.*

V povedju propozicije se pojavlja veliko glagolov, kar izraža dinamičnost, dogajanje: *izvedeti, slišati, pridobivati, krščevati, zapustiti, oditi, morati iti, priti, dati, biti, biti utrujen, sestiti, priti, zajeti*. Pri pojavljanju glagolov je zanimiva zveza dveh glagolov: *pridobiva in krščuje, zapustil in odšel*. Gre za paralelizem, kopičenje glagolov, s čimer se poudarjata dogajanje in dinamika. Te zveze se pojavljajo tudi v nadaljevanju besedila.

V uvodnem delu gre za tekočo ali stalno temo. V večini povedi je izražena ista tema (Jezus). V prvi povedi je osebek, ki je nosilec teme, izražen leksemsko (*Jezus*), nato pa morfemsko. V šesti vrstici je rema iz 5. vrstice postavljena v izhodišče povedi, izražena pa je z deiktom (*Tam*) – v tem primeru gre za linearno postopnost razvoja teme. V

naslednji vrstici je zato osebek, ki je nosilec prve teme, zopet izražen leksemsko.

4.1.1 Sklep

a) Pripovednost: Uvodni del odlomka je pripovednega značaja, saj je propozicija upovedena v obliki pripovednih povedi. Bralec je seznanjen z okoliščinami pripovedi in z glavnima osebama, ki sta Jezus in žena iz Samarije. Opis kraja dogajanja je precej podroben, izražen je s parafrazo, ki teži k temu, da je kraj dogajanja kar se da natančno predstavljen.

b) Tematska progresija: Glavni vsebinski poudarki so postavljeni v remo, torej na konec povedi. Gre za poudarke: *zapustil Judejo, odšel v Galilejo, skozi Samarijo, samarijsko mesto, imenovano Sihar, Jakobov studenec, utrujen od poti, sedel k studencu, okrog šeste ure, žena iz Samarije, zajela vode*. Uvodni del se konča z izpostavljenim namenom (*da bi zajela vode*). Tema se razvija tekoče in linearno postopno. Pripovedni tok uvodnega dela prekine začetek dialoga v 7. vrstici, ko se dogajanje osredotoči na pogovor med glavnima osebama.

c) Glagoli: Besedilo je nasičeno z glagoli, kar poudari dinamičnost dogajanja in hiter potek dogodkov. Pri tem so zanimive zveze dveh glagolov, ki se pojavljajo tudi v nadaljevanju besedila (*pridobiva in krščuje, zapustil in odšel*), kar imenujemo paralelizem. Zanimiv je glagol *morati iti*, saj besedilo ne izrazi jasnega vzroka za nujnost.

4.2 (v. 7–15): Dialog med Jezusom in Samarijanko (1. del)

Sedma vrstica jasno vpade v kontekst, saj vsebino vpelje časovni prislov *tedaj*, ki ga določa sobesedilo (nanaša se na *okrog šeste ure*, potem, ko je Jezus sedel k studencu).

Vrstica vpelje novega aktanta, vršilca dejanja - *neka žena iz Samarije*. Z namernim odvisnikom (*da bi zajela vode*) se pokaže namen njenega prihoda. Do te točke je besedilo narativno oblikovano in smo ga šteli k uvodnemu delu. Ta tok pa prekine spremni stavek *Jezus ji je rekel*. Zgodi se sprememba vršilca dejanja, sprememba dejanja samega (dejanje *zajeti* ni izpolnjeno), kar lepo pokaže propozicija:

1. aktant → NEKA ŽENA IZ SAMARIJE

Dejanje → NAMEN + ZAJETI VODO

--- **tematski preskok** ---

1. aktant → JEZUS

Dejanje → REČI

Recipient → ŽENA (NJEJ)

S tem se uvede dialog med glavnima osebama in se prekine pripovednost. Ker med povedma ni nobenega kohezivnega sredstva ali konektorja, ki bi napovedovala to interakcijo, gre za tematski preskok. Edina točka povezave je anaforični zaimek *ji* (njej, Samarijanki). Namen (zajeti vodo) ni izpolnjen. Na preskok kaže tudi propozicija – iz aktanta SAMARIJANKA vsebina preide k aktantu JEZUS.

Odsotnost konektorja med 7. in 8. vrstico je diskurzivni označevalec v besedilu. Diskurzivni označevalec je značilen za spontani govor, na ta način pa se zabriše meja med besedilnim svetom in bralcem. Tako besedilo postane bolj živo, dogajanje v njem bolj predstavljivo.

Besedilo v nadaljevanju teče v obliki dialoga, gre za izmenjavanje udeleženske vloge vršilca dejanja (Jezus/Samarijanka). Ker gre za dialog, je smiselno opazovati, na kakšen način je upovedena propozicija glede na skladenjski naklon in samo strukturo dialoga.

v. 7: *Daj mi piti!* (velelnik - želja)

v. 9: *Kako vendar ti, ki si Jud, prosiš mene, ki sem Samarijanka, naj ti dam piti?* (vprašalni stavek)

v. 10: *Če bi poznala Božji dar in vedela, kdo je, ki ti pravi 'Daj mi piti,' bi ga ti prosila in dal bi ti žive vode.* (trditev v pogojnem odvisniku)

v. 11: *Gospod, nimaš s čim zajeti in vodnjak je globok. Od kod imaš torej živo vodo? Si mar ti večji kot naš oče Jakob, ki nam je dal ta vodnjak in je iz njega pil on sam, njegovi sinovi in njegova živina?* (trditev, vprašalni stavek, vprašalni stavek)

v. 12: *Vsak, kdor pije od te vode, bo spet žejen. Kdor pa bo pil od vode, ki mu jo bom jaz dal, ne bo nikoli žejen, ampak bo voda, ki mu jo bom dal, postala v njem izvir vode, ki teče v večno življenje.* (trditev, trditev - protivno priredje)

v. 15: *Gospod, daj mi te vode, da ne bom žejna in ne bom hodila sem zajemat.* (velelnik)

V dialogu je propozicija upovedena v obliki velelnika, vprašalnih povedi in pripovednih povedi. Dialog je odprt z velelnikom v 2. osebi, ki izraža ukaz. Poved ne vključuje

glagola, ki bi nakazal kategorijo velelnika (na primer prosim ali želim), vsebuje le čustveno neopredeljen napovedni glagol *reči*. Tako neposrednost želje oz. prošnje zveni trdo in nevljudno.

V odgovor sledi vprašalni stavek, ki izraža začudenje, ali celo ogorčenje (*Kako vendar*). Na začetek povedi je postavljeno težišče, ki zahteva pojasnilo, gre torej za dopolnjevalno vprašanje, ki vsebuje trditev *ti-bit*-Jud. V odgovor na vprašanje sledi pogojni odvisnik, ki uvaja novo trditev *ti-vedeti-kdo-bit*. V tej povedi je zanimiva raba 3. osebe (*kdo-on-bit*, *on-dati-živa voda*), saj govorec govori o sebi, a uporablja 3. osebo ednine.

Sledi trditev, ki izraža neko ugotovitev, argument (*ti-ne imeti-nič-zajeti, vodnjak-bit-globok*). Iz tega pa sledi sklep (raba konektorja *torej*) v obliki vprašalne povedi, ki zopet zahteva odgovor (*Od kod*). Naslednje vprašanje vsebuje trditev *ti-bit-večji-Jakob*; to vprašanje je retorično. Členek 'mar' po SSKJ-ju »v retoričnem vprašanju poudarja nasprotno trditev«. Nasprotna trditev bi bila v tem primeru 'ti nisi večji kot naš oče Jakob'. Zato to vprašanje ne pričakuje odgovora, saj je odgovor nakazan.

Sledi odgovor, ki zopet vsebuje trditve, ki se vrstijo tako, da je prva izhodišče, vse naslednje pa jo nadgrajujejo (raba protivnih veznikov *pa* ter *ampak* in raba nasprotnih glagolov, kar izraža antitezo: *bo žejen-ne bo nikoli žejen*).

V dialogu opazimo, da gre večinoma za argumentativno razvijanje teme. Najprej je postavljena teza oz. trditev, ki je nato argumentirana oz. je speljan sklep.

Primer:

Žena mu je rekla: Gospod, nimaš s čim zajeti in vodnjak je globok. [trditev] Od kod imaš torej živo vodo? Si mar ti večji kot naš oče Jakob, ki nam je dal ta vodnjak in je iz njega pil on sam, njegovi sinovi in njegova živina? [sklep]

Samarijanka se torej pojavlja v vlogi spraševalca, ki vprašanja okrepi z argumenti (raba polisindetona), postavi celo retorično vprašanje. Jezus odgovarja tako, da postavlja nove trditve, ki ne predstavljajo neposrednega odgovora, se pa v njegovih odgovorih pojavlja pomensko polje 'voda'.

Dialog je zaokroženo oblikovan, saj se začne z velelnikom, prošnjo (željo) za vodo, prav tako pa se tudi konča. Razlika pri velelnih povedih je v udeleženskih vlogah in referenci, na katero se nanaša izraz voda. To pokaže propozicija povedi:

Propozicija povedi v 7. vrstici: JEZUS, REČI, ONA (NJEJ), /DATI, JAZ (MENI), PITI/
 Propozicija povedi v 15. vrstici: ŽENA, REČI, ON (NJEMU), /DATI, JAZ (MENI),
 VODA, NE BITI ŽEJEN, NE HODITI ZAJEMAT/

V obeh primerih gre za željo, izraženo z velelnim načinom. Prvič prosi Jezus (je vršilec dejanja), ki govori o vodi, ki jo zajema Samarijanka. V drugem primeru pa prosi Samarijanka, vršilec dejanja je žena. Sedaj izraz voda poimenuje drugačno referenco; ta voda, je voda, o kateri govori Jezus, in se očitno razlikuje od vode, ki jo je prišla zajet Samarijanka. Da gre za različni referenci, ki sta poimenovani z izrazom voda, kažejo različni izrazi v okviru pomenskega polja 'voda':

Preglednica 1: Voda

ZAJETI (v. 7. 11)	NE HODITI ZAJEMAT (v. 15)
PITI (v. 7)	PITI (v. 14)
TA VODA (v. 13)	TA VODA (v. 15)
BITI ŽEJEN (v. 13)	NIKOLI BITI ŽEJEN (v. 14)
BITI V VODNJAKU (v. 11. 12)	BITI ŽIVA (v. 10. 11)
	VODA, JAZ, DATI (v. 14)
	BOŽJI DAR (v. 10)
	POSTATI IZVIR (v. 14)
VRČ (v. 28)	TEČI, VEČNO ŽIVLJENJE (v. 14)

Razliko v referenci poudarja tudi deikt *ta voda*. (*Kdor pije od te vode, bo spet žejen. Kdor pa bo pil od vode, ki mu jo bom jaz dal ... Gospod, daj mi te vode, da ne bom žejna ...*). Deikt je v besedilu rabljen dvakrat, vendar ne za poimenovanje iste reference, kar lahko razberemo iz konteksta. Prvič gre za vodo iz vodnjaka, katero je prišla zajet Samarijanka, na katero (verjetno) lahko govorca pokažeta v trenutku govorjenja, drugič pa za vodo, ki jo daje Jezus.

TA VODA (v. 13) proti VODA, KI MU JO BOM JAZ DAL (v. 14) = TA VODA (v. 15)

Dialog je prepleten s strukturami, ki izražajo nasprotje, in sicer na ravni zaimkov, na povedni in na medpovedni ravni. Gre za paralelne strukture, natančneje antitetične

paralelizme.¹⁶ Preko paralelizmov se izražajo nasprotja, ustvarjen je učinek dveh strani, poudarjena je prisotnost dveh mišljenj. Paralelna nasprotja so izkazana:

- na ravni zaimkov: *ti* (ki si Jud), *mene* (ki sem Samarijanka),
- na povedni ravni: v vrstici 9 (strukturno):

*Kako vendar ti, ki si Jud, prosiš
mene, ki sem Samarijanka, naj ti dam piti?*

- na medpovedni ravni: v vrsticah 9 in 10, in sicer na ravni glagola in osebka (*ti prosiš mene – bi ga ti prosila*) ter v vrsticah 13 in 14, in sicer na ravni leksema voda (*te vode – vode, ki mu jo bom jaz dal*) ter na ravni glagola (*bo žejen – ne bo nikoli žejen*).

Pogosto kohezivno sredstvo so ponovne in delne ponovne pojavitve:

- Ponovitve posameznih leksemov: *voda, piti, Samarijanka, prositi in dati, vodnjak, biti žejen, Gospod, Jezus, žena*.
- Ponovitev celotne stavčne strukture: *Daj mi piti* (v. 7.10); *voda, ki mu jo bom jaz dal* (v. 14). Poleg paralelizma imajo tudi ponovitve v besedilu funkcijo poudarjanja.
- Ponovitev besedne zveze 'prositi nekoga' bi strukturno lahko opisali kot oklepajoča formula, saj se zveza pojavi na začetku in proti koncu povedi:

Samarijanka mu je torej rekla: »Kako vendar ti, ki si Jud, prosiš mene, ki sem Samarijanka, naj ti dam piti?« (Judje namreč nimajo stikov s Samarijani.) Jezus je odgovoril in ji rekel: »Če bi poznala Božji dar in vedela, kdo je, ki ti pravi: ›Daj mi piti,‹ bi ga ti prosila in dal bi ti žive vode.«

- Kopičenje besed v v. 12. Gre za polisindeton. Pojavlja se v okviru retoričnega vprašanja in podpira moč argumenta:

Si mar ti večji kot naš oče Jakob, ki nam je dal ta vodnjak in je iz njega pil on sam, njegovi sinovi in njegova živina?

V besedilu najdemo deiktične izraze: *tam* (v. 6), *tedaj* (v. 7), *ta* (vodnjak) (v.12), *sem* (v. 15). Ti izrazi dobijo pomen šele v kontekstu; *tam* pomeni *samarijsko mesto, imenovano Sihar, blizu posesti, ki jo je Jakob dal svojemu sinu Jožefu*. *Tedaj* se nanaša na *okrog*

¹⁶ Z antitetičnim paralelizmom se ustvarja dramatična napetost (Hudej 1994: 113).

šeste ure. Ta vodnjak je vodnjak, ob katerem se pogovarjata Jezus in Samarijanka, v njuni neposredni bližini.

Deikti služijo kot kohezivna sredstva, ki pripomorejo h gospodarnosti besedila. Njihova raba je značilna za govorjeno besedilo. Ker gre v obravnavanem besedilu za dialog, je s tem izkazana pristnost zapisanega pogovora, govorjenega besedila, s čimer se zabriše meja med bralcem in besedilnim svetom.

4.2.1 Sklep

a) Tematska progresija: Pripovedni del odlomka prekine spremni stavek v 7. vrstici, ki uvaja novega vršilca dejanja (Jezus), v prejšnji povedi je vršilec dejanja Samarijanka. To mesto smo določili za tematski preskok. Najprej zato, ker se na tej točki konča pripovedni del in se uvaja dialog. Gre za spremembo izhodišča – od izhodišča *Samarijanka*, besedilo preide k izhodišču *Jezus*. Dialog je uveden hitro in nepričakovano, saj besedilo ne vsebuje konektorjev, ki bi nakazovali to interakcijo. Odsotnost konektorjev je diskurzivni označevalec v besedilu. Na ta način je zabrisana meja med besedilnim svetom in bralcem.

Glavno pomensko polje je 'voda'. Kaže se, da leksem poimenuje dve različni referenci. Na eni strani je to voda, ki jo namerava zajeti Samarijanka (*zajeti*), za katero prosi Jezus (*piti*), je v vodnjaku, je imenovana z deiktom 'ta', po kateri je vsak spet žejen, na drugi strani pa Jezus govori o vodi, ki jo povezuje z besedami: *Božji dar, živa voda, voda-jaz-dati, nikoli-biti-žejen, izvir, teči, večno življenje*, in ki je ni treba zajemati.

b) Dialog v besedilu teče izmenično, torej se govorca izmenjujeta v vlogah vršilcev dejanja. Propozicija dialoga je upovedena v obliki velelnih, vprašalnih in pripovednih povedi. Vprašalne povedi postavlja Samarijanka in so dopolnjevalne, ena izmed njih je retorična (v. 12), na kar nakazuje prisotnost člena *mar*. Jezus postavlja trditve, ki so njegovi odgovori. Prva prošnja je neposredna, saj ne vsebuje glagola, ki bi napovedal kategorijo velelnika. Dialog odpre glavno pomensko polje 'voda', ki predstavlja vsebinski fokus večinskega dela dialoga.

c) Kohezijska sredstva: Povedi v dialogu so prepletene s ponovnimi in delnimi ponovnimi pojavitvami, na ravni posameznih leksemov in tudi celotnih stavčnih struktur. Pojavita se oklepajoča formula in polisindeton, ki podpira moč argumenta.

Pogost pojav je antitetični paralelizem, ki se pojavlja na ravni zaimkov, leksemov, na

povedni in medpovedni ravni. Z antitetičnim paralelizmom se ustvarja dramatična napetost in poudarja razmerje med dvema načinoma mišljenja, nasprotje med govorcema.

č) **Glagoli:** Zanimiva je raba zveze dveh glagolov, ki se pojavlja v spremnih stavkih (*odgovoril in rekel*), saj bi slovnično zadostoval le eden. Glagoli so tudi sicer pogosti (*poznala in vedela, prosila in dal, dal in pil* ipd.).

4.3 (v. 16–26): Dialog med Jezusom in Samarijanko (2. del)

Drugi del dialoga med Jezusom in Samarijanko odpira spremni stavek, kjer je osebek izražen morfemsko (*rekel ji je*). Uvedena je nova tema, podobno kot pri temi voda jo uvede velelnik (*pojdi, pokliči, pridi*). Bralec vsebinsko pričakuje odgovor na Samarijankino prošnjo v vrstici 15, vendar je odgovor velelnik, ki odpira povsem novo temo pogovora. Celoten prejšnji del odlomka je osredotočen na tematsko polje voda, zato se nenadna sprememba teme zdi presenetljiva.

Odpre se novo pomensko polje 'mož'. Temo mož bi lahko imenovali prehodna tema, saj je izražena v samo treh vrsticah v celotnem odlomku. Fokus teme mož je na besedah, da Samarijanka *nima moža* in da *je to res*. Jedro (remo) povedi predstavljajo prav te nove informacije: *Nimam moža* (v. 17), *ni tvoj mož; je res* (v. 18).

Dialog je sestavljen iz velelnih in pripovednih povedi:

Pojdi in pokliči svojega moža in pridi sem. (velelnik)

Nimam moža. (trditev s ponovno pojavitvijo)

Dobro si rekla: 'Nimam moža', kajti pet mož si imela in ta, ki ga imaš zdaj, ni tvoj mož.
(trditev s ponovno pojavitvijo, pojasnitev)

To, kar si povedala, je res. (trditev, ponovitev s parafrazo)

Fokus teme mož predstavlja dejstvo, resnica, da Samarijanka *nima moža*, in da *je to res*. To potrdijo tudi kohezijska sredstva:

- ponovna pojavitvev - ponovi se stavčna struktura *Nimam moža* in beseda *mož*,
- s parafrazo je poudarjeno, da so prej omenjene besede resnične: *Dobro si rekla; To, kar si povedala, je res.*

Preglednica 2: Mož

POKLICATI, MOŽ (v. 16)	NE IMETI, MOŽ (v. 17)
BITI RES: NE IMETI MOŽ (v. 18)	
IMETI (PET) MOŽ (v. 18)	
(TO) NE BITI, MOŽ (v. 18)	
BITI RES (v. 18)	
VIDETI, (DA) BITI, PREROK (v. 19)	
<u>NOVO POM. POLJE: ČASTITI</u> (v. 20)	

Samarijanka nato postavi trditev, s katero se odmakne od teme mož. Tudi to potrjuje, da fokus teme mož ni na razpravi o možu, ampak na ugotovitvi, da Jezus ve o Samarijanki več, kot misli ona (v. 17). Tema moža namreč pripelje do osrednje ugotovitve v tem delu: *Gospod, vidim, da si ti prerok*. Tema, ki sledi, je tema čaščenja. Pomensko sta temi povezani, saj beseda prerok spada v pomensko polje duhovnega, religioznega, tako kot tema čaščenja.

Pogovor se ne nadaljuje v smeri teme mož, ampak Samarijanka odpre novo temo, čaščenje, na prehodu iz vrstice 19 na vrstico 20 se torej zgodi sprememba teme.

v. 19: ŽENA, REČI, ON (NJEMU) /JAZ, VIDETI, TI, BITI, PREROK/

1. aktant → JAZ (ŽENA)

Dejanje → VIDETI (BITI)

--- tematski preskok ---

v. 20: (NAŠI) OČETJE, ČASTITI, BOG, (TA) GORA, VI, PRAVITI, ČASTITI, JERUZALEM

1. aktant → NAŠI OČETJE

Dejanje → ČASTITI

Spremeni se vršilec dejanja, ni izražene kohezije, zato gre za tematski preskok, s katerim je uvedena nova tema čaščenja.

Odpre se novo pomensko polje: *častiti*

Preglednica 3: Častiti

(NAŠI) OČETJE, ČASTITI, BOG (v. 20)	VI (JEZUS, JUDJE) (v. 20)
GORA (SAMARIJA) (v. 20)	JERUZALEM (v. 20)
NE NA TEJ GORI NE V JERUZALEMU (v. 21)	
NE POZNATI (v. 22)	POZNATI (v. 22)
	ČASTITI OČETA (v. 21. 23)
	V DUHU IN RESNICI (v. 23. 24)
	ODREŠENJE, PRITI, OD JUDOV (v. 22)
	BOG, BITI, DUH (v. 24)
VEDETI, MESIJA, PRITI (v. 25)	JAZ, BITI (v. 26)

Dialog v nadaljevanju sestavljajo večinoma trditve, prevladujejo pripovedne povedi.

Gospod, vidim, da si ti prerok. (trditev)

Naši očetje so častili Boga na tej gori, vi pa pravite, da je kraj, kjer ga je treba častiti, v Jeruzalemu. (trditev, kontrajunkcija – protivno priredje)

Veruj mi, žena, da pride ura, ko ne boste častili Očeta ne na tej gori ne v Jeruzalemu. (trditev, zanikanje)

Vi častite, česar ne poznate, mi pa častimo, kar poznamo, kajti odrešenje prihaja od Judov. (trditev, kontrajunkcija - protivno priredje)

Pride pa ura in je že zdaj, ko bodo pravi častilci častili Očeta v duhu in resnici; prav takšnih častilcev si namreč želi Oče. (trditev)

Bog je duh, in kateri ga častijo, ga morajo častiti v duhu in resnici. (trditev)

Vem, da pride Mesija, ki se imenuje Kristus. Ko ta pride, nam bo vse razkril. (trditev)

Jaz sem, ki govorim s teboj. (trditev)

V 20. vrstici je postavljena trditev, ki izraža dve možni vsebini, kar je izraženo s kontrajunkcijo (veznik *pa*), s čimer je v trditvi implicitno postavljeno vprašanje. Na ta način je postavljen nov topik pogovora – kraj pravega čaščenja. V odgovoru sta obe

možnosti ovrženi z zanikanjem (*ne – ne*). Odgovor predstavlja nova trditev, ki vpeljuje novo vsebino, fokus ima na dvakrat ponovljeni besedni zvezi – *v duhu in resnici*.

Antitetični paralelizem se kaže na povedni ravni, in sicer na ravni osebka (*naši očetje-vi; vi-mi*) in prislovnega določila (*na tej gori-v Jeruzalemu*), glagola (*ne poznate-poznamo*):

v. 20: *Naši očetje so častili Boga na tej gori, vi pa pravite, da je kraj, kjer ga je treba častiti, v Jeruzalemu.*

v. 22: *Vi častite, česar ne poznate, mi pa častimo, kar poznamo, kajti odrešenje prihaja od Judov.*

Nasprotje je poudarjeno tudi z rabo protivnega veznika *pa*, ki je v funkciji nasprotovanja. Protivno priredje je izkazano v vrsticah 20, 22, 23.

Najdemo lahko številna kohezivna sredstva. Predvsem sta prisotni ponovna in delna ponovna pojavitev, in sicer na:

- leksemski ravni: ponavlja se glagol *častiti*; rabljen je kot nedoločnik (*treba častiti, morajo častiti*), osebna glagolska oblika (*so častili, ne boste častili, častite, častimo, bodo častili, častijo*) in kot samostalniška beseda (*častilci, častilcev*),
- strukturni ravni: ponovno se pojavijo besede, ki jih izreče Samarijanka: *Naši očetje ... na tej gori, vi ... v Jeruzalemu*. Ta zveza je še enkrat ponovljena, s čimer je poudarjena vsebina, ki je zanikana: ... *ne na tej gori ne v Jeruzalemu*,
- na ravni besedne zveze: ponovi se besedna zveza *v duhu in resnici*, saj je to odgovor na Samarijankino trditev, ki implicitno postavlja vprašanje, kje je pravi kraj za čaščenje. Besedna zveza je postavljena v remo povedi in poudarjena tudi na ta način. Ponovitev se pojavi v obliki oklepajoče formule (v. 23, 24):

Pride pa ura in je že zdaj, ko bodo pravi častilci častili Očeta v duhu in resnici; prav takšnih častilcev si namreč želi Oče. Bog je Duh, in kateri ga častijo, ga morajo častiti v duhu in resnici.

Osebni zaimki in osebne glagolske oblike v tem delu besedila kažejo, da udeleženca pogovora govorita v imenu dveh skupnosti: *naši (očetje), vi (pravite), ne boste častili, vi častite, mi častimo, poznamo, nam bo razkril*.

Raba osebnih zaimkov poleg morfološko izraženega osebka izraža poudarek.

Eksplicitno izražen osebek poleg morfemske oblike je v vrstici 19: *Gospod, vidim, da si ti prerok*. To je značilnost govornega jezika, poleg prisotnosti deiktov, ki jih prav tako najdemo: *sem* (v. 16), *ta* (v. 18. 25), *to* (v. 18), *tej* (v. 20. 21), *takšnih* (v. 23).

V 25. vrstici je jasno razvidno, da se vsebina odmika od teme čaščenja, in prehaja k temi 'Mesija'. Skozi celotno besedilo opazimo postopnost razkrivanja teme Jezusova identiteta: od ugotovitve, *ti si prerok*, do trditve, da prihaja *Mesija* in razkritja *Jaz sem, ki govorim s teboj*. Gre za temo 'kdo je Jezus', o kateri bomo spregovorili kasneje.

S temi besedami se dialog med Jezusom in Samarijanko konča.

4.3.1 Sklep

a) Tematska progresija: Pogovor se osredotoči od teme voda na temo mož. Vsebinski poudarek je na ponovljeni besedni zvezi (*Nimam moža*) in na besedah, da je *to res*, ki so izražene dvakrat (*Dobro si rekla* in *To, kar si povedala, je res*), saj so besede postavljene v remo povedi. Pogovor se konča z ugotovitvijo v 19. vrstici; v nadaljevanju se dialog oddalji od teme mož, prehaja pa v temo čaščenja. Drugi tematski preskok se tako zgodi v vrstici 20, kar pokaže propozicija. Temo čaščenja uvaja trditev, ki implicitno izraža vprašanje, kar je izraženo s konjunkcijo, ki daje na razpolago dve možnosti. V 25. vrstici je zelo jasno izražena tema, ki se sicer razvija skozi celotno besedilo, gre pa za temo Jezusove identitete. Dialog med Jezusom in Samarijanko se zaključi z Jezusovimi besedami, ki se pomensko povezujejo s prvim delom dialoga (*ti-biti-Jud, ti-vedeti-kdo-bit, ti-bit-večji-Jakob*) in z besedami, ki zaključijo pogovor o možu (*ti-bit-prerok*).

Tretji del odlomka in drugi del dialoga med Jezusom in Samarijanko odpre velelniška oblika povedi (podobno kot prejšnjo pomensko polje voda odpre velelnik). Znotraj povedi se pojavi novo pomensko polje mož, in s tem nova tema. V tem delu se pojavi tudi pomensko polje 'čaščenje'.

b) Kohezijska sredstva: Pogoste so ponovne in delne ponovne pojavitve na leksemski ravni (*mož, častiti, gora, Jeruzalem*), na ravni stavčnih struktur (*Nimam moža*), na ravni besedne zveze (*v duhu in resnici*). Najdemo tudi parafrazo (*Dobro si rekla; To, kar si povedala, je res*). S ponovitvami je poudarjeno to, kar je zanikano (v. 21 – *gora, Jeruzalem*), oz. to, kar je novo (v. 23 in v. 24 – *v duhu in resnici*).

V povedih je izražen paralelizem na ravni povedi, in sicer na ravni osebka, prislovnega

določila in glagola. Antitezo podpira tudi pogosta raba protivnega priredja, ki ga izraža veznik pa. Protivno priredje je izraženo v vrsticah 20, 22 in 23.

c) Množinska raba zaimkov in osebni zaimki: Pojavljajo se zaimki v množini – pojavljajo se v Samarijankinem vprašanju, v vrstici 20. Čeprav sta udeleženca pogovora dva, raba množinskih oblik kaže, da govorita kot pripadnika dveh skupnosti.

Poleg morfemsko izražene osebe se pojavlja osebni zaimek, kar ustvarja poudarek (v. 19: *Gospod, vidim, da si ti prerok*).

č) Deikti: Prisotni so deiktični izrazi, s katerimi se gospodarno ureja besedilo: *sem* (v. 16), *ta* (v. 18. 25), *to* (v. 18), *tej* (v. 20. 21), *takšnih* (v. 23).

4.4 (v. 27–30): Narativni del – prihod učencev, odhod Samarijanke

Narativni del, ki sledi dialoškemu delu, uvede nove literarne osebe: učenci, ljudje (prebivalci mesta). Pripovedovalec prepleta dva dogodka, najprej prihod učencev, nato pa srečanje, ki se zgodi na drugem kraju, v mestu (v. 28). Zanimivo je, da pripovedovalec razkrije vprašanja, ki bi jih učenci radi zastavili Jezusu, pa jih ne, saj ne rečejo ničesar, ampak se le čudijo.

v. 27: Aktant: UČENCI, Dejanje: PRITI, ČUDITI SE, (NIČ) REČI

v. 28: Aktant: ŽENA, Dejanje: ODLOŽITI (VRČ), TEČI, PRIPOVEDOVATI – ('ne zajeti voda')

Propozicija kaže na glagola, ki izražata nasprotje - *nič reči* in *pripovedovati*. Lahko bi rekli, da kažeta na dinamiko Samarijanke (pripoveduje) in pasivnost učencev (ne rečejo ničesar).

Pojavi se beseda vrč, ki se pomensko navezuje na temo voda. Beseda se pomensko navezuje tudi na 11. vrstico – *imeti, nekaj, zajeti*, - tu pa Samarijanke odloži vrč, kar pomeni, da odloži tisto, s čimer naj bi zajela vodo (v. 7). Njen namen, da bi zajela vodo (v. 7), vodo, ki se nanaša na vodnjak, se torej ne izpolni.

v. 7: ŽENA, ZAJETI, VODA (namen)

v. 11: NE IMETI, NEKAJ, ZAJETI

v. 28: ŽENA, ODLOŽITI, VRČ

Izkazuje se dinamika, saj je besedilo nasičeno z glagoli, natančneje z zvezami dveh (in tudi treh) glagolov (dvojna/trojna formula): *priti in se čuditi, odložiti in teči in*

pripovedovati, priti in pogledati, oditi in se napotiti.

Najprej vršilca dejanja predstavljajo učenci (*so prišli*), nato žena (*odložila, tekla, pripovedovala*), in nato ljudje (*odšli in se napotili*), nato pa spet učenci (*prosili in govorili*), gre torej za hitro menjavanje udeleženske vloge vršilca dejanja, kar zahteva bralčevo pozornost.

v. 27: (NJEGOVI) UČENCI, PRITI, ČUDITI SE /GOVORITI, ŽENSKA, NE REČI/

v. 28: ŽENA, ODLOŽITI, VRČ, TEČI, MESTO, PRIPOVEDOVATI, LJUDJE /PRITI, POGLEDATI, ČLOVEK, POVEDATI, VSE/

v. 30: ONI, ODITI, MESTO, NAPOTITI, ON

V vrstici 30 je osebek (vršilec dejanja) izražen morfemsko, poleg tega pa so v vrstici anaforično rabljene za-oblike, zaimki, ki nadomeščajo samostalnik Jezus. V celotnem delu je 2. aktant izražen z zaimkom (*njegovi učenci, je on Kristus, k njemu*) oz. morfemsko (*je govoril, je povedal*). Katero je to mesto in kdo so ljudje lahko sklepamo iz konteksta, saj gre za popolno oz. delno ponovitev leksema mesto (v. 4: *Samarijo*, v. 5: *samarijsko mesto*, v. 8: *mesto*, v. 39: *iz tistega mesta*). *Odšli so* se nanaša na ljudi (v. 28), Samarijane (v. 39) in ne na učence, kot bi pri površnem branju to lahko razumeli.

4.4.1 Sklep

a) Dialog: Četrty del je pripovedni del, saj je propozicija upovedena v obliki pripovednih povedi. Uvedene so nove literarne osebe: učenci in ljudje (prebivalci mesta). Govornega dela ni, najdemo pa dve vprašanji, ki naj bi jih izrazili učenci, vendar sta zastavljeni s strani pripovedovalca.

b) Pomenska polja: V 28. vrstici se pojavi leksem vrč, ki spada v pomensko polje 'voda' (zajeti vodo). Glagol *odložiti* nakazuje, da se namen, izražen v 7. vrstici ne izpolni. Besedilo je osredotočeno na besede *Kaj, če je on Kristus*, ki spadajo v pomensko polje Jezus.

c) Glagoli: Besedilo je nasičeno z glagolskimi zvezami dveh in tudi treh glagolov, s čimer se izkazuje dinamičnost dogajanja. Zanimivo je opazovati glagol *nič reči* (v. 27) proti *pripovedovati* (v. 28), saj izražata dinamičnost in aktivnost Samarijanke in pasivnost učencev.

č) Zaimki: Pogosta je raba za-oblik, kar zahteva bralčevo pozornost (*njegovi, k njemu*).

Osebek je izražen morfološko (*je govoril, je povedal, odšli so, se napotili*).

4.5 (v. 31–38): Dialog z učenci

Srečanje med Jezusom in učenci se dogaja vzporedno s tem, ko ljudje iz mesta hodijo k Jezusu. To nakazuje konektor *medtem* na začetku 31. vrstice.

Dialog med Jezusom in učenci je odprt z velelnikom (v. 31). Tako je, podobno kot v vrsticah 7 in 16, nakazana nova tema, ki se razvija v okviru pomenskega polja 'hrana'.

Propozicija v. 31: UČENCI, ON (NJEGA), PROSITI, GOVORITI, /TI (RABI), JESTI/

Prvič so učenci omenjeni že v vrstici 8, kjer je omenjeno, da so šli kupit hrano.

Preglednica 4: Hrana

(UČENCI), KUPITI, MESTO (v. 8)	MOJA (JEZUS) (v. 34)
JESTI (v. 31. 33)	NE POZNATI (VI) (v. 32)
	IZPOLNITI, VOLJA (v. 34)
	DOKONČATI, ON (NJEGOVO), DELO (v. 34)
	BELA POLJA – BITI ZRELO (v. 35)
	ŽETEV (v. 35)
	SEJALEC, ŽANJEC (v. 36)

Iz izrazov pomenskega polja lahko razberemo, da gre, enako kot pri temi voda, za dvojni pomen besede hrana. Gre za različno referenco, ki jo poimenuje beseda hrana. Najprej je to hrana, ki jo učenci kupijo v mestu (v. 8) in jo ponudijo Jezusu (v. 31). Jezus pa govori o hrani, ki je učenci ne poznajo (v. 32), kaj je ta hrana, pa izraža vrstica 34:

v. 34: JAZ (MOJA), HRANA, BITI, IZPOLNITI, VOLJA, ON (NJEGOV), DOKONČATI, ON (NJEGOV), DELO

Ta trditev je podkrepljena in razširjena z uporabo pregovora. Celoten del od v. 35 do v. 37 je poetičen, saj gre za rabo dveh pregovorov. Glavna tema tega dela je žetev, vse skupaj pa podpira temo hrana.

Rabi, jej! (velelnik)

Jaz imam za jed hrano, ki je vi ne poznate. (trditev)

Mar mu je kdo prinesel jesti? (vprašalna poved)

Moja hrana je, da izpolnim voljo tistega, ki me je poslal, in dokončam njegovo delo.
(trditev)

Ali ne pravite vi: »Še štiri mesece in žetev bo tu.« (retorično vprašanje)

Glejte, jaz pa vam pravim: Povzdignite oči in pogledjte polja, da so bela za žetev. Žanjec prejema plačilo in spravlja pridelek za večno življenje, da se bosta skupaj veselila sejalec in žanjec. V tem je namreč resničen izrek, da »eden seje, drugi žanje«.

Poslal sem vas, da boste poželi, za kar se niste trudili. Drugi so se trudili, vi pa ste vstopili v njihov trud. (trditev)

Tu gre za argumentativno razvijanje teme (Hudej 1994: 71). V vrstici 32 je najprej podana teza, nato pa sledi argument (v. 34), ki je podprt z dvema razširjenima pregovoroma.

Očitno je, da med udeleženci pogovora prihaja do nesporazuma, podobno kot pri pogovoru s Samarijanko. Vendar pa učenci ne postavljajo vprašanj Jezusu, tako kot je to storila Samarijanka, temveč se sprašujejo 'med seboj' (v. 33). Tako vprašanje v njihovem imenu zopet postavi pripovedovalec.

Antitetični paralelizem najdemo na ravni osebnih zaimkov, in izraža predvsem razliko v mišljenju učencev proti Jezusovemu mišljenju; pojavi se v vrstici 32 (*jaz-vi*), vrstici 35 (*ali ne pravite vi – glejte, povem vam*) in vrstici 38 (*jaz-vi*). Nasprotje izraža tudi raba protivnega veznika *pa* (v. 32, v. 38). Antitezo najdemo tudi v pomenskem smislu med besedami '*Še štiri mesece in žetev bo tu*' ter '*Povzdignite oči in pogledjte polja, da so bela za žetev*'. Na pomenski ravni je vzpostavljeno nasprotje v pomenu 'še ne – že'.

Posebej opazno je eksplicitno izražanje osebkca pri Jezusovih besedah: *jaz imam za jed hrano, vi ne poznate; ali ne pravite vi, jaz sem vas poslal*. Na ta način je poudarjen vršilec dejanja, 1. aktant. S tem se poudarja prisotnost dveh načinov mišljenja v besedilu – Jezusovega proti mišljenju učencev in tudi usmerja pozornost na Jezusovo osebo.

4.5.1 Sklep

a) **Dialog** ni razvit v tolikšni meri kot je dialog s Samarijanko, saj učenci ne postavljajo vprašanj, ampak le *govorijo med seboj* (v. 32). Večji del predstavlja Jezusov monolog. Razvije se iz trditve v vrstici 32, ki je podkrepljena z argumenti v naslednjih vrsticah monologa (34–38). Pojavi se retorično vprašanje (v. 35). Učenci so predvsem poslušalci, torej se pojavljajo v vlogi recipienta. Tudi, ko imajo vprašanje, ga ne postavijo Jezusu, tako kot to stori Samarijanka. Podobno kot prej pa temo pogovora odpre velelnik (v. 31). Gre za temo in pomensko polje 'hrana'.

b) **Tematska progresija:** Lahko rečemo, da gre za argumentativno razvijanje teme, saj vrstica 32 predstavlja trditev, nadalje pa je ta trditev argumentirana s pomočjo prispodobe in dveh pregovorov.

V okviru pomenskega polja 'hrana' se pojavlja besedišče, ki nakazuje, da gre za poimenovanje dveh različnih referenc. Najprej je to hrana, ki jo učenci kupijo v mestu in jo ponudijo Jezusu, on pa govori o hrani, ki je učenci ne poznajo (v. 32). Povezuje jo z naslednjimi izrazi: *izpolniti voljo, dokončati (njegovo) delo, žetev, bela polja, žanjec, sejalec*.

c) **Antitetični paralelizem:** V monologu opazimo antitezo na ravni osebnih zaimkov v vrsticah 32 (*jaz–vi*), 35 (*ali ne pravite vi – glejte, povem vam [jaz]*) in vrstici 38 (*jaz–vi*). Nasprotje je poudarjeno tudi z rabo protivnega priredja z veznikom *pa* (v. 38). Nasprotje izraža tudi stavčna struktura v vrstici 35, ki na pomenski ravni vzpostavlja nasprotje med 'še ne' in 'že'.

č) **Zaimki:** Eksplicitno izražanje osebkov poleg morfemsko izražene osebe poudarja nasprotje med Jezusom in učenci ter izraža pomembno vlogo govorca oz. njegovo osebo (v. 35, v. 38).

4.6 (v. 39–42): Zaključek - vera Samarijanov

Zadnji del besedila je narativni zaključek. Vršilec dejanja, *Samarijani*, je enak kot v vrstici 30. V zaključku so ponovljene Samarijankine besede iz vrstice 29. Celoten del je osredotočen na Samarijane, Jezusovi učenci iz 5. dela niso več omenjeni.

Razmerni predmet je izražen z zaimki (*vanj, k njemu, so ga* (prosili), *njegove* (besede), je *on* (resnično odrešenik sveta). Ni poimenovan z imenom Jezus, ampak z besedami

odrešenik sveta.

Prisotni so deikti: *tistega* (mesta), *tam*. Deikti nadomeščajo ime mesta, ki je omenjeno na začetku (Sihar); na ta način je besedilo linearno zaokroženo, saj se vrača na začetek tudi preko zaimkov, ki se nanašajo na Jezusa, katerega nam predstavi uvodni del in skozi besedilo dobiva različne nazive.

Pojavljajo se zveze dveh glagolov: *smo slišali in vemo*.

V besedilu se ponavlja beseda *verovati*, ki je vsebinski fokus besedila. V remi se pojavljajo naslednje informacije: *začelo verovati vanj, ostal je tam dva dni, veliko več začelo verovati, sami smo slišali in vemo, da je on resnično odrešenik sveta.*

4.6.1 Sklep

a) Pripovednost: Zaključni narativni del besedila zaokroži pripoved tako, da ponovno omenja glavne osebe; Samarijane (*veliko Samarijanov*), ženo iz Samarije (*zaradi besede žene*), ter Jezusa, ki ni poimenovan z lastnim imenom, ampak z zaimki (*vanj, k njemu, ga, njegove, on*), osebno glagolsko obliko (*je povedal, ostal je*) ter besedno zvezo *odrešenik sveta*. Učencev zaključni del ne omenja.

b) Dialog: Ponovijo se ženine besede (v. 30). Izražene so tudi besede prebivalcev mesta, ki Jezusa imenujejo *odrešenik sveta*.

c) Glagoli: Pojavi se zveza dveh glagolov *smo slišali in vemo*.

č) Vsebinski poudarki: Delne ponovne pojavitve besede *verovati* fokus besedila usmerjajo na to besedo, ki se pojavlja v remi. Besedilo se zaključí z besedami *odrešenik sveta*, ki poimenujejo Jezusa; na ta način se zaključí tudi pomensko polje 'Jezus'.

4.7 Tema Jezusove identitete

Poleg glavnih tem, ki se pojavljajo v odlomku in zajemajo pomenska polja 'voda', 'mož', 'čaščenje', 'hrana', se skozi celotno besedilo razvija tema Jezusove identitete. Tema se razvija preko nazivov, ki so pripisani Jezusu. Izhodišče teme predstavlja vrstica 10 s pogojnim odvisnikom: *če bi vedela, kdo je*. Tako se že v drugem delu odlomka (in potem do konca) poleg teme voda razvija tudi pomensko polje 'Jezus'.

Preglednica 5: Jezus

TI, BITI JUD (v. 9)	VEDETI, KDO, ON, BITI (v. 10)
GOSPOD (v. 11)	JAZ, BITI (v. 26)
TI, BITI, VEČJI, JAKOB (v. 12)	
GOSPOD (v. 15)	
TI, BITI, PREROK (v. 19)	
ON, PRITI, MESIJA, KRISTUS (v. 25)	
ON, BITI, KRISTUS (v. 29)	
RABI (v. 31)	
ON, BITI, ODREŠENIK SVETA (v. 42)	

Tema se razvija vzporedno z drugimi temami, skozi celotno besedilo. Zanimivo je, da Jezus v vrstici 10 govori o sebi (kar potrjuje vrstica 26), a kot o tretji osebi, kar lahko opazimo iz propozicije 10. vrstice:

TI, POZNATI, BOŽJI DAR, TI, VEDETI, KDO, ON, BITI, ON, PRAVITI /DATI, PITI/, TI, PROSITI, ON, DATI, ŽIVA VODA

S tem, da je uporabljena tretja oseba ednine, se ohranja napetost postopnega razkrivanja Jezusove identitete. Uporaba prve osebe ednine bi bila morda preveč neposredna, tretja oblika pa ustvarja vtis distance. Toporišič omenja, da je raba 3. os. (množine) povezana s potiskanjem vršilca dejanja v ozadje (1982: 244).

V besedilu je za izražanje osebe raba osebnih zaimkov poleg osebne glagolske oblike precej pogosta (*ti, ki si Jud; si mar ti večji; vidim, da si ti prerok; je on resnično odrešenik sveta*), posebej v Jezusovih besedah (*bom jaz dal, jaz sem, jaz imam za jed, jaz sem vas poslal*). Na ta način se eksplicitno poudarja in usmerja pozornost na Jezusovo osebo.

4.8 Shema tem

Razvoj tem v besedilu lahko ponazorimo shematično (glej Priloga 1). Besedilo smo smiselno razdelili na šest delov; uvod in zaključek ter vmesne dele, ki jih zaznamujejo

pomenska polja. Na površini so najbolj opazne teme, ki zajemajo pomenska polja 'voda', 'mož', 'čaščenje', 'hrana'. Tema mož nima enake teže kot druge teme, je prehodna, saj vodi v temo čaščenje. Skozi celoten odlomek pa se postopoma razkriva tema, kdo je Jezus, tema Jezusove identitete. Svoje težišče ima v 26. vrstici, ki kompozicijsko predstavlja osrednji del besedila.

V shemi trikotniki predstavljajo literarne osebe, torej Jezusa, Samarijanko, učence, Samarijane. Pravokotniki v pokončni obliki pomenijo prehod na novo temo. Rdeče obarvani zaznamujejo tematski preskok, v besedilu torej najdemo dva tematska preskoka. Ležeči manjši pravokotniki modre barve pomenijo mesta, kjer se razvija tema Jezusove identitete, torej nazive, ki poimenujejo Jezusa.

Iz sheme je razvidno, da nove teme odpirajo velelniki, razen v vrstici 20, kjer je postavljena trditev. Tako so napovedane štiri glavne teme, voda, mož, čaščenje in hrana. Vzporedno s temi pa se preko izrazov odkriva tema Jezusove identitete, ki ima izhodišče znotraj teme voda, razvija pa se vse do konca, z nazivom *odrešenik sveta*.

4.9 Tematska navezanost konca na začetek

Na osnovi kohezijskih sredstev se besedilo vrne na začetek. Linearni potek besedila je krožen, saj kohezivna sredstva dokazujejo, da se konec tematsko navezuje na začetek, kar je ena izmed značilnosti govornjenih besedil. Na krožen potek besedila kažejo delne ponovne pojavitve (*Samarija, samarijsko mesto, Samarijanov, Samarijani*), za-oblike (*Jezus-njegovi, vanj, k njemu, ga, njegove, on*), deikti (*tistega, tam*).

5 KARAKTERNO BRANJE

5.1 Od zgodbe k literarnim osebam

Preko slovničnega branja smo bili pozorni na samo pomensko povezanost besedila, strukturo zgodbe in tematska polja v odlomku. Osredotočili smo se torej na sam potek zgodbe in v njej izražene teme.

V zadnjih tridesetih letih se je povečalo zanimanje za Sveto pismo kot literaturo oz. zbirko zgodb, in tako se je začelo tudi o Janezovem evangeliju razmišljati kot o zgodbi, ki ima zasnovo, dogodke in literarne osebe (Bennema 2009a: 1–2).

Kot pravi Bennema, je bila pozornost pri preučevanju besedil oz. zgodb v preteklosti bolj usmerjena v logično in vzročno zaporedje dogodkov, torej na samo zgradbo zgodbe, medtem ko je bila obravnava literarnih oseb bolj v ozadju. O sami zasnovanosti evangeljske zgodbe, logičnem poteku in zaporedju dogodkov je bilo napisanega mnogo, medtem ko se z literarnimi osebami dolgo ni nihče posebej ukvarjal (2009: 376).

Evangeliji so bili napisani kot ideološko obarvane pripovedi, s težnjo prepričati bralce, da verjamejo v vrednote, ki so bile prisotne v krščanski skupnosti. Na ta način evangeliji kot celota bralcu ponujajo celovit bivanjski in ideološki izziv. To eksplicitno poudarja četrti evangelij. Janezov evangelij je bil napisan s posebej izpostavljenim namenom, ki ga najdemo v 20. poglavju (Merenlahti in Hakola 2002: 33–34).

Ta namen, torej usmeriti bralce k določenemu stališču, skuša evangelist doseči preko oblikovanja podobe literarnih oseb in njihovih verskih odgovorov v evangeliju. To je poglavitni razlog, da poleg same zgodbe v Jn evangeliju posebno pozornost posvetimo tudi analizi literarnih oseb (Bennema 2009a: 1).

5.2 Karakterno branje

Karakterno branje odlomka razumemo kot branje, ki se osredotoča na opis in podobo literarnih oseb v besedilu. Tej temi je bilo namreč namenjene manj pozornosti, saj je bila ta vedno bolj usmerjena v preučevanje (zgradbe) zgodbe.

Natančno se je karakterizaciji literarnih oseb v Janezovem evangeliju posvetil Cornelis Bennema, v delih *Encountering Jesus: Character studies in the Gospel of John* ter *A Theory of Character in the Fourth Gospel with Reference to Ancient and Modern*

literature. Avtor prikaže teoretični okvir, po katerem lahko razvrščamo literarne osebe v kontinuumu in jim določimo stopnjo karakterizacije. Slednjo določa na podlagi treh ravni: kompleksnosti literarne osebe, razvoja literarne osebe in stopnje vpogleda v njeno notranje življenje. Poleg literarnih oseb samih posebej opazuje tudi njihov verski odgovor na Jezusov klic, z namenom »izzvati bralce, da ovrednotijo lastno stališče do Jezusa« (2009a: 1).

5.3 Literarne osebe v evangelijih in teorije

Značilno za literarne osebe v evangelijih je, da njihovi opisi niso bogati, ampak so bolj skicirani, a kljub temu literarne osebe dajejo vtis individualnosti in osebnosti. Literarne osebe namreč v evangelijih postajajo to, kar so, skozi proces, saj se neprestano preoblikujejo preko ideološke dinamike. Prav ta ideološko obarvana narava literarnih oseb predstavlja izziv za katerokoli teorijo o karakterizaciji literarnih oseb v Jn evangeliju, saj mora biti teoretični okvir fleksibilen in ne statičen in mora razumeti osebe v evangelijih kot take, ki se razvijajo v procesu (Merenlahti 2004: 50).

Po Bennemovih besedah se do sedaj ni izoblikovala nobena konkretno zasnovana teorija, ne na ravni biblične kritike, ne v okviru literarne vede, po kateri bi lahko natančno klasificirali in analizirali literarne osebe v (Janezovem) evangeliju (Bennema 2009a: 2). Avtor našteva naslednje vzroke (Bennema 2009: 376):

a) Pomanjkanje temeljito izdelanih teorij o literarnih osebah znotraj literarne kritike same. Gre za to, da »z nekaj izjemami, literarna kritika ni presegla dobro znanih kategorij neizdelanih [*flat*] in izdelanih [*round*] literarnih oseb, kakor jih je poimenoval E. M. Forster leta 1927, da bi klasificiral literarne osebe« (prav tam).

b) Aristotelovo razumevanje vloge literarnih oseb. Delno vzroke za umanjkanje poglobljene teorije Bennema pripisuje tudi vzdrževanju Aristotelove ideje o literarnih osebah. Aristotel v svoji *Poetiki* namreč opisuje literarno osebo kot trdno določeno, torej nespremenljivo in podrejeno zgodbi (*fixed*). To razumevanje je bilo dolgo prisotno kot vodilno v obravnavi literarnih oseb.

c) Kompleksnost koncepta literarne osebe. Kot tretji vzrok avtor omenja dejstvo, da je koncept literarne osebe precej kompleksen, saj so literarne osebe podobne ljudem, jih odražajo, vendar niso resnični ljudje. Hkrati je analiza literarnih oseb precej težavna, saj gre za nekaj, kar je težko razberljivo iz same površine besedila.

V skladu z Aristotelovim pojmovanjem literarnih oseb, ki je po mnenju mnogih strokovnjakov prevladovalo skozi vso antično grško literaturo in je vplivalo tudi na evangeljske pripovedi, mnogo bibličnih strokovnjakov obravnava tako tudi literarne osebe v evangelijih, torej kot posplošene, neizdelane, tipske, z izjemo obravnave Jezusa (2009: 377).

Bennema trdi ravno nasprotno in dokazuje, da so literarne osebe v Janezovem evangeliju večinoma kompleksne in izdelane, poleg tega pa ustvari teorijo, ki omogoča analizo in klasifikacijo vseh literarnih oseb (prav tam).

5.4 Literarne osebe v antični in moderni literaturi

Za analizo literarnih oseb v evangelijih moramo najprej razumeti, kakšna je bila karakterizacija oseb v antični hebrejski in grški literaturi. To je pomembno zaradi dejstva, da je Janezov evangelij nastajal v judovskem multikulturnem mestu,¹⁷ v diaspori. Evangelist je bil potemtakem dobro seznanjen z načinom karakterizacije v hebrejski Bibliji, po vsej verjetnosti pa je dobro poznal tudi karakterizacijo v grško-romanski literaturi. Evangelij ima tako po mnenju nekaterih strokovnjakov vzporednice z grško-romanskimi življenjepisi, preiskovalci literarnih oseb pa so se večkrat obrnili tudi h grški klasični literaturi. Zaradi okolja, v katerem je Janezov evangelij torej nastal, se moramo obrniti tako k hebrejski kot tudi h grški literaturi. Ker narativna kritika evangelijev izhaja iz literarne teorije in so literarne osebe in njihova karakterizacija del literarnih raziskav, se je po Bennemovem mnenju treba obrniti tudi k študijam literarnih oseb v moderni literarni teoriji (2009: 379–80).

5.4.1. Hebrejske pripovedi in vloga bralčevega sklepanja o podobi literarnih oseb

Literarne osebe v antičnih zgodbah (tako helenističnih kot hebrejskih) so bile načeloma razumljene kot posplošene, prazne, statične in nejasno izdelane, poleg tega pa naj bi bilo skopo opisano tudi notranje življenje oseb oz. ga skoraj ni (Scholes in Kellog v Bennema 2009: 380).

Te ugotovitve po mnenju mnogih strokovnjakov, ki preiskujejo hebrejske pripovedi, ne veljajo za slednje. Pravijo namreč, da opisi literarnih oseb v hebrejski literaturi ponujajo

¹⁷ Janezov evangelij je nastal med letoma 80 in 110, po tradiciji na območju Efeza (Brown 2008: 342).

veliko možnih interpretacij človeške individualnosti (Alter v Bennema 2009: 380).

Alter v tem smislu pogosto omenja sposobnost starozaveznih literarnih oseb, da se spreminjajo, kar pa uvršča starozavezne literarne osebe bližje tistim v moderni literaturi kot pa tistim v grški epiki (Merenlahti 2004: 54). Ta način razumevanja literarnih oseb se pojavlja tudi v preučevanjih novozaveznih besedil, kjer se poudarja vloga bralca pri ustvarjanju podobe literarnih oseb. Bralec namreč daje globino površno portretiranim osebam v evangelijih (prav tam).

Te ugotovitve, da so literarne osebe spreminjajoči se liki, ki so lahko razumljeni na mnoge načine, so utemeljene s tem, da je bralec spodbujen v proces sklepanja o tem, kakšna je literarna oseba, in sicer iz načrtno zamolčanih informacij v pripovedi oz. pomanjkljivih opisov oseb. Tako naj bi avtorjeva molčečnost pri karakterizaciji literarnih oseb bralca spodbujala k rekonstruiranju oseb skozi sklepanje, tako da ta sam 'dopolni te praznine' (Alter v Bennema 2009: 380–381). Gre za posredno karakterizacijo, ki literarne osebe bolj kot preko neposrednega opisovanja s strani pripovedovalca predstavlja preko njihovih dejanj in besed (prav tam). Tudi po besedah Merenlahtija »molčečnost besedila opogumi bralca, da zapolni praznine« (2002: 53). To vodi v različne perspektive literarnih oseb in prav to je značilno za opise literarnih oseb v hebrejskih pripovedih.

Zato literarnih oseb v hebrejskih pripovedih ne moremo pojmovati v Aristotelovem smislu statično določenih, nespremenljivih oseb, saj lahko pokažejo spremembo, so nepredvidljive, dvoumne, kompleksne in lahko presenetijo bralca (Sternberg v Bennema 2009: 381).

5.4.2 Antična grška literatura

Podoba literarnih oseb v antični grški literaturi naj bi ustrezala Aristotelovemu opisu, ki ga najdemo v *Poetiki*, torej so podrejene zgodbi in nespremenljive, kar je primerljivo z modernima kategorijama ploskih ali tipskih literarnih oseb (Bennema 2009: 382). »V antiki literarne osebe niso imele toliko 'osebnosti' v modernem smislu, kot so imele *etosa* – statičnega, nespremenljivega nabora vrlin in slabosti.« (Merenlahti 2004: 51)

Bennema pa nasprotno opozarja, da tudi v antični grški literaturi ne moremo označiti vseh literarnih oseb v Aristotelovem smislu posplošenih in etičnih stereotipnih literarnih oseb. Čeprav ne moremo reči, da so izdelane, predvsem zaradi pomanjkanja

individualnih značilnosti, ki jih imajo literarne osebe v moderni literaturi, vseeno pokažejo značaj in individualnost in niso le nosilci lastnosti, ki so izraz splošnih etičnih vrednot (Bennema 2009: 384).

Te ugotovitve avtor ponazarja na primeru grške tragedije, natančneje Sofoklejevih junakov v tragedijah *Ajaks* in *Antigona*. Bistvo njegovih ugotovitev je, da so lahko literarne osebe v grški tragediji kompleksnejše in presegajo kategorijo ploskih in tipskih oseb (2009: 383–385).

Podobno velja za življenjepise, ki so se, poleg romana, pojavili v rimski dobi kot nova literarna vrsta. Burrige gleda na evangelije kot podobne grško-romanskim življenjepisom. Na podlagi teh ugotavlja, da je antična karakterizacija bolj posredna kot v moderni literaturi, saj razkriva podobo literarnih oseb predvsem preko besed in dejanj, bolj kot pa preko neposredne psihološke analize (2009: 387).

V antični literaturi se torej pojavljajo literarne osebe, ki ustrezajo Aristotelovemu razumevanju literarnih oseb kot posplošenih in etičnih stereotipnih likov, ki se ne spreminjajo in ne pokažejo razvoja ter so le v funkciji, da podpirajo zgodbo. Bennema opozori, da to ne velja za celotno antično literaturo. V hebrejski literaturi najdemo mnogo bolj izdelane like, katerim ne moremo pripisati zgolj ene lastnosti. O razvoju literarnih oseb pričujejo njihova dejanja in govori, preko katerih lahko bralec skozi proces inferiranja sklepa o njihovih lastnostih. V tem smislu govorimo o posredni karakterizaciji. Prav tako pa, v nasprotju z Aristotelom, tudi grška tragedija, komedija, poznejši življenjepis in roman poleg tipskih literarnih oseb prikazujejo literarne osebe tudi večdimenzionalno in širše.

5.4.3 Moderna literatura

5.4.3.1 Literarne osebe in vloga bralca

Razumevanje literarnih oseb kot podrejenih zgodbi za sodobnejše raziskovalce ni sprejemljivo, zato spremenijo svoje izhodišče tako, da enačijo pomen zgodbe in literarnih oseb. Literarne osebe in zasnova zgodbe so si torej enakovredne (Bennema 2009: 390).

Literarno osebo moramo po besedah Chatmana odkriti sami (Bennema 2009: 390). Kot smo že omenili, literarna oseba ni vedno opisana na način, da pripovedovalec izrecno poimenuje njene lastnosti, ampak moramo lastnosti poiskati bralci sami. Po besedah

Chatmana bralec literarne osebe in njihovo podobo prepoznava preko rekonstruiranja lastnosti. Pri tem opozarja na dve stvari glede lastnosti, in sicer, da v besedilu lastnost oz. značilnost literarne osebe ni vedno natančno poimenovana in jo mora poimenovati bralec, poleg tega pa opozarja na kulturno pogojenost lastnosti (2009: 391).

O skopih opisih literarnih oseb v evangeliju Merenlahti pravi, da ta pomanjkljivost opisa omogoča bolj dinamičnem in oseben pogled na literarno osebo. Prav pomanjkljivosti in nejasnosti v opisih naj bi po njegovih besedah povabile bralca, da aktivno sodeluje pri ustvarjanju podobe oseb. Bralec mora namreč »sklepati, ugibati, interpretirati in popraviti svoje ugotovitve, kadarkoli njegova pričakovanja niso izpolnjena tekom pripovedi« (2002: 53). Tako se v procesu branja kaže razvoj, ki izraža pogled na človeško osebnost kot na dinamično, polno presenečenj in sposobnosti spremembe (prav tam).

Način karakterizacije v antični in moderni literaturi se seveda razlikuje, a hkrati ne tako zelo, kot so sprva menili preiskovalci. Antični ustvarjalci niso upodabljali individualnosti in psihološke dovršenosti literarnih oseb v tolikšni meri kot kasneje modernisti Zahodnega sveta (Bennema 2009: 394). Razlike so predvsem v poudarku, zato je bolje govoriti o stopnji karakterizacije v kontinuumu (2009: 395). Kot smo omenili, je bila karakterizacija v antični hebrejski in grški literaturi posredna, tako da je moral bralec sam sklepati o lastnostih preko besed in dejanj literarnih oseb. Ugotovitve bralcev glede podobe literarnih oseb so zato raznolike, kar kaže na to, da antične literarne osebe le niso tako tipske, ampak lahko tudi te pokažejo kompleksnost, spremembo in značilnosti osebnosti. Tudi v moderni literaturi je oseba rekonstruirana s strani bralca, razlika pa je v tem, da je v antični literaturi manj neposredne karakterizacije in je zato potrebnega več sklepanja kot pri literarnih likih moderne literature (2009: 397–398).

Eksplíciten opis literarne osebe s strani pripovedovalca (kar je bolj značilno za moderno literaturo) daje večjo jasnost kot pa dejanje literarnih oseb, kjer je potrebna višja stopnja inferiranja s strani bralca (2009: 396–397).

Bennema ugotavlja, da seveda razlike med karakterizacijo v antični literaturi in moderni literaturi so, vendar so to razlike v poudarku. Zato sklène, da je boljše kot o 'črno-belih klasifikacijah' govoriti o stopnji karakterizacije v kontinuumu. Nikakor pa ne moremo govoriti, da je za antično literaturo značilna samo karakterizacija kot jo razume

Aristotel, za moderno pa samo psihologiziranje oseb. Obe, tako antična kot moderna literatura, lahko prikazujeta neizdelane in izdelane, statične in dinamične literarne osebe, čeprav je res, da je v moderni literaturi literarna oseba veliko bolj razvita (2009: 395).

Merenlahti pravi, da predstavljanje preprostih in prepoznavnih tipiziranih literarnih oseb ostaja uporabno za zgodbe, ki so napisane, da sporočajo neko splošno resnico; med njimi našteva na primer eksemple in poučne zgodbe z moralnim naukom. V teh zgodbah so tipizirani liki najbolj praktični, saj imajo vse, kar bralci morajo vedeti o osebi, zato da zgodba doseže cilj, h kateremu teži. V evangelijih je ta cilj 'Kristusova navzočnost in poslanstvo' (2004: 51–52).

Literarne osebe v antični in moderni literaturi so si tako po naravi in po metodi rekonstruiranja bolj podobne kot ne (Bennema 2009: 398). Literarne osebe antične hebrejske, grške in moderne literature so vse lahko opazovane v procesu (kontinuumu), kjer se razvrščajo od statičnih, posplošenih, etičnih tipov, do dinamičnih, izdelanih, psihologiziranih literarnih oseb. Pri tem antična grška literatura teži k prvemu tipu karakterizacije, medtem ko hebrejska in moderna literatura težita k drugemu tipu karakterizacije. Oba tipa pa sta lahko prisotna v vseh naštetih literaturah. Poleg tega pa literarna oseba ne ostaja v fiksiranih okvirjih, ampak variira v kontinuumu (Bennema 2009: 420).

5.4.3.2 Kategorije literarnih oseb in klasifikacija

Najbolj znana klasifikacija literarnih oseb je tista, ki jo je ustvaril E. M. Forster, ko je klasificiral literarne osebe v dve kategoriji. Prvo predstavljajo neizdelani, posplošeni literarni liki (*flat*). To so tipizirani liki, ki so grajeni na podlagi ene lastnosti in se ne razvijajo. Drugo kategorijo predstavljajo izdelane literarne osebe (*round*). To so kompleksni literarni liki, ki imajo številne lastnosti in v teku dogodkov pokažejo razvoj. Merilo odločanja, v katero kategorijo spada literarna oseba, je sposobnost osebe, da preseneti bralca (Bennema 2009: 391).

Problem pri tej klasifikaciji je, da ni nujno, da ustreza prav vsaki izmed literarnih oseb, oz. ne moremo reči, da bi lahko brez težav uvrstili osebe v eno izmed kategorij. Zato Bennema predstavi klasifikacijo, ki jo predlaga Yosef Ewen, govori pa o treh ravneh, na podlagi katerih lahko razvrstimo literarne osebe. To so kompleksnost, razvoj in stopnja vpogleda v notranje življenje osebe (prav tam).

Bistveno je, da taka klasifikacija omogoča, da gledamo na literarne osebe v kontinuumu in ne v okviru le dveh možnosti, ali kot izdelane ali pa kot neizdelane, kar je po mnenju nekaterih strokovnjakov tudi primerno razumevanje literarnih oseb v pripovedih kot so evangeliji. Pozornost naj bi bila tako tudi pri evangelijih bolj usmerjena na stopnjo karakterizacije. Gre torej za karakterizacijo literarnih oseb kot stopnjo vzdolž kontinuuma (Bennema 2009: 393).

5.5 Literarne osebe v Janezovem evangeliju

V Janezovem evangeliju se pojavlja veliko različnih literarnih oseb, katerih glavni namen je, da osvetlujejo Jezusovo identiteto, ki je torej prikazana preko Jezusovega odnosa in srečanj z drugimi osebami (Collins 1995: 359). Med njimi Collins našteva množice ljudi, anonimne posameznike (med njimi je tudi Samarijanka) in poimenovane osebnosti. Nekatero od njih se dejansko pojavljajo v pripovedi, medtem ko so druge le omenjene¹⁸ preko drugih oseb, ki se pojavljajo v pripovedi (prav tam).

Karakterizacija literarnih oseb v Janezovem evangeliju je podobna kot v grško-romanskih biografijah, torej posredna, kar pomeni, da se izraža preko govorov in dejanj literarnih oseb (Bennema 2009: 398). Izrazitejša podoba literarnih oseb se pokaže šele skozi pripoved samo (prav tam).

Večina strokovnjakov je literarne osebe v Janezovem evangeliju označila za stereotipne, neizdelane, z določeno funkcijo, ki je v tem, da reprezentirajo določen tip verskega odgovora na Jezusov nauk in so podrejene zgodbi sami. Vendar za četrti evangelij lahko rečemo, da velik delež zavzemajo govori literarnih oseb, ki so pogostejši kot pa dogodki. Zato je Aristotelovo razumevanje literarnih oseb kot podrejenih zgodbi in dogodkom, težko prenesti na Janezov evangelij (Bennema 2009: 399). Tako je treba že zaradi tega dejstva razumeti literarne osebe v Jn evangeliju drugače.

Pri analizi literarnih oseb v evangeliju je pomembno, da se ne osredotočamo le na besedilo, ampak smo pozorni tudi na druge, zunanje vire, ki lahko pripomorejo k osvetlitvi podobe literarnih oseb. Kot pravi Bennema, je evangelij neleposlovno delo, kar pomeni, da so literarne osebe predstavniki resničnih zgodovinskih oseb (2009: 401).

¹⁸ Literarne osebe, ki so le omenjene v pogovorih, so na primer Samarijani (Jn 4,9), očetje (4,20), pet mož (4,18), drugi, ki žanjejo (4,38) (Collins 1995: 360).

Tudi Merenlahti in Haikola opozarjata na dejstvo, da neleposlovna dela opisujejo dogodke in okoliščine resničnega sveta. Tako bralec zapolnjuje prazna mesta tako, da uporablja vse informacije, ki se nanašajo na resnični svet. Podobe literarne osebe bralec ne razbira samo iz pripovedovalčevih besed, ampak vnaša tudi lastna vedenja o določeni osebi, ki v pripovedi predstavlja literarni lik. Pravita, da bi bilo naravno brati evangelij tako, da bi povezovali literarne osebe z resničnimi osebami, katere literarni liki predstavljajo (Merenlahti in Haikola 2004: 40).

Zato se moramo posluževati tudi drugih virov, ki bi nam razširili pogled na določene osebe. Ne smemo se ustaviti samo pri besedilu samem, misleč da je evangelij literarno besedilo brez povezave z realnostjo, ampak se moramo posluževati pristopa, ki se osredotoča tako na besedilo samo kot tudi na vire izven besedila, če to pripomore k natančnejši analizi oseb, ki pogosto predstavljajo zgodovinske osebe (Bennema 2009: 401).

5.5.1 Zakaj obravnavati literarne osebe v Jn evangeliju?

Za evangelista Janeza je odziv ljudi na Jezusovo osebo oz. njegov nauk ključnega pomena. Pisec evangelija želi spodbuditi verski odgovor pri bralcih tako, da prikaže množico možnih odzivov na Jezusovo osebo preko literarnih oseb (2009a: 1).

Janezov evangelij ima namen jasno izražen v 20. poglavju, kjer najdemo naslednje vrstice:

Jezus je vpričo svojih učencev storil še veliko drugih znamenj, ki niso zapisana v tej knjigi; ta pa so zapisana, da bi vi verovali, da je Jezus – Kristus, Božji Sin, in da bi s tem, ko verujete, imeli življenje v njegovem imenu.¹⁹ (Jn 20,30–31).

Te vrstice opisujejo glavni namen Janezovega evangelija, katerega cilj je »verovati, da je Jezus Kristus Božji sin. (...) Sredstvo za doseg tega cilja je Beseda, o kateri pričuje evangelij, ki vstopa v dialog z nami« (Fausti 2012: 8).

Na ta način evangelist nagovarja bralca, da bi 'tudi on veroval', tako da se lahko primerja in poistoveti z literarnimi osebami v evangeliju ter preko tega tudi oceni, kakšen je njegov lasten verski odgovor. Preko srečanja literarnih oseb z Jezusom

¹⁹ Podčrtala avtorica diplomskega dela.

evangelist ovrednoti njihove odzive v skladu z ideologijo in zornim kotom evangelija ter prenaša to ideologijo in vrednotenje na bralca s težnjo, da tudi bralec prisvoji ta pogled (Bennema 2009: 410).

Preko vnašanja določenih vrednot evangelist komunicira z bralcem in ga skuša prepričati še posebej z načinom, kako predstavlja literarne osebe in presoja njihove odzive. Tako vpliva na bralca, da se identificira s tistimi osebami, ki predstavljajo zgled in so vredne posnemanja, ter se nasprotno, oddalji od literarnih oseb, ki ne posebljajo ustreznega odgovora (Bennema 2009: 411).

5.5.2 Teorije o literarnih osebah v evangelijih

V nadaljevanju bomo predstavili starejše prispevke k teoriji literarnih oseb v Janezovem evangeliju.²⁰

Na Janezov evangelij kot literarno delo je kot prvi pogledal Alan Culpepper, ki se v svojem obsežnem delu²¹ na kratko ukvarja tudi z literarnimi osebami. Ugotavlja, da evangelist Janez pri karakterizaciji črpa iz grškega in hebrejskega modela karakterizacije. Tudi on je mnenja, da je večina literarnih oseb zaznamovana z vodilno lastnostjo, bralec pa jo lahko hitro prepozna. V skladu z dualističnim pogledom in zornim kotom evangelija so osebe predstavniki ali ene (ustrezne) ali druge (neustrezne) izbire. Culpepper oblikuje taksonomijo verskih odgovorov. Bennema pravi, da je njegova analiza karakterjev pomanjkljiva, saj je Culpepperjev namen raziskati literarno zgradbo evangelija, karakterizacija oseb pa je le del tega. Zato je karakterizacija posplošena, ne klasificira oseb samih, ampak le njihove verske odgovore, in s tem osebe omeji na njihove tipične verske odzive, ter jih na podlagi tega označi kot tipe (2009a: 3).

Prvi, ki razume literarne osebe v Jn evangeliju kot kompleksnejše in ne le kot tipe, je Mark Stibbe. Pri svojem raziskovanju poudari, da bralec rekonstruira osebo s pomočjo sklepanja iz pomanjkljivo predstavljenih informacij v besedilu. Poudari tudi pomen analiziranja oseb z ozirom na njihovo zgodovinsko resničnost ter upoštevajoč zorni kot, zapisan v 20. poglavju evangelija, in ne toliko z ozirom na merila iz leposlovja (2009a: 4).

²⁰ Opise teorij večinoma povzemamo po Bennema 2009a: 2–10.

²¹ Gre za delo *Anatomy of the fourth Gospel*.

Nekateri strokovnjaki so pri analizi literarnih oseb upoštevali le določen del evangelija. Bennema tako početje označi za metodično neustrezno, saj pravi, da je potrebna analiza literarnih oseb v okviru celote evangelija (2009a: 4–5).

Bennema zavrača tudi pristop analiziranja literarnih oseb, upoštevajoč en sam spol. Nekateri strokovnjaki so se namreč osredotočili le na ženske like. Bennema ugotavlja, da bi bile take raziskave izčrpnije, če bi raziskovali ženske like vzporedno z moškimi. Adeline Feuerbach opisuje pet ženskih likov iz Janezovega evangelija, za katere trdi, da je njihova osrednja funkcija v tem, da osvetlujejo in podpirajo upodobitev Jezusa in njegovo vlogo ženina. Bennema dodaja, da ob proučevanju ostalih literarnih likov lahko opazimo, da imajo to vlogo vse literarne osebe v evangeliju. Tudi Margaret Beirne raziskuje literarne osebe po parih, za katere trdi, da so prikazani kontrastno, da se na ta način bolje razjasni Jezusova oseba. Prikazujejo lestvico možnih verskih odgovorov, s katerimi se bralec lahko identificira (2009a: 6–9).

David Beck raziskuje pomen anonimnosti literarnih oseb; pravi, da anonimnost literarne osebe pomaga bralcu, da se z njo lažje identificira, in da samo osebe, ki so neimenovane, predstavljajo prave zglede ustreznih odgovorov na Jezusov nauk (2009a: 5).

Na literarne osebe nekoliko drugače gleda Colleen Conway, ki pravi, da so osebe, predvsem stranske, opisane tako, da njihov verski odgovor ni jasno izražen. Na ta način zabrišejo mejo izbire in postanejo kompleksnejše, v odnosu do Jezusa pa nejasno opredeljene. Na ta način se spodkopava dualistični svet evangelija. Kot pravi avtorica, je Janezov evangelij poln raznoliko orisanih literarnih oseb, kar pa se ne sklada z dualističnimi potezami evangelija. Pri nekaterih osebah se kaže nejasnost zato, ker jih ne moremo razvrstiti v kategorijo verujočih ali neverujočih (Conway 2002: 339–340).

Bennema se strinja s Conwayevo, ko pravi, da je razumevanje oseb kot predstavnikov ali ene ali druge izbire posplošeno. Če bi bile evangeljske literarne osebe tipi, potem bi bil njihov verski odgovor jasno razviden in določljiv, mnenja strokovnjakov pa se glede opredelitve posameznih oseb posledično ne bi tako razhajala (2009a: 7).

V splošnem Bennema poudarja, da je bila večina strokovnjakov naklonjena razumevanju literarnih oseb v Aristotelovem smislu neizdelanih oz. posplošenih oseb. Vendar pa v te kategorije ne moremo uvrstiti kompleksnejših oseb kot so Nikodem, Peter, Juda, Pilat (2009a: 8). Avtor zato zavrača tovrstno ozko razumevanje literarnih

oseb.

Literarne osebe v Janezovem evangeliju so bile torej v preteklosti že predmet raziskovanja, vendar se končno ni izoblikovala nobena izdelana teorija, ki bi zaobjela vse literarne osebe in podala kriterije, na podlagi katerih bi jih lahko razvrščali. Strokovnjaki so se osredotočali ali le na manjše število literarnih oseb, ali le na spol, anonimnost ipd. Večinoma so bili naklonjeni Aristotelovemu pogledu na literarne osebe. Precej so poudarjali tudi njihove verske odzive, ki naj bi bili tipski (Bennema 2009: 399), na podlagi tega pa tudi same osebe označili kot tipske.

5.5.3 Pomanjkljivosti teorij

Bennema predhodnim raziskavam literarnih oseb v Janezovem evangeliju očita naslednje (2009a: 10–12):

1. Teorije ne gredo v širino, ker opazujejo le nekaj literarnih oseb ali se držijo določenega pogleda na literarne osebe (bodisi glede na spol, glede na anonimnost). Teorije ne gredo v globino, saj nekatere osebe analizirajo le bežno in površno, posledica tega pa je, da nekatere osebe tako sploh niso opažene (med njimi Janez Krstnik, 'svet', Natanael, 'množica', dvanajsteri, Jožef iz Arimateje).
2. Ni izoblikovane izčrpne teorije, teoretičnega okvirja, kako analizirati, klasificirati in oceniti osebe v Janezovem evangeliju. Nekateri strokovnjaki se niti ne ukvarjajo s teorijo o karakterjih, medtem ko drugi sicer izdelajo teoretična izhodišča, vendar je to daleč od kakšne izdelane teorije o literarnih osebah. Bennema poudarja, da morajo biti pri analizi in klasifikaciji upoštevane vse osebe, glede na njihov verski odgovor, saj to zahteva sam avtor evangelija. Evangelist Janez namreč hoče, da ocenimo odzive literarnih oseb v luči namena evangelija (Jn 20,30–31).
3. Večina strokovnjakov, ki so se ukvarjali z literarnimi osebami v Jn evangeliju, se je omejila na literarni pristop do raziskovanja. Bennema pa predlaga, da poleg besedila samega na sebi upoštevamo tudi družbeno-zgodovinski kontekst, v katerem se dogaja zgodba. Poudarja kombinacijo pripovednega in zgodovinskega kriticizma. Zato v raziskovanje vključuje tudi druge vire, če ti le osvetlijo besedilo. Študija literarnih oseb je zato povezana s preučevanjem judovstva prvega stoletja (2009a: 12).
4. Razumevanje Janezovih literarnih oseb kot večinoma neizdelanih, kot takih, ki imajo eno samo lastnost ali izražajo tipičen verski odgovor, se ne sklada s tem, da se med

strokovnjaki pojavlja precej razhajanj pri ugotavljanju, katere od teh značilnosti in tipov predstavljajo literarne osebe. Na to opozarja Conwayeva, ki pravi, da mnoge literarne osebe v Jn evangeliju izražajo nejasnost, neopredeljenost, kar pa se na videz ne sklada z dualističnimi kategorijami vere ali nevere v evangeliju (prav tam).

5.6 Teorija literarnih oseb po Bennemi

Bennema je zasnoval teoretično ogrodje, ki omogoča zanesljivo, neizključujočo interpretacijo literarnih oseb v Janezovem evangeliju. Pri svoji teoriji poudarja dva ključna vidika:

- opazovanje vseh literarnih oseb kot takih,
- analiza njihovega verskega odgovora na Jezusov klic.

Bennemova predpostavka je, da razume karakterizacijo literarnih oseb tako v antiki kot v moderni literaturi v kontinuumu (2009a: 13). Po avtorjevih besedah je razlika v karakterizaciji skozi čas v tem, da ima različne poudarke. Poudarja, da je najprimernejša teorija tista, ki razume karakterizacijo ne v fiksiranih okvirjih, ampak v kontinuumu. Gre za to, da lahko tako antična kot moderna literatura portretirata tako izdelane kot neizdelane osebe, razlika je le v stopnji v kontinuumu (prav tam).

Bistvene poteze njegove teorije lahko povzamemo v treh točkah (2009a: 13–14):

- a) Literarne osebe obravnava na podlagi besedila in konteksta. Posluhuje se torej informacij, ki nam jih ponuja besedilo samo, poleg tega pa uporablja še zunanje vire. Vzrok je v tem, da se Janezove literarne osebe nanašajo na zgodovinske osebe in jih moramo interpretirati v okviru zgodovinskega konteksta.
- b) Literarne osebe analizira na treh področjih: kompleksnost, razvoj in notranje življenje. Na podlagi rezultatov na teh področjih jih nato razporedi v kontinuumu stopnje karakterizacije, kjer posamezne stopnje predstavljajo agent, tip, literarna oseba z značajem in individuum.
- c) Poleg opazovanja literarnih oseb kot takih, je potrebno analizirati in določiti tudi njihov verski odgovor Jezusu. Poudarja, da so prav verski odgovori literarnih oseb večkrat tipični, kar pa ne pomeni, da so tudi literarne osebe 'tipi' (kakor so napačno posploševali mnogi strokovnjaki v preteklosti). Bennema vrednoti verski odgovor literarnih oseb v tesni povezavi z Janezovim vrednotenjskim zornim kotom, namenom

in dualističnim pogledom na svet.

5.6.1 Vrednotenjski zorni kot Janezovega evangelija in dualistični pogled na svet

Opisali smo že Janezov glavni namen, izražen v 20,31. Gre za t. i. soteriološki²² namen evangeljske pripovedi (Bennema 2009a: 15). Verski odgovor literarnih oseb je po Bennemovih besedah potrebno analizirati v okviru tega namena (prav tam).

Vsaka zgodba je napisana iz določene perspektive, ki je povezana s sporočilom, ki ga avtor želi posredovati bralcu. Ta perspektiva je zorni kot, iz katerega avtor vzpostavlja odnos oz. vrednoti literarne osebe, dialoge, ravnanja, okoliščine in dogodke, in na ta način skuša doseči svoj prvotni namen (Resseguie v Bennema 2009: 393). Perspektiva, zorni kot, je torej povezana z namenom, ki ga želi doseči sporočevalec.

Bennema ta zorni kot v Jn evangeliju imenuje vrednotenjski zorni kot. S tem sta povezani vprašanji, kot sta, kako pripovedovalec sporoča svojo ideologijo skozi zorni kot, in h kateremu načinu gledanja želi pripeljati bralca (Bennema 2009: 393).

Ta zorni kot je povstajenjsko razumevanje Jezusa kot Mesija, Božjega Sina, in prav to razumevanje podpira avtorjevo strategijo, izraženo v 20,31 (Stibbe v Bennema 2009: 411).

Evangelist Janez skuša prepričati in vplivati na bralce tako, da jim sporoča in predlaga določene vrednote, še zlasti z načinom, kako portretira literarne osebe in jih vrednoti. Evangelist bralca spodbuja k temu, da se poistoveti z literarno osebo, ki je vredna posnemanja, in se oddalji od literarne osebe, ki ne predstavlja zglednega odziva na Jezusa. To pomeni, da mora bralec vrednotiti literarne osebe in presoditi ustreznost njihovega verskega odgovora. Bennema pravi, da mora bralec potem, ko ovrednoti literarno osebo in njen verski odgovor, na podlagi tega presoditi tudi samega sebe. Prav zaradi tega, ker strokovnjaki pri obravnavi literarnih oseb v Jn evangeliju niso upoštevali specifične značilnosti ideološkega ali vrednotenjskega zornega kota četrtega evangelija, niso bili analizirani verski odgovori literarnih oseb (2009: 411–412).

Zorni kot avtor razkriva preko pripovedne oblikovanosti evangelija, in od bralca zahteva, da sam ovrednoti svojo držo do Jezusa, medtem ko sam evangelist predlaga

²² *Soteriologija* je v krščanski teologiji nauk o odrešenju, del kristologije, ki obravnava Kristusovo odrešilno delo. Novejša teologija oblikuje soteriologijo v celoto Kristusovega delovanja in Kristusa vidi kot središče in namen odrešenjskega Božjega načrta (Religijski leksikon: 1143).

odgovor, ki je v skladu z namenom, postavljenim v 20,30–31 (prav tam).

Literarne osebe v pripovedi za bralca predstavljajo eno izmed možnosti, in tako pripoved ustvarja prostor, kjer se bralec lahko poistoveti z literarno osebo. Ta identifikacija pa je skrbno vodena s strani pripovedovalca. Pripovedovalec vpliva na to, da se zgodi interakcija med bralcem in literarno osebo na nezavedni ravni. Tako pripoved ni neopredeljena, saj ima vgrajeno perspektivo. Bralec to perspektivo, ki je avtorjeva ideologija, sprejme ali pa zavrne (2009: 393–394).

Avtor vrednoti oz. ocenjuje odzive na Jezusove besede. Naloga bralca je, da odkrije ta zorni kot avtorja.

Sklenemo lahko torej, da Janezov zorni kot predstavlja resnica, da je Jezus Mesija, Božji sin. Namen evangelija je, da bi tudi mi, torej bralci razumeli in verovali, da je Jezus Mesija, in da bi na to odgovorili z vero. Zato Janez predstavi množico literarnih oseb in njihovih verskih odgovorov, v pripoved pa vgrajuje perspektivo, da bralec prepozna literarne osebe, vredne posnemanja in tudi tiste, ki ne posestevajo ustreznega odgovora. Bralec vrednoti njihove odgovore in ob tem tudi svoj lasten odziv na Jezusove besede.

5.6.2 Analiza literarnih oseb

Bennema kot najprimernejši potencialni model za klasifikacijo literarnih oseb v Jn evangeliju navaja klasifikacijo po teoriji judovskega strokovnjaka Yosefa Ewena, ki opazuje literarne osebe na treh področjih: kompleksnost, razvoj in opis notranjega življenja oseb.

5.6.2.1 Kompleksnost

Prva raven, kompleksnost, zajema značilnosti literarne osebe; najnižjo stopnjo predstavljajo literarne osebe z eno samo lastnostjo, nato tiste, ki imajo poleg dominantne lastnosti še nekaj drugih lastnosti, najbolj kompleksne pa so osebe z množico lastnosti. Kot primere literarnih oseb z eno samo lastnostjo Bennema omenja Andreja in Natanaela. Janez Krstnik je literarna oseba z dominantno lastnostjo, da pričuje za Jezusa, poleg te pa so njegove značilnosti še, da krščuje, uči, je glasnik, dober mož in luč. V to kategorijo Bennema uvršča še Juda Išariota, Nikodema, Samarijanko in slepega moža. Med kompleksne osebe z množico lastnosti uvršča Pilata in Petra

(2009: 403).

5.6.2.2 Razvoj

Raven razvoja razlikuje med literarnimi osebami, ki se ne razvijajo in so statične, nespremenljive, nato tistimi, ki pokažejo nek razvoj, ter tistimi, ki pokažejo dramatično spremembo. Pri tem Bennema opozarja, da razvoj ni vedno jasno razviden iz besedila, ampak ga je moč opaziti posredno. Kot primer navaja literarni lik Juda Iškarijota, katerega razvoj je skozi besedilo podan posredno in neposredno. Ko pripovedovalec opiše Juda, da je tat, lahko bralec sklepa, da se kot tak ni mogel priključiti Jezusovemu krogu učencev, ampak je tat postal sčasoma. To je primer posrednega načina razvoja literarne osebe. Kmalu pa evangelist opiše Judov razvoj tudi neposredno (13,2.27.30), ko prikaže razvoj od Jezusovega učenca do učenca, ki podleže hudiču (2009: 403).

Kdaj lahko rečemo, da se pri literarni osebi pokaže razvoj? Bennema pravi, da takrat, ko neka nova lastnost nadomesti prvo oz. se pojavi lastnost, ki ne spada v okvir že omenjenih lastnosti. Gre za sposobnost literarne osebe, da preseneti bralca (prav tam). Oseba, ki znatno preseneti bralca, je Juda Iškarijot, saj njegove lastnosti, kot sta zaupanje in zanesljivost (glede na to, da je blagajnik med apostoli, kot je rečno v 12,6) zamenjata neiskrenost in nezanesljivost. Zvestobo Jezusu zamenja zvestoba hudiču, značilnosti hoje in zvestobe Jezusu izginejo, pojavita se odtujitev in beg (2009: 404).

Sposobnost presenetiti bralca imata po Bennemovih besedah še Samarijanka ter mož, ki je od rojstva slep. Predvsem nas presenetita s svojimi kognitivnimi sposobnostmi in z osupljivim razumevanjem Jezusovega poslanstva; zato, ker sta sprva opisana kot marginalizirani osebi (2009: 404). V nasprotnem smislu nas preseneti Nikodem, ki kljub svojemu teološkemu znanju (s katerim ustvari pričakovanje, da bo razumel Jezusa) ne zmore razumeti Jezusa. Preseneti nas tudi Peter, ki s svojo šokantno zavrnitvijo in boječnostjo v 18,15–27 pokaže povsem drugačen obraz glede na prejšnjo izpoved v 6,68–69 in junaštvo v 13,37 ter 18,10. Pilat pa bralca preseneti, ko na koncu sodbe skuša spustiti Jezusa (2009: 405).

5.6.2.3 Notranje življenje oseb

Ko govorimo o notranjem življenju literarnih oseb, imamo v mislih njihovo mišljenje, čustva in motivacijo; ponavadi je le to opisano s strani pripovedovalca, včasih pa tudi preko drugih literarnih oseb, predvsem Jezusa. Občasno literarne osebe same razkrijejo

svoje notranje življenje, včasih tudi preko t. i. notranjega monologa (Bennema 2009: 405-6). Včasih pa se notranje življenje kaže preko strukture odlomka samega, ki odraža notranjost literarne osebe (prav tam).

Nekatere literarne osebe so opisane tako, da bralec lahko prepozna značilnosti njihove notranjosti, zavesti, medtem ko pri nekaterih osebah to ostane prikrito. V evangelijih je opisano predvsem Jezusovo notranje življenje. Vendar pa Bennema pravi, da je v četrtem evangeliju opisano tudi notranje življenje mnogih drugih oseb. In prav ti opisi so še en dokaz, da so osebe izdelane in predstavljene kot individuumi (2009: 405).

5.6.2.4 Stopnje karakterizacije v okviru kontinuuma

Na podlagi analize v okviru treh področij, torej kompleksnosti, razvoja in notranjega življenja, Bennema določi stopnje karakterizacije²³ v kontinuumu. Te stopnje poimenuje (2009: 407):

- agent, ki je literarna oseba, ki je v funkciji izpolnitve zgodbe, in ne izrazi odgovora na Jezusovo osebo,
- tip, ki je literarna oseba, ki ima eno samo lastnost in ne pokaže razvoja,
- literarna oseba z značajem (*personality*) je oseba, ki pokaže razvoj in določeno mero kompleksnosti, vendar ni polno izdelana,
- individualna osebnost (*individual, person*), ki je razvita, kompleksna oseba.

Poleg opazovanja samih literarnih oseb je potrebno opazovati tudi verski odgovor literarnih oseb. Mnogo strokovnjakov je, kot smo že večkrat omenili, literarne osebe v Jn evangeliju označilo kot neizdelane, tipske predstavnike določenih značilnosti. Bennema opozarja, da so tipični njihovi odzivi oz. verski odgovori, ne pa literarne osebe kot take, ki se lahko kljub tipičnemu odzivu v kontinuumu izkažejo za osebe z značajem in individualnostjo (2009: 409).

5.6.2.5 Analiza in klasifikacija verskih odgovorov

Evangelist Janez je preko literarnih oseb predstavil množico možnih verskih odgovorov, ki se po Bennemovih besedah lahko prenesejo v katerikoli čas in kontekst, saj

²³ Merenlahti 'stopnjo karakterizacije' razlaga kot »mera, koliko literarne osebe izstopajo kot funkcionalni agenti za razliko od individualnih osebnosti« (2002: 55). Stopnja karakterizacije variira skozi pripoved (prav tam).

predstavljajo zelo človeške odzive. Odzivi literarnih oseb so pogosto tipični. Vendar pa tipičen odziv lika še ne pomeni, da je tudi literarni lik kot tak tipski. Raznoliki odzivi literarnih oseb so namreč del širšega soteriološkega okvirja, ki je utemeljen s prvotnim namenom in nazorom Janezovega evangelija (Bennema 2009a: 14).

Analiza verskih odgovorov literarnih oseb mora biti razumljena v okviru Janezovega zornega kota, ki vrednoti. Gre za to, da lahko rečemo, da je nek odgovor primeren, glede na avtorjevo vrednotenje tega odgovora, ki je očitno povezano z vrednotenjskim zornim kotom. Pri analizi verskih odgovorov moramo torej upoštevati Janezov dualističen pogled na svet, vrednotenjski zorni kot ter njegov namen (Bennema 2009a: 15).

Kot ustrezen odgovor Bennema pojmuje odgovor, ki je resnično, od Duha dano razumevanje Jezusa in njegove identitete, poslanstva ter njegovega odnosa z Očetom, kar privede do osebne zvestobe Jezusu (Bennema 2009: 415).

Odzivi literarnih oseb v Jn evangeliju pa še zdaleč ne predstavljajo jasno opredeljenih izbir. Bennema pravi, da se kljub temu odzivi skladajo z dualističnimi potezami evangelija (ki določajo le dve izbiri, ustrezen in neustrezen odgovor). Pravi namreč, da sta dva odziva, torej sprejetje in zavrnitev, dve temeljni obliki odgovora v Božji perspektivi, medtem ko predstavljajo nejasni odzivi literarnih oseb v Jn evangeliju človeško perspektivo - odražajo množico kompleksnih odgovorov, ki so značilni za resnične ljudi (2009: 416).

Verski odzivi so lahko neposredno (eksplicitno) ali posredno (implicitno) izraženi, lahko so verbalni ali neverbalni (2009: 417).

a) Primer eksplicitno izraženega verskega odziva sta na primer Natanaelova izpoved v 1,49 ter Martina izpoved v 11,27. Za ta lahko rečemo, da sta ustrezna, glede na to, da se povsem skladata z Janezovimi besedami vere v 20,31.

b) Primer Nikodema, katerega dominantna lastnost je nejasnost, je primer neustreznega odgovora Jezusu, saj v odnosu do njegovega nauka ostane neopredeljen (Bennema 2009: 417). Neopredeljenost je v kontekstu Janezovega zornega kota vrednotenja neustrezen odziv (prav tam).

c) Kot primer posredno izraženega odgovora na Jezusovo osebo Bennema omenja Samarijankin odgovor, in ga ocenjuje kot ustreznega (prav tam). Njen odgovor se namreč kaže posredno, preko določenih dejanj, katera bomo predstavili kasneje.

č) Primer verbalno (in neverbalno) izraženega odgovora je slepi mož. Svojo vero izrazi verbalno, ko Jezusu reče 'Verujem, Gospod', neverbalno pa izkaže vero s tem, ko se pred Jezusom pokloni do tal (Jn 9,38) (Bennema 2009: 417).

Bennema glede verskih odgovorov poudarja, da en tip odgovora ni nujno vezan le na eno osebo, niti ni oseba vezana le na en odgovor (Peter na primer odgovori ustrezno in neustrezno). Avtor tudi omenja, da je odgovor literarne osebe tisti, ki ga vrednotimo, ne pa literarna oseba sama, zato se moramo oddaljiti od presojanja oseb kot izrazito slabih ali pa izrazito dobrih, bolj moramo biti pozorni na njihove odzive na Jezusovo osebo in torej analizirati predvsem njihove verske odgovore (Bennema 2009: 418).

5.7 Literarne osebe v Jn 4,1–42

Kot smo že omenili, Aristotelovski pogled na literarne osebe kot podrejene dejanjem in zgodbi v četrtem evangeliju težko zdrži, saj je tu delež govorov in besed literarnih junakov večji od dogodkov (Bennema 2009: 398–399).

To velja tudi za obravnavani odlomek – večinski del je govornega značaja. V okviru odlomka bomo predstavili naslednje literarne osebe:

- Samarijanko,
- Jezusove učence in
- Samarijane.

Literarne osebe Jezus v okviru Bennemove teorije ne bomo obravnavali, čeprav je protagonist Janezovega evangelija Jezus, ki je učlovečena Beseda.²⁴ Obravnavali bomo le njegov dialoški pristop do žene iz Samarije, saj menimo, da se kaže karaterizacija žene iz Samarije predvsem v dinamiki njenega dialoga z Jezusom.

Samarijanka po Bennemovih besedah predstavlja marginalizirane oz. izobčene posameznike, ki pokažejo navdušen pristop do verskih vprašanj, so odprti do drugih, odzivni in pričujejo za Jezusa v svoji skupnosti (2009a: 209). Pripoved o srečanju med Samarijanko in Jezusom je v evangeliju postavljena kmalu za pripovedjo o srečanju med Nikodemom in Jezusom. Po Bennemovih besedah je podobnost med pripovedma očitna. Pri obeh zgodbah so v ospredju teme voda, Duh, večno življenje in pričevanje,

²⁴ To izraža predgovor, ki je uvod v evangelij, je »himna, ki zajema Janezov pogled na Kristusa. Božansko bitje (...) pride na svet in se utelesi« (Brown 2008: 343).

obe pripovedi se osredotočata na verski odgovor glavnih oseb. Zaradi teh podobnosti je bralec usmerjen k temu, da primerja Samarijanko in Nikodema. Oba sta vključena v pripoved kot posameznika, vendar predstavljata tudi širšo skupnost. Vendar pa kljub tem podobnostim v karakternih potezah predstavljata kontrast (Bennema 2009a: 86).

Jezusove učence Bennema obravnava kot širšo skupino, katero v Janezovem evangeliju predstavljajo predvsem dvanajsteri. Izraz 'njegovi učenci' namreč večinoma poimenuje dvanajstere, čeprav so poleg njih prisotni tudi drugi Jezusovi učenci.

Samarijani so predstavniki zunanjega sveta, torej človeštva izven meja Izraela. Bennema jih uvršča med kolektivno literarno osebo 'Svet' (*the World*), kateri pripisuje negativno konotacijo. Vendar pa prav Samarijani predstavljajo tiste redke primere iz sveta, ki začnejo slediti Jezusu (2009a: 209).

5.7.1 Jn 4,1–42 in samarijska skupnost

Bennema opozarja, da je potrebno literarne osebe v Janezovem evangeliju preučevati tudi zunaj same pripovedi, saj so literarne osebe predstavniki resničnih oseb, skupin (2009: 401). To velja tudi za Samarijane, ki se pojavljajo v odlomku. Zato se na kratko ustavimo pri Samarijski skupnosti.

Jezusovo poslanstvo v Samariji je omenjeno le v Janezovem evangeliju. Evangelist Janez preko zgodbe o srečanju med Jezusom in Samarijanko pokaže na dobro poznavanje značaja te skupnosti in njihovega verovanja (Brown 1966: 175).

Samarijani so bili v Jezusovem času predstavniki marginalizirane skupine, saj so bili po mnenju ortodoksnih Judov heretiki in obredno nečisti. Samarijani so namreč zavrnili čaščenje v Jeruzalemskem templju po babilonskem izgnanstvu. Bili so nezvesti pravemu Bogu, ki se je razodel po Mojzesu in prerokih, in se predali tujim bogovom. Zato so jih Judje razumeli kot moralno nečiste, saj so se odpovedali Jahveju, edinemu pravemu izraelskemu Bogu (Sahi 2010: 52).

Samarijani so bili potomci mešanih razmerij med Izraelci in drugimi plemeni, ki so se naseljevala na območje Samarije v času po asirskem uničenju mesta l. 722 pr. Kr. Okoli leta 328 pr. Kr. so Samarijani postavili svoj tempelj na gori Garizim (*Splošni religijski leksikon*: 1079).

Z Judi so imeli skupno dediščino – oboji so namreč sledili zakonom Tore, kot so

spoštovanje sobote, posta, čistosti, obrezovanja, vendar pa so častili v različnih templjih. Po uničenju njihovega templja na gori Garizim so Samarijani upali na njegovo obnovev s prihodom mesija, ki je Taheb²⁵ (Brant 2011: 83).

5.7.2 Srečanje med Jezusom in Samarijanko

Jezus in žena iz Samarije se srečata ob vodnjaku. Te okoliščine srečanja spominjajo na starozavezne prizore srečanj mož in žena, ki se prav tako srečajo na tem mestu. Najdemo jih v 1 Mz 24 (Izak in Rebeka), 1 Mz 29 (Jakob in Rahela) in 2 Mz 2,15–22 (Mojzes in Cipora) (Bennema 2009a: 87).

Brantova pravi, da so mnogi preiskovalci razumeli pripoved celo kot parodijo na model tovrstnih srečanj v hebrejskih pripovedih, kjer moški sreča svojo nevesto pri vodnjaku (Brant 2011: 81). Kot pravi Bennema, s tem vzporejanjem evangelist ustvarja pričakovanje – bo ta ženska, ki pride k vodnjaku, nekemu postala nevesta, in če, komu? (2009a: 87).

V starozaveznih prizorih je žena s tem, ko je ponudila vodo moškemu, prestala test in se tako izkazala za primerno ženo (Brant 2011: 83).

Jezus na svoji poti v Galilejo prečka področje etničnih, religijskih, družbenih in spolnih prepek z namenom, da se sreča s to kompleksno osebo – ženo iz Samarije, ki je ženska in družbena izobčenka (Bennema 2009a: 87).

5.7.2.1 Dialog med Jezusom in Samarijanko

Ker se karakterizacija v Janezovem evangeliju kaže predvsem preko besed in dejanj literarnih oseb, je prav, da smo pozorni na dialog med glavnima osebama.

Pogovor začne Jezus, s preprosto prošnjo, ki pa ženo prestraši, osupne. Pripovedovalčev komentar pojasni situacijo, nenaklonjen odnos med Judi in Samarijani (v. 9). Jezusova prošnja ne vsebuje veznikov ali členkov, zato njegove besede delujejo neposredno in trdo (Brant 2011: 83). Prav zato smo to mesto v slovničnem branju določili za tematski preskok, saj Jezusove prošnje ne napoveduje noben konektor, kar bralca rahlo preseneti.

S komentarjem pripovedovalca v nadaljevanju (v. 8) je poudarjen razlog, da Jezus za

²⁵ Mesija, ki so ga pričakovali Samarijani, je bil bolj učitelj ali prerok, kot pa kralj, torej bolj podoben Jezusu (Matthews 2010: 224).

vodo prosi ženo in ne svojih učencev, saj so oni v mestu. Pripovedovalčeva pripomba pa še poudari, da sta Jezus in žena iz Samarije zares sama (prav tam).

Samarijanka ne sodeluje pri zaročitvenem prizoru in raje izpostavi konflikt, tako da implicitno zavrne Jezusovo prošnjo (v. 9) in poudari dve oviri, ki jih prestopi Jezus, oviro spolov in oviro etnične pripadnosti. Jezus ji vrne žalitev tako, da zanika njeno oznako, ki mu jo pripiše, in se nato še pohvali, da ima živo vodo²⁶ (Brant 2011: 84).

Samarijanka ne razume Jezusovih besed in ostane na zemeljski, dobesedni ravni razumevanja, misleč, da Jezus govori o tekoči vodi (v. 11). V nadaljevanju prehiti Jezusa, še preden ji ta lahko odgovori, s tem, da neposredno napade njegovo osebo, tako da mu postavi vprašanje, ki predpostavlja negativen odgovor (v. 12). Tako pod vprašaj postavi Jezusov status, s tem ko imenuje Jakoba 'naš oče' izziva vprašanje odnosa med Judi in Samarijani. Njene besede podpre še raba polisindetona. Kot pravi Brantova, se Jezus prvič v Janezovem evangeliju znajde pred toliko izzivi (2011: 84).

Jezus ne pristane na Samarijankina izzivanja, raje se še enkrat pohvali (v. 13–14). V nadaljevanju se obrnejo vloge, saj je Samarijanka tista, ki prosi vode (v. 15). Brantova pravi, da Samarijanka s svojo prošnjo preizkuša Jezusovo resnicoljubnost (2011: 85).

Pogovor nato preide na drugo temo, temo moža. Bennema pravi, da je sprememba teme povezana s tem, da Samarijanka ne razume Jezusa tako, kot bi on želel. Zato Jezus taktično spremeni temo pogovora in jo usmeri na njegovo identiteto. Bennema pravi, da je koherenco pogovora mogoče videti v tem, da pogledamo na dialog med glavnima osebama v skladu z glavnim namenom srečanja. Jezus namreč hoče, da bi žena prišla do vere preko spoznanja, kdo v resnici Jezus je, in s sprejetjem njegovega daru, ki je živa voda. Glede na to, da žena zgreši pravi pomen žive vode (v. 15), Jezus upa, da bo najprej prepoznala pravo identiteto tistega, ki daje, in preko tega prepoznala tudi pravi pomen daru. Jezus že v 10. vrstici napove tudi temo identitete tistega, ki daje. Zato se od teme živa voda preprosto obrne k tej drugi temi (Bennema 2009a: 89).

Glavni namen pogovora o možu ni ukvarjanje z ženinim zasebnim življenjem. Pri slovničnem branju smo opazili, da je fokus pogovora o možu na besedah, da Samarijanka nima moža in da so te besede resnične. Pogovor ostane na tej točki in se ne

²⁶ Bennema pravi, da je izraz 'živa voda' v judovstvu razumljen v povezavi s štirimi področji: življenje ali odrešenje, očiščenje, Duh, božja modrost. Bennema ta štiri področja zajame v razlagi, da je živa voda metafora za »Jezusovo modrost, ki jo navdihuje Duh, ki očiščuje in daje življenje tistim, ki jo sprejmejo« (Bennema 2009a: 88). To razlago potrjujejo tudi druga mesta v evangeliju.

razvija v smeri razpravljanja o ustreznosti ali neustreznosti tega stanja žene. Bennema pravi, da je glavni namen tega pogovora »pokazati njegovo [Jezusovo] razkrivajoče vedenje, da bi žena lahko prepoznala njegovo pravo identiteto« (prav tam). Podobno Matthews pravi, da je tisto, kar je pomembno v tem dialogu, to, da je Samarijanka povedala resnico in da jo to vodi k iskanju resnice tudi v nadaljevanju (2010: 224). Brantova zanimivo pripomni, da Jezusove razkrivajoče besede kažejo na to, da se od igrive šaljivosti pomakne k pristnemu resnejšemu pogovoru (Brant 2011: 85).

Tudi Brantova poudarja, da se nikjer v dialogu ne pojavi tema ženine moralnosti in je potemtakem neustrezno vključevati to področje v interpretacijo zgodbe. Seveda pa to še ne pomeni, da ta žena ne živi v sramoti, saj je brez moža in brez otrok prikrajšana za družinski ponos (2011: 82).

Z umikom od teme voda se dejanje pomakne od prošnje k prepoznanju. Gre za prepoznavanje Jezusove identitete (Brant 2011: 85).

Žena nato Jezusa posredno sprašuje o pravem kraju čaščenja. Pogovor doseže vrhunec, ko žena omeni Mesija, ki ga pričakuje. Jezus ji neposredno pove, da je on Mesija. Ravno na tej točki, ko bi pričakovali Samarijankin verski odgovor, pa se pojavijo učenci, ki so prišli iz mesta, kjer so nakupili hrano (v. 8) in se 'vmešajo'. Bennema pravi, da to ni naključje, saj je Janez spreten pisec, tako da srečanje z učenci v nadaljevanju (v. 31–38) le še podkrepi te besede (Bennema 2009a: 90).

Učenci prekinejo dialog med Jezusom in Samarijanko, vendar lahko opazimo reakcijo žene, ko ta izpusti vrč in teče v mesto. Bennema pravi, da je to dejanje pokazatelj njene vere, saj verjetno nakazuje na to, da je bila njena žeja pogašena (Bennema 2009a: 90). Brantova pa pravi, da se zdi razumevanje tega dejanja kot simboličnega prikaza, da žena ne potrebuje vrča, ker je prejela dar žive vode, pretirano. Omenja, da gre lahko za gesto gostoljubja – če sprva okleva pri tem, da bi Jezusu postregla z vodo, sedaj ponuja vrč, da bi si učenci lahko postregli (2011: 87).

Ženina vloga se konča z njenimi besedami pripadnikom njene skupnosti (v. 29). Njene besede nakazujejo, da si želi, da bi bil Jezus zares Mesija. Brantova pravi, da se ta nejasnost izražanja sklada z Janezovim načinom oblikovanja dialoga – njene besede so povod za to, da tudi Samarijani med seboj razpravljajo o Jezusovi identiteti. Tako Samarijankino vprašanje ustvari dialoško ozračje, v katerem bodo Samarijani sami prišli do zaključkov (Brant 2011: 87).

5.7.3 Samarijanka kot literarna oseba

Brown pravi, da so literarne osebe, kot je Samarijanka (poleg nje pa še Nikodem, hromi mož in slepi mož) predstavljene v evangeliju zato, da omogočajo Jezusu, da razkrije svoje poslanstvo, a še vedno ima vsaka literarna oseba svoje lastne karakteristike (1966: 176).

Conwayeva opisuje Samarijanko kot eno najprivlačnejših, hkrati pa tudi eno najbolj dvoumnih, nejasnih literarnih oseb v evangeliju (Conway 2002: 334). Ta nejasnost, lahko bi rekli tudi skrivnostnost, ima vzrok v njenem pogovoru z Jezusom v vrsticah 16–18. Nekateri strokovnjaki so vrstice razumeli preveč v moralnem smislu Samarijankine razduzdanosti in s tem, kot pravi Conwayeva, zgrešili pravi pomen vrstic. Bolj kot na ženine moralne standarde vrstice kažejo na njen izkoriščen in obubožan položaj. Tudi v nadaljevanju se pogovor odmakne od teme moža, »Jezusov komentar o njenih petih možeh preprosto služi temu, da se pokaže njegova preroška moč« (prav tam). Vseeno pa je to nekoliko nenavaden način za razkrivanje Jezusovih preroških sposobnosti, zato, po besedah Conwayeve, ni čudno, če se bralec sprašuje o pomenu Samarijankinega zasebnega ozadja. Bralec lahko le ugiba, kako je Samarijankina zasebna preteklost povezana s srečanjem z Jezusom (prav tam).

Conwayeva pravi, da so ženske v Janezovem evangeliju opisane tako, da vzpostavijo pozitiven odnos do Jezusa. Prav tako pa poudarja, da so ženske raznolike literarne osebe, nikakor ne poenostavljene in predvidljive, zato jih je težko klasificirati (Conway 2002: 334).

Feministične interpretacije odlomka po Phanovih besedah Samarijanki pripisujejo samozavestno naravo, saj je »opisana kot dovolj samozavestna, da izzove Jezusa in ga celo okara, zakaj govori z njo (v. 9), da pod vprašaj postavi njegovo sposobnost dati vodo (v. 11) in se zavzame za verovanje njene skupnosti, ki je drugačno od verovanja Judov – in s tem tudi od Jezusovega verovanja – (v. 19), ter jasno izrazi svojo vero v Mesija (v. 27)« (Phan 2010: 164).

Preko analize duhovitega pogovora z ženo iz Samarije lahko opazimo zelo realistično karakterizacijo Samarijanke kot izmikajoče se in narejeno sramežljive osebe z nekaj vljudnosti (Lagrange v Brown 1966: 175). Samarijanka se kot literarna oseba izoblikuje postopoma skozi pripoved (Bennema 2009: 398).

Bennema Samarijanko v kontinuumu stopnje karakterizacije klasificira kot literarno

osebo z značajem, pripiše ji srednjo stopnjo kompleksnosti, srednjo stopnjo razvoja in majhen vpogled v notranje življenje.

a) Samarijankina kompleksnost

Bennema pripiše Samarijanki naslednje lastnosti: sodelovanje, odprtost, dojemljivost, pobudništvo, odzivnost in pričevalskost.

Samarijanka najprej *okleva* pri tem, da bi sploh sodelovala v pogovoru z Jezusom, saj se zaveda razlik med njima (v. 7–9), vendar kljub temu ostane v pogovoru in privoli v sodelovanje. Samarijanka se *spreneveda*, ko izziva Jezusa, če je večji kot Jakob (v. 12). Vendar se v nadaljevanju izkaže za *navdušeno* in *odprto* do Jezusa (v. 13–15), čeprav *ne razume* Jezusovih besed. Izkaže se za *dojemljivo* za teološke pogovore in *sposobno razprave* ter napredovanja v razumevanju (19–20.25.29b). Samarijanka *pričuje* in zbere ljudi iz vasi, da gredo k Jezusu (v. 37–38) (Bennema 2009a: 91–92).

b) Samarijankin razvoj

Samarijanka bralca skozi pripoved preseneti. Spoznamo jo namreč kot marginalizirano ženo (na to kaže njen prihod sredi dne), nato pa se izkaže za navdušeno teološko razmišljujočo ženo, in končno kot uspešno pričevalko (prav tam).

c) Samarijankino notranje življenje

Notranje življenje opisujejo Jezusove besede, ki potrjujejo, da je resnicoljubna (v. 17).

5.7.3.1 Samarijankin verski odgovor

Celoten odlomek 4,1–42 prikazuje, kako naj bi posameznik odgovoril na Jezusove besede, in tudi sadove takega odgovora (Moloney 1998: 148). Tudi Bennema poudarja, da celotna zgodba pripoveduje o verskem odgovoru.

Conwayeva poudarja, da Samarijanka v svojem odgovoru na Jezusovo osebo ostane nekoliko nejasna. Sicer po Jezusovem razkritju (v. 26) takoj teče v vas in o njem pove še drugim (v. 28–29), njeno pričevanje pa privede do tega, da Jezusa prizna množica drugih iz mesta (v. 42). Kar ostane manj jasno, je njena osebna vera v Jezusa. Vprašanje, ki ga postavi ljudem (v. 29) namreč (po gramatični sestavi) po besedah Conwayeve nakazuje negativen odgovor. Tu se kaže Samarijankina nejasnost oz. dvoumnost, torej vsekakor ne jasen verski odziv na Jezusa. Kljub temu jo Conwayeva označi kot sodelujočo pri Jezusovi 'setvi za žetev' (Conway 2002: 335).

Vprašanje torej je, ali je Samarijankin odziv na Jezusa ustrezen ali ne. Glede na začetne Samarijankine besede in odzive bi lahko sklepali, da Samarijanka ne bo zgled učenke, ki hodi za Jezusom. Poleg tega Samarijanka pokaže tudi nerazumevanje Jezusovih besed in se nejasno izrazi glede Jezusa kot Mesija.

Vendar pa, kot pravi Bennema, je njen verski odgovor viden iz vrstic 27–42. Čeprav besedilo ne opisuje neposredno, kakšen je ta odgovor, se zaradi določenih namigov kaže njena vera. Gre za primer posrednega verskega odgovora:

a) Najprej je to podrobnost, da je odložila vrč (v. 28), kar nakazuje na to, da je bila njena žeja potešena (Bennema 2009a: 90). Matthews dodaja, da je to edino znamenje, da Jezusovo razkritje pri ženi spodbudi čustven odziv, in da je Samarijanka sedaj pila živo vodo (2010: 225).

b) Nadalje, žena povabi sovaščane, da pridejo in pogledajo tega človeka, za katerega verjame, da je Mesija. Oblika vprašanja (v. 29), za razliko od zgoraj opisnega mnenja Conwayeve, po Bennemovih besedah bolj napeljuje na pritrdilen odgovor, kot pa da izraža dvom, čeprav nekateri strokovnjaki menijo, da je vprašanje postavljeno tako, da pričakuje negativen odgovor. Neyrey (v Matthews 2010: 225) meni, da je njena skeptičnost posledica njene preobrazbe od nekoga, ki je 'zunaj', torej Samarijanke, ki navadno ne bi imela ničesar z Judi, do nekoga, ki je 'znotraj', in ima informacije. Samarijanka predlaga, čeprav negotovo, da je Jezus Mesija, in povabi sovaščane, da se sami prepričajo o tem (prav tam). Na podlagi njenega pričevanja tudi oni na koncu izrazijo vero z besedami, da je on odrešenik sveta (v. 42) in po Bennemovem mnenju ta izpoved vere vključuje tudi Samarijankino vero (Bennema 2009: 417).

c) Samarijankino razumevanje Jezusovih besed postopoma napreduje. Tekom odlomka se kaže njeno napredovanje v prepoznavanju Jezusove identitete, ki je razvidno predvsem iz nazivov, ki jih Samarijanka pripisuje Jezusu: od Juda, do Gospoda, preroka, Mesija in končno odrešenika (2009a: 91).

Samarijankin verski odgovor je torej kljub začetnemu nerazumevanju ustrezen, saj Samarijanka veruje in pričuje.

5.7.3.2 Samarijanka kot zgled učenčevstva

Samarijanka je prikazana kot model učenčevstva, saj pričuje in pripelje ljudi k Jezusu. V tem smislu izpolni povabilo iz vrstic 35–38, ki ga Jezus omeni učencem. Bennema

pravi, da je ironično to, da je sposobna storiti to, česar ne naredi Nikodem, ki je ugleden in učen teolog, torej da ne pokaže vere v Jezusa (Bennema 2009a: 92).

Samarijanka po besedah Conwayeve ne pokaže jasno opredeljenega odgovora na Jezusa, ampak svojo vero pokaže posredno. Zato spada med tiste literarne osebe, pri katerih moramo znake vere poiskati znotraj njihove nejasnosti in negotovosti. Te literarne osebe namreč na pomemben način sodelujejo pri Jezusovem poslanstvu. Kot pravi Conwayeva, morda naredijo večji učinek preko njihovega kompleksnejšega verskega življenja, kot bi ga naredile s svojo jasno in strogo izbiro (Conway 2002: 340–341).

5.7.4 Učenci (dvanajsteri)

Bennema obravnava učence, kamor spadajo dvanajsteri kot Jezusovi najožji učenci ter tudi drugi učenci, ki sledijo Jezusu, kot kolektivno literarno osebo, čeprav obravnava tudi nekatere posamezne predstavnike dvanajsterih.

V Janezovem evangeliju se pogosto pojavlja izraz 'njegovi učenci'. Bennema pravi, da se večinoma nanaša na dvanajstere (izraz dvanajsteri se v Janezovem evangeliju pojavi le štirikrat²⁷), oziroma jih vsaj vključuje. Bennema našteva med mesti v evangeliju, kjer se izraz pojavi, naslednje dele: 2,2.11–12.17.22.; 3,22; 6,3.8.12.16–17; 9,2; 12,16; 16, 17.29; 18,1; 20, 26; cf. 11,7.54; 13,5), med njimi tudi mesto v 4. poglavju, vrstice 2, 8 in 27 (2009: 119).

Pojavljajo se tudi situacije, kjer se znajdejo le nekateri od dvanajsterih. V delu 6,60–71 se pojavi množica Jezusovih učencev, med katerimi so tudi dvanajsteri. Opisan je dogodek, ko Jezusa zapusti veliko število učencev, ker se jim njegovo učenje zdi prezahtevno. Pomenljivo je, da dvanajsteri ostanejo z Jezusom (2009a: 119).

Kjer se torej izraz njegovi (Jezusovi) učenci nanaša na širšo skupino ljudi, ki sledijo Jezusu, in so mednje lahko vključeni tudi dvanajsteri, Bennema te dele obravnava za določitev karakterizacije dvanajsterih. Poleg tega pa tudi omembe posameznih apostolov razodevajo vidike učenčevstva, zato dvanajsteri predstavljajo učenčevstvo na splošno (prav tam).

²⁷ To so naslednja mesta: 6,67.70.71; 20,24

5.7.4.1 Učenci in njihovo nerazumevanje Jezusovih besed

Učenci pogosto pokažejo v odnosu do Jezusa predvsem nerazumevanje njegovih besed. Nerazumevanje je, kot pravi Bennema, tako za dvanajstere, kot tudi za druge učence posebej značilno, saj je tako Jezus primoran, da bolje razjasni svoje besede (2009a: 119).

Nerazumevanje ima po Bennemovih besedah vzrok v dveh stvareh:

a) Janezov pogled na svet: ljudje pripadajo svetu, ki je zavrt v temo in ne poznajo Boga (1,5.10), v to teme pride Logos, Luč in razsvetli ljudi, ko razodene Očeta - Jezus prinese božje razodetje, ki daje življenje. Vendar pa Jezusovo razodetje daje novo življenje le, če je to razumljeno in sprejeto. Tu pa se pojavi problem, saj je Jezusovo izražanje v Jn evangeliju pogosto nejasno in težko razumljivo (2009a: 120).

b) Jezusovo metaforično izražanje: razumevanje otežujejo literarne značilnosti, kot so dvojni pomen besed, raba metafor, ironija, simbolizem, torej nejasno izražanje, kar pa zahteva podrobnejšo razlago (2009a: 120–121).

Spoznavna otopelost ni značilna samo za dvanajstere, saj jo evangelist Janez pripiše mnogim literarnim osebam, med njimi Nikodemu, Samarijanki, množici in Judom (Jn 5–12), sleporojenemu, Pilatu. Čeprav bi pričakovali, da učenci, kot so dvanajsteri, ki so najbližje Jezusu, najbolje razumejo njegove besede in nauk, ni tako, saj prav oni pogosto zgrešijo pravi pomen besed (2009a: 121).

Tisti, ki učence privede do razumevanja in vere, pa je v Janezovem evangeliju Duh. Duh doseže ljudi preko Jezusovega učenja, in jim tako posreduje vedenje in modrost, da lahko pridejo do ustreznega razumevanja in verskega odgovora (Bennema 2009a: 121).²⁸

5.7.4.2 Učenci kot kolektivna literarna oseba

V Janezovem evangeliju se dvanajsteri pojavljajo kot individualne literarne osebe in tudi kot skupina. Kot skupnost, ki je v Jn evangeliju pogosto imenovana njegovi učenci, jih Bennema opiše kot počasne v razumevanju Jezusovih besed, a zveste temu, da ostanejo z Jezusom. Nerazumevanje presežejo s pomočjo Duha, saj je v Janezovem razumevanju Duh tisti, ki omogoča učencem, da mislijo 'od zgoraj' (2009a: 125).

²⁸ To je mogoče razbrati iz delov: 3,1–15; 4,10–14; 6,63 in 7,38–39.

Glede na kompleksnost, notranje življenje in razvoj učencev Bennema opiše učence takole (2009a: 125):

a) Za učence so značilne lastnosti: dojemljivost (1, 41.45.49; 6,68–69; 16,30; 17,7–8) vera (2,11; 6,69; 16,30), zvestoba (ostanejo z Jezusom), nerazumevanje/otopelost, gorečnost (11,16; 13,37), spomin (2,22; 12,16).

b) Njihovo notranje življenje je bogato opisano. Dvanajsteri si zapomnijo določene stvari, se čudijo, se bojijo, domnevajo, so v izgubi, ne razumejo, primanjkuje jim poguma, Jezus razkriva njihovo žalost, med seboj razpravljajo o Jezusovih besedah, kar je primerljivo notranjemu dialogu.

c) Pri učencih, dvanajsterih lahko govorimo tudi o razvoju literarne osebe. V okviru njihovega razvoja je zanimivo, da ga razumejo in pokažejo vero vanj, kljub pogostemu nerazumevanju pa vseeno ostajajo z njim. Nerazumevanje je v nekaterih drugih primerih namreč pogosto vzrok za neustrezen odgovor (na primer Nikodem), ali celo za odhod (učenci v 6,60–66).

5.7.4.3 Verski odgovor učencev

Verski odgovor učencev (dvanajsterih) je v končnem rezultatu ustrezen. Čeprav je zanje značilno pogosto nerazumevanje Jezusovega nauka, ostajajo z njim, in to je ključnega pomena. V zadostni meri razumejo Jezusovo pravo identiteto, poslanstvo in njegov odnos z Očetom (2009a: 124).

Značilnost učencev, dvanajsterih, je, da kljub pogostemu nerazumevanju Jezusovega nauka ostanejo z njim. To je po Bennemovem mnenju bistvena značilnost učenčevstva v Jn evangeliju. Tu najdemo namreč veliko primerov, ko ljudi Jezusov nauk in njegova znamenja privlačijo in mu zato sledijo, vendar pa ne ostanejo z njim, saj mu sledijo iz napačnih razlogov, nerazumevanja, in zato ne (p)ostanejo njegovi učenci²⁹ (Bennema 2009a: 123). Nekateri učenci pa se zaradi težko razumljivih Jezusovih besed odločijo, da mu bodo nehali slediti.³⁰

Dvanajsteri so torej sposobni, da nadaljujejo s hojo za Jezusom in ostajajo z njim, kar kaže na njihovo željo, da bi o njem izvedeli še kaj več (prav tam).³¹

²⁹ Bennema navaja primer Jn 6,25–36.

³⁰ Bennema navaja primer Jn 6,60–66.

³¹ Pomembno vlogo pri tem, da učenci ostanejo z Jezusom ima Duh, ki jim ga Jezus obljubi (2009a: 124).

Za Janeza je pravi učenec tisti, ki ostane v njegovi družbi, upošteva njegovo učenje in pričuje svetu (prav tam).

5.7.4.4 Učenci v Jn 4,1–42

V odlomku se učenci pojavijo najprej v 8. vrstici, ki pravi, da so odšli v mesto po hrano. Ponovno so omenjeni v 27. vrstici, ko se vrnejo iz mesta, opazijo Jezusa med pogovorom s Samarijanko in se temu čudijo. V vrstici 31 se začne njihov pogovor z Jezusom. Nobeden od učencev v odlomku ni poimenovan, zasledimo le izraz (njegovi) učenci (v. 8, 27, 31, 33). Ker so s tem izrazom največkrat mišljeni dvanajsteri (tako Bennema) lahko sklepamo, da gre za (vsaj) dvanajstere.

V odlomku zasledimo, da se učenci 'čudijo'. Pripovedovalec v njihovem imenu postavi vprašanja, in nam na ta način prikaže, kaj se dogaja v njihovi notranjosti (v. 27). Sklepamo lahko o njihovem začudenju nad tem, da Jezus govori z žensko.

Učenci Jezusa 'prosijo' in mu govorijo, naj je. Nadalje 'govorijo med seboj' (v. 33) in se sprašujejo, če je kdo Jezusu že prinesel jesti. Zanimivo pri tem se nam zdi primerjati Samarijanko in učence. Samarijanka namreč Jezusu postavlja vprašanja, kljub temu da Jezusa ne pozna. Učenci, ki naj bi predstavljali Jezusov najožji krog in naj bi ga torej dobro poznali, pa si ne upajo postavljati vprašanj in raje 'govorijo med seboj'.

V odlomku se pokaže značilno nerazumevanje Jezusovih besed. Jezus govori o hrani (v. 32), učenci pa ne razumejo, o čem govori (v. 33). Zato Jezus natančneje razloži svoje besede (v. 34–38).

Zanimivo je, da se učenci pojavijo na prizorišču ravno v vrhuncu odlomka – ko Jezus jasno razkrije svojo identiteto Samarijanki. Z njihovim prihodom je prekinjen dialog med njima.

Dialog z učenci se prav tako kot prejšnji, s Samarijanko, začne na neki vsakdanji ravni (človeška potreba po hrani) in potem preide na višjo, simbolično raven. Jezus učencem razloži, da je njegova hrana njegov misijon, natančneje, izpolniti Očetovo voljo in dokončati njegovo delo.

Razlaga, da je Jezusova hrana njegovo poslanstvo (v. 34), vodi v razširitev razlage z metaforo o žetvi (v. 35), ki sporoča, da so sad poslanstva Samarijani, ki so na poti k njemu (Brown 1966: 181).

Bennema pravi, da je ironično to, da je tista, ki sodeluje v misijonu, Samarijanka in ne

učenci, saj oni iz vasi prinesejo le kupljeno hrano, medtem ko Samarijanka pripelje k Jezusu celo vas. Tako učenci, ki se 'vmešajo' med Jezusa in Samarijanko (v. 27) in njihov pogovor z Jezusom v naslednjih vrsticah pomaga razumeti bralcu, kaj pomeni pravo učenčevstvo,³² ki ga reprezentira Samarijanka (2009a: 91).

5.7.5 Samarijani in njihov verski odgovor

Bennema Samarijane uvršča med kolektivno literarno osebo, in sicer kot pripadnike množice, ki predstavljajo svet (*the World*). Svet predstavlja dve ravni; najprej je to okolje, v katerem se dogaja zgodba o Jezusu, svet pa je tudi posebljen in predstavlja kolektivno literarno osebo. To kolektivno literarno osebo sicer v večini predstavljajo Judje, ki so sovražno razpoloženi do Jezusa in njegovega nauka (2009a: 32).

Svet je v Janezovem evangeliju predstavljen kot človeško kraljestvo, ki je 'od spodaj', v kontrastu z Božjim kraljestvom, ki je 'od zgoraj'.³³ Svet je zaznamovan z grehom, ki je nevera, in zli deli, ovit je v temo, vodi pa ga hudič. Kljub temu da je zaznamovan z grehom, je to svet, ki ga je ustvarila Beseda (1,3.11a) in je ljubljen od Boga (3,16). Božji odgovor svetu, ki je v temi, je luč. Svetu je poslan Jezus, da razodene odrešilno božje vedenje, čeprav svet ne razume Jezusa (prav tam).

Svet Jezusa ne (pre)pozna in ga ne sprejme, saj noče, da bi se pokazala njegova zla dela (3,19–20). Svet se bori z razumevanjem Jezusovega razodetja, ga malo razume ali pa sploh ne. Prav zaradi tega nerazumevanja je svetu potrebna pomoč od zgoraj. Duh je predstavnik sveta 'od zgoraj' in je posrednik, ki pomaga ljudem razumeti Jezusa, jih vodi k veri in končno k odrešenju (Bennema 2009a: 33). Jezus namreč osvobaja ljudi od sveta s svojo besedo, ki daje življenje, tako da ti več ne pripadajo svetu – verniki pa so naprej poslani v ta svet, da lahko pričujejo navdihnjeni od Duha in tako osvobajajo tudi druge ljudi (2009a: 34).

Po srečanju z Jezusom ima svet dve možnosti; da ga sprejme ali zavrne. Čeprav svet Jezusa zavrača, pa se najdejo nekateri posamezniki iz sveta, ki hodijo za Jezusom; učenci, Samarijanka in njeni sovaščani, kraljevi uradnik in njegova družina, sleporojeni. Svet kot tak te ljudi zavrne, saj ima raje temo in Jezusa sovraži (Bennema 2009a: 34).

³² Janezov izraz 'učenec' je širši od izraza 'dvanajsteri' in vključuje vsakogar, ki sledi Jezusu in ostane z njim (Bennema 2009a: 117).

³³ 1,1-9; 3,16.31; 8,23; 18,36.

Nekateri iz sveta³⁴ torej sprejmejo Jezusa in postanejo del božje družine, kar napoveduje 1,12–13. Med njimi so Samarijani v odlomku 4,42. Samarijani so v odlomku omenjeni najprej v vrstici 28 (ljudje), implicitno v vrstici 30, nato pa v vrsticah 39–42.

Samarijani so deležni pričevanja Samarijanke in na podlagi njenih besed se napotijo k Jezusu (v. 30). Ko pridejo do Jezusa, ga prosijo, naj ostane pri njih (v. 40). Iz tega lahko sklepamo, da so pogumni, saj medse povabijo Juda, ki ga ne poznajo, so zaupljivi do Samarijanke. Kmalu pa verujejo (v. 41) tudi na podlagi Jezusovih besed. V zadnji vrstici je eksplicitno izražena njihova izpoved vere, saj pravijo, da verujejo, da je Jezus zares odrešenik sveta³⁵ (v. 42).

Čeprav, kot pravi Bennema, se svet kot 'svet' ne spremeni v odnosu do Jezusa in ohranja sovražen, zavračajoč odnos, lahko pričevanje Jezusovih učencev, okrepljenih z Duhom, povzroči, da nekateri ljudje iz sveta verujejo v Jezusa na podlagi pričevanj učencev (2009a: 35). Ta učenka, ki pričuje za Jezusa, je v odlomku Samarijanka, ki je tudi sama pripadnica sveta.

Samarijani tako kot predstavniki sveta odgovorijo ustrezno, saj izpovejo vero v Jezusa. Ta izpoved vere po Bennemovem mnenju vključuje tudi izpoved Samarijanke (2009: 417).

5.8 Jezusov dialoški pristop, ki vodi do Samarijankine vere

Pri opazovanju literarne osebe Samarijanka posebno pozornost vzbuja njen dialog z Jezusom. Prav preko dialoga se pravzaprav pokaže njena osebnost. Zdi se, da razvoj Samarijanke spodbudi prav pogovor in Jezusov potrpežljiv dialog z njo. Zato se nam zdi smiselno, da izpostavimo značilnosti Jezusovega dialoškega pristopa do Samarijanke, kar bomo predstavili v nadaljevanju.

Samarijanka od žene, ki jo zaznamujejo oklevanje, osornost in kritika, preide k literarni osebi, ki pokaže navdušenje, zavzetost in pričevanje; v tem je vredna posnemanja (v okviru Janezovega zornega kota), saj izkaže (in izpove) vero v Jezusa kot Mesija. Pri

³⁴ Vsi ljudje prvotno izhajajo iz sveta, vsi so rojeni iz mesa (3,6), vendar se sprememba zgodi z rojstvom od zgoraj oz. rojstvom iz Duha (Bennema 2009a: 35).

³⁵ Po besedah Brantove naziv 'odrešenik sveta' ne izvira iz samarijanske ali judovske tradicije in ima univerzalno razsežnost. Samarijani sprejmejo izpolnitev njihovih pričakovanj mesija, vendar si ne prisvojijo naziva iz judovske ali Davidove tradicije, pač pa uporabijo naziv, ki je povezan z rimsko imperialno močjo (Brant 2011: 88–89).

tem se nam zdi težko spregledljivo dejstvo, da je do tega prišla postopoma, preko dialoga z Jezusom, saj »žena sprva okleva z razumevanjem skozi dialog, vendar ji Jezus pomaga k temu, da napreduje« (Bennema 2009a: 90–91). Jezus je sposoben tega, da pri Samarijanki vzbuja zanimanje (prav tam).

Samarijanka bi lahko ostala na nivoju družbeno zaznamovane ženske, ki se izogiba družbi in niti ne pomisli, da bi govorila z moškim, kaj šele z Judom. Vendar pa ima Jezusov dialoški pristop do te žene mnoge značilnosti, ki prispevajo h končnemu rezultatu, in je zaslužen za to spremembo.

Zato v nadaljevanju dodajamo pomemben poudarek. Samarijanka kot literarna oseba, ki je v svojem verskem odzivu vredna posnemanja, postane taka preko srečanja in dialoga z Jezusom. Zanimivo je opazovati, kako potrpežljivo in brez sodbe Jezus vodi pogovor s Samarijanko. Ker je ta žena pripadnica skupnosti, ki je v sporu z Judi, lahko rečemo, da gre za medreligijski dialog.

Jezus vstopa v dialog s skupnostjo, ki je za Jude odpadniška. V odlomku evangelist Janez portretira osebe, ki so pripadniki samarijske skupnosti, in torej predstavljajo svet onkraj meja Izraela.

Posebna pozornost na literarne osebe, ki pripadajo svetu izven okvira judovstva, kaže na to, da v Janezovi teologiji razodetja in odrešenja ni izvzet nihče, njegovo oznanilo je za vse, ne glede na raso, kulturo ali religijsko pripadnost (Moloney 1998: 148). V pripovedi o srečanju med Jezusom in Samarijanko se izraža Jezusova obljuba iz Jn 3,17: *»Bog namreč svojega sina ni poslal na svet, da bi svet sodil, ampak, da bi se svet po njem rešil«* (prav tam).

Gre torej za dialog, ki se najprej zgodi na osebni nivoju, s Samarijanko (v. 7–26), nato pa še v širšem smislu, ko Jezus ostane med Samarijani (v. 39–42).

6 DIALOŠKI Poudarki ODLOMKA

6.1 Dialog kot krepost

Bernhard Häring dialog imenuje »krepost, ker združuje in razvija vse temeljne človeške vrline« (Häring 2001: 294). Nadalje pravi, da dialog »pomeni, da prisluhnemo drug drugemu, da smo v popolni svobodi pripravljeni odkrito odgovarjati drug drugemu in se ob tem globlje zavedati medsebojne naravnosti (občestvenosti) vesti« (prav tam).

6.2 Mesto dialoga v Jn evangeliju

Posebna značilnost Janezovega evangelija je, da je prepleten s pogovori, dialogi in monologi. Nekateri strokovnjaki pravijo, da evangelist obliko pogovorov črpa iz nekega zunanjšega vira. Jezusovo učenje je tako v Janezovem evangeliju predstavljeno na občutno drugačen način kot v sinoptičnih evangelijih. Njegovo učenje se odraža v seriji do potankosti izdelanih in dobro razvitih diskurzov, ki jih sestavljajo dialogi in monologi. Posplošeno bi lahko dialoge razvrstili v naslednje kategorije (Irudaya 2003: 2):

- dialog s posamezniki (2,1–8; 1,35–39; 1,47–51; 3,1–21; 4,4–26; 4,46–50; 6,5–10; 7,1–9; 11,1–44; 12,4–8; 12,20–26; 13,6–11; 14,1–7; 14,8–14; 20,11–17; 20, 24–29; 21,15–23),
- dialog z bolnimi in grešnimi (5,2–14; 8,2–11),
- dialog s sovražnimi ljudmi (5,17–47; 6,25–65; 7,14–30; 8,12–59; 10,22–39),
- dialog z avtoritetami (18,19–24; 18,28 –19,16),
- dialog z učenci (13,6–11; 36–38; 14,5–7; 8–14; 16,29–33).

Med dialoge s posameznikom uvrščamo tudi dialog med Jezusom in Samarijanko. Srečanje med Jezusom in Samarijanko opisuje le četrti evangelij. Odlomek je bil deležen mnogih pristopov k branju, ki smo jih že omenili. V prvem delu smo se lotili slovničnega branja, ki nam je osvetlilo vsebinske in pomenske poudarke v besedilu, nato smo opazovali literarne osebe v besedilu preko karakternega branja, ki je pokazalo razvoj literarne osebe Samarijanka. Samarijanka se spreminja postopoma, preko pogovora z Jezusom. V nadaljevanju bomo pogledali nekaj značilnosti njunega dialoga.

6.3 Jezusov pristop

V dialogih v Janezovem evangeliju se Jezus kaže kot vodilni sogovornik. Irudaya pravi, da so dialogi v tem evangeliju v funkciji 'grajenja Kraljestva' in so 'razsvetljuječi' (Irudaya 2003: 2).

V dialogu med Jezusom in Samarijanko je moč opaziti, da oba sprejemata in dajeta, saj ne gre za Jezusov monolog. Tudi Samarijanka postavlja vprašanja in izraža mnenje, v slovničnem smislu je vršilka dejanja, Jezus pa je recipient, prejemnik, torej poslušalec. Gre za stalno izmenjavanje teh dveh vlog, vršilca dejanja in recipienta, in lahko bi rekli, da se v tem kaže njuna enakovrednost.

Menimo, da je za to vzdušje zaslužen Jezusov pristop, ki se ne oklepa besed, ampak upošteva osebo, ki daje pomen svojim besedam (Häring 2001: 34).

Menimo, da Jezusov pristop pripomore k temu, da:

- se pogovor med literarnima osebama sploh razvije, saj bi se lahko na podlagi predsodkov in sovraštva med Judi in Samarijani že takoj končal, na kar kaže Samarijankin osoren odgovor Jezusu, ko jo ta prosi za vodo (v. 9),
- Samarijanka postopoma prepozna Jezusa kot Mesija, in s tem je njen odziv nanj ustrezen in torej popolnoma drugačen kot na začetku pogovora,
- njun dialog seže širše, s tem ko Samarijanka spregovori o Jezusu tudi ostalim v samarijski skupnosti.

6.4 Značilnosti dialoga med Jezusom in Samarijanko

Irudaya poudarja naslednje točke dialoga med Jezusom in Samarijanko (2003):

- odprtost za obračanje k drugim,
- svoboda, ki preseže kulturne predsodke in predsodke spola,
- vsakodnevna življenjska tematika kot izhodiščna točka,
- Jezusov optimističen pristop,
- nesovražno razpoloženje in pristop, ki v središče postavlja osebo,
- pristop, ki ne obsoja,

- solidarnost v dialogu,
- združevalen in ne razdiralen pristop,
- kritičnost,
- usmerjenost k dejanju.

a) Odprtost za obračanje k drugim

Uvodni del odlomka nam pove, da gre Jezus na poti v Galilejo skozi Samarijo (v. 4). Pri tem nam pozornost zbudil glagol 'moral je iti'. Gre torej za neko obveznost, nujo. Nekateri to razlagajo kot geografsko pogojeno nujnost, drugi pa kot nujnost, ki izhaja iz božjega načrta.³⁶ Kakorkoli, Jezus s tem, ko se odpravi skozi 'prepovedano območje' pokaže odprtost in pripravljenost, da sledi Božji volji, kljub temu da ve, v kakšnih odnosih so Judi in Samarijani (Irudaya 2003: 2).

Jezus na ta način pokaže pripravljenost, da najde možnost, da se sreča z drugimi. Judje običajno niso hodili skozi Samarijo prav zato, da bi se izognili Samarijanom (Köstenberger 2004: 146).

b) Svoboda, ki preseže kulturne predsodke in predsodke spola

V odlomku je jasno izpostavljena Jezusova svoboda, ki presega kulturne blokade in predsodke spola. Judje so na Samarijane gledali kot na nečiste, kot na pripadnike mešancev med Izraelci in pogani, katere so Asirci naselili na območje Samarije. Judje so v strahu, da se ne bi obredno onečastili s Samarijani, prepovedali stike z njimi (Irudaya 2003: 3).

Jezus vse te dobro znane predsodke tistega časa preseže, saj Samarijane »v bistvu spoštuje kot ljudi in kot Božje otroke (Jn 1,12)« (prav tam).

Prav tako Jezus preseže tudi predsodke glede spola. Položaj ženske je bil v judovski družbi manjvreden, ženska je bila zatirana. Na javnem mestu ni bilo primerno govoriti z žensko, to je predstavljalo celo tabu, sramotno dejanje. Jezus si je torej v teh okoliščinah drznil svobodno spregovoriti z žensko, še več, s Samarijanko.

c) Vsakodnevna življenjska tematika kot izhodiščna točka

³⁶ Judje so se navadno raje izogibali poti čez Samarijo in šli po daljši poti, ki je vključevala tudi prehod čez Jordan in pot po vzhodni strani. Besede, ki izražajo nujnost lahko odražajo Božji načrt, da gre Jezus skozi Samarijo, poleg tega pa je bila pot za potnike iz Judeje v Galilejo geografsko primernejša in zato bolj priporočljiva in običajna (Köstenberger 2004: 146).

Začetno točko pogovora v odlomku predstavlja vsakodnevna človeška potreba po vodi; Jezus prosi ženo, ki pride sredi dne k vodnjaku, naj mu da piti.

»Običajna vsakodnevna potreba je postala začetna točka pomembnega dialoga. Njun dialog se ni začel s teološko problematiko, doktrinalno diskusijo ali dlakocephskim filozofskim argumentiranjem, ampak s Samarijankinim prihodom do vodnjaka in z Jezusovo prošnjo za vodo.« (Irudaya 2003: 3)

S tem ko Jezus uporablja običajne življenjske situacije, se kaže njegov stvaren pristop, ki je dobro izražen tudi v tem dialogu. Za Jezusa predstavlja človeška izkušnja (v tem primeru potreba po vodi, ki odžeja) medij, preko katerega lahko spregovori tudi o duhovnih resničnostih. Čeprav dialog kasneje res preide na področje globljih duhovnih resničnosti in teološkega razpravljanja, ne smemo pozabiti, da je bila začetna točka povsem vsakdanja (prav tam).

č) Jezusov optimističen pristop

V pogovoru med Samarijanko in Jezusom se zvrsti kar nekaj nesporazumov. Samarijanka pokaže, da ne razume Jezusovih besed v pravem pomenu, predvsem glede razumevanja žive vode. Samarijanka razume Jezusa v materialnem pomenu (v. 11), živo vodo razume kot tekočo vodo in ne preseže razumevanja v smeri vode, ki jo daje Jezus in je Božji dar. Logično sklepa, da Jezus nima ničesar, s čimer bi lahko zajel, tako da razume vodo v materialnem smislu. Ko začne Jezusa primerjati z Jakobom (v. 12), se pokaže, da jo omejuje tradicija in ni zmožna videti tega, kar ji skuša podati Jezus. Kljub nerazumevanju pa Jezus vztraja in skuša dodatno osvetliti svoje besede in jih približati Samarijanki (v. 13–14) (Irudaya 2004: 4).

Jezus se nikoli ne ustraši Samarijankinega nerazumevanja, ne pokaže nespoštovanja do njene vere, niti ne obupa nad nadaljevanjem pogovora. Ostane optimističen glede njenega napredovanja v razumevanju in upa, da jo bo pogovor končno pripeljal do razsvetljenja, saj jo spoštuje kot enakovredno sogovornico. Ne pričakuje takojšnjih rezultatov, ampak je potrpežljiv in vztrajen. Verjame, da bo dinamika dialoga privedla sogovornico do srečanja, spoštovanja, do razumevanja drugega. Samarijankino nerazumevanje tako ni močnejše od Jezusovega pristopa, ko optimistično vztraja v pogovoru (prav tam).

d) Nesovražno razpoloženje in pristop, ki v središče postavlja osebo

Jezusov pristop je kljub sovražnim odnosom med Judi in Samarijani prijateljski. Jezus je v dialogu osredotočen na osebo samo, zato kljub temu da je njegova sogovornica ženska in Samarijanka, ki ima problematično razmerje z moškim, vzpostavi z njo ploden dialog. Za Jezusa je pomembna oseba, ne pa njeno zasebno ozadje in družbene okoliščine (Irudaya 2003: 5).

Kot pravi Žalec, »vera in upanje, da je dialog mogoč, sta možna le ob tem, da drugega jemljemo kot osebo. Če ga jemljemo zgolj kot bitje z določenimi interesi in potrebami, potem z drugim ne dialogiziramo, ampak manipuliramo« (Žalec 2010: 35).

e) Pristop, ki ne obsoja

Jezus se do Samarijanke ne obnaša moralistično in je ne obsoja. V 15. vrstici se spremeni tema pogovora in preide k tematiki o možu, torej se pogovor osredotoči na Samarijankino zasebno življenje. Vendar pa Jezusov namen ni poseganje globlje v Samarijankino zasebnost v moralističnem smislu. V bistvu Jezus pokaže, da ceni Samarijankino iskrenost, ko ona pove resnico. Ne izreče pa nobene sodbe glede te resnice. Če bi Jezus obsodil Samarijankino zakonsko življenje, bi tak odnos vodil stran od pogovora. Vendar pa njegov odnos, ki ne obsoja, vodi v poglobitev pogovora, saj ga Samarijanka prepozna kot preroka (v. 19), kasneje spodbudi pogovor o čaščenju in Mesiji (v. 19–26) (Irudaya 2003: 5).

f) Solidarnost v dialogu

Ena izmed značilnosti dialogov v Jn evangeliju je iskanje resnice. Pri tem ne gre le za osebni trud posameznikov ampak skupno prizadevanje v iskanju resnice, katero sogovornika odkrivata v solidarnosti drug z drugim. Po Samarijankinem prepoznanju Jezusa kot preroka, ta odpre pogovor, ki se tiče globljih teoloških tem. S tem začneta skupno iskanje in delita vsak svoje verske izkušnje (Irudaya 2003: 5).

V tem delu dialoga (v. 20–26) si sogovorca delita svoja prepričanja. V tem smislu Žalec poudarja, da je pri dialogu potrebna »iskrenost, ki se odraža tudi v prizadevanju udeležencev, da njihova temeljna ali osrednja prepričanja in stališča ne ostanejo skrita, saj le-ta v osnovi določajo in uokvirjajo vse osebino razmišljanje in ravnanje, zato je ob njihovi večji neskritosti človeka lažje razumeti« (2010: 35).

Dialog med Jezusom in Samarijanko je torej odkrit. Menimo, da posebej preseneča ona,

ki je dovolj pogumna, da Jezusu postavlja vprašanja in pri tem izraža tudi svoja prepričanja (v. 20.25). Tudi Žalec omenja pomen poguma, ko pravi, da »odkritost zahteva pogum« in da je »krepost poguma potreben pogoj za dogajanje dialoga« (prav tam).

Pri vsem tem pa, kot pravi Irudaya, je opazna Jezusova solidarnost, saj se Jezus kljub svoji močni verski izkušnji ne predstavlja kot superiorno samozavesten sogovornik, ni vzvišen ali nadut, niti ne podcenjuje Samarijankinega prepričanja ali jo kakorkoli poskuša prikazati kot manjvredno. Razume jo kot enakovredno sogovornico, s tem ko spoštuje njeno versko izkušnjo in se ji pridruži v iskanju resnice. Prav ta Jezusov pristop, ki je solidaren, pomaga Samarijanki odkriti ne le resnico o pravem čaščenju, ampak tudi prepoznati Jezusa kot Mesijo. Pomaga ji, da se premakne od sovražnega, neprijaznega pristopa (v. 9) k odprtemu dialogu (2003: 6).

Jezus torej pomaga zgraditi enakopraven odnos med njima. Enakopravnost, ki jo Jezus vzpostavlja s svojo potrpežljivostjo, je potreben pogoj za uspešen dialog. Samarijanka in Jezus si seveda nista enakopravna v vedenju o teoloških stvareh, o katerih se pogovarjata, vendar Jezus to upošteva.

Udeleženci pogovora se namreč morajo zavedati »ovire v moči in podobnem kot ovire dialoga. Potem pa je potrebno še veliko napora, pozornosti, občutljivosti in spretnosti, da se vsaj v danem položaju vzpostavi neke vrste enakopravnost, ki omogoča dialog« (Žalec 2010: 34).

g) Združevalen in ne razdiralen pristop

Za Jezusa je dialog priložnost, ki združuje in povezuje ljudi. Jezus se je preko pogovora s Samarijanko približal tudi drugim pripadnikom njene skupnosti. »Jezusovo poslanstvo je bilo vedno združiti vse ljudi kot 'božje otroke', ne glede na raso, narodnost, religijo ali kulturo. 'Tistim pa, ki so jo sprejeli, je dala moč, da postanejo Božji otroci, njim, ki verujejo v njeno ime' (Jn 1,12). Z vidika evangelista Janeza, vera v Jezusa poveže ljudi in jih naredi za otroke Božje družine. Preko dialoga s Samarijanko Jezus prvič razširi svoj misijon tudi med Nejudi« (Irudaya 2003: 6).

V dialogu za Jezusa ni pomembno, kdo je zmagovalec in kdo poraženec. V pogovoru je bolj pozoren na skupne točke, kot pa na konfliktne točke. Jezus niti ne prevzame Samarijankinega načina sovražnega pristopa, ki vzpostavlja konflikt, ne nadaljuje pogovora v smeri sovraštva med Judi in Samarijani, ampak se osredotoči na živo vodo,

za katero hoče, da jo prejme Samarijanka. Tudi ko ga Samarijanka primerja z Jakobom, se Jezus ne posveti argumentiranju, kdo je večji, in ne postavlja sebe v ospredje, se ne brani ali dokazuje. Prav tako ob razkritju njenega zasebnega življenja z moškim ne razpravlja o tem še naprej. Jezusov pristop ni tak, da bi postavljajal sogovorca na dva pola, ampak združuje (Irudaya 2003: 6).

Jezus torej ne osvetljuje točk, ki bi lahko predstavljale konflikt med njima. Ta njegov pristop lepo opišejo besede, da »dialog raje išče, kar združuje, kakor tisto, kar ločuje, išče razumevanje in ne nasprotovanja; druge želi spoznati, razumeti in ljubiti, tako kot sami želijo biti spoznani in razumljeni, z velikim spoštovanjem do njihove posebnosti, prek resničnega, pravičnega in ljubečega dialoga« (Mikuš 2008: 10).

»Dokler iskreno iščemo resnico skupaj in edinstvo v resnici, različna obzorja razumevanja in raznolik način izražanja prepričanj in naukov ne bodo učinkovala razdiralno. Iskreno skupno prizadevanje nas bo obvarovalo pred tem, da bi hoteli komu vbijati v glavo teorije in nauke, če nikomur ne koristijo.« (Häring 2001: 34)

h) Kritičnost

Čeprav je Jezusov pristop spoštljiv, se ne odmakne od tega, da ne bi kritično pristopal k pogovoru. Ima namreč pogum, da kritično presoja tako vero Judov kot tudi vero Samarijanov. Jezus je kritičen do dveh religij, ki sta pozabili na bistvo čaščenja in sta v sporu glede kraja čaščenja, hkrati pa sta pozabili na pravi način čaščenja. »Čaščenje Boga kot Očeta ne razdvaja in razdružuje ljudi, ampak jih vse združuje kot otroke Boga. Jezusova kritika kliče po očiščenju religij njihovih agresivnih, sovražnih in zadušljivih značilnosti in poudarja bistveno in duhovno plat religij.« (Irudaya 2003: 7)

i) Usmerjenost k dejanju

Pomemben vidik Jezusovega pristopa so dejanja. Predvsem Jezus je pobudnik, da pride do dialoškega srečanja s Samarijanko. Jezus najprej gre skozi Samarijo (v. 4), to njegovo dejanje je prvi pogoj, da se sploh lahko sreča s Samarijanko. Ko zagleda ženo ob vodnjaku, jo prosi za vodo (v. 7), to njegovo dejanje spodbudi pogovor. Jezus na povabilo Samarijanov obišče njihovo mesto in tam ostane dva dni (v. 40).

Prav tako pa je tudi Samarijanka tista, ki je žena dejanj. Njen dialog z Jezusom rezultira v tem, da se odpravi v mesto k svojim in priključuje Samarijane, da pridejo k Jezusu. Prav tako tudi Samarijani pokažejo zavzetost za to, da res pridejo do Jezusa, ga povabijo, da ostane pri njih, in prav to pri njih nato spodbudi, da ga prepoznajo kot odrešenika sveta

(Irudaya 2003: 7).

Dialog, usmerjen k delovanju in sodelovanju omenja tudi Härring, ko pravi, da si »[t]ežko predstavljamo smiseln dialog, ki bi ostal izključno na teoretični ravni« (2001: 298).

Žalec omenja tri dejavnike, ki preprečujejo uspešen dialog, to so strah, nasilje in nezaupanje (2010: 36). Menimo, da Jezus pomaga Samarijanki premagati začetni strah prav s pristopom, ki smo ga opisali zgoraj. Premaga vzdušje sovraštva, ki je takrat vladalo med Judi in Samarijani in tako pripravi prostor za dialog. Pomaga ji k temu, da mu začne zaupati in mu pove tudi stvari, ki so njene najintimnejše skrivnosti.

6.5 Dialog med Jezusom in Samarijanko kot model za medreligijski dialog

V dialogu med Jezusom in Samarijanko Peter C. Phan izpostavi šest poudarkov, katere našteva kot zgled za medreligijski dialog (Phan 2010: 173–174).

Prvič: Začeti s pogovorom na točki, kjer je naš sogovornik.

Gre za sposobnost začeti pogovor na neki vsakdanji osnovi, ki je blizu sogovorniku. Jezus namreč prosi za vodo, kar je nekaj povsem vsakdanjega, predvsem pa popolnoma naravnega v situaciji pri vodnjaku, kjer želi Samarijanka zajeti vodo. Phan omeja, da je začetna točka pogovora lahko »karkoli povezano z življenjem, pa naj bo to vesel ali žalosten dogodek (...)« (2010: 173).

Jezusova prošnja za vodo je precej neposredna, saj gre za veledno obliko, vendar Jezus začne pogovor povsem v kontekstu. Seveda v nadaljevanju ne naleti na odobravalen odgovor, a ga to ne odvrne od nadaljevanja pogovora.

Drugič: Naučiti se moramo, kako v vsakdanjih situacijah in pogovorih najti priložnost za globok in spreminjajoč medreligijski dialog.

Phan poudarja, da tovrsten dialog ni le stvar učenih teoloških razprav in strokovnjakov, ampak, da se realizira tudi v »sobivanju, skupnih dejavnostih in pri deljenju verskih izkušenj, doživetij vseh skupin vernikov« (prav tam).

Tretjič: Ne smemo se bati narediti prvega koraka za srečanje.

Kot pravi Phan, se na osnovi preteklih izkušenj lahko bojimo, da bi bil dialog že vnaprej

obsojen na neuspeh »zaradi sovražnosti, predsodkov, ali jasnega zavračanja, da bi se srečali« (2010: 173). Pogum nam lahko jemljejo tudi stare zamere, morda »obojestranska zavračanja, tako globoka in stara, kot tista med Judi in Samarijani« (prav tam).

Jezus se je prav gotovo zavedal ovir in predsodkov, ki bi utegnili povzročiti, da se dialog, ki ga začne, že na začetku ne bi izteklo dobro. Pravzaprav takoj dobi jasen Samarijankin odgovor, ki črno na belem razjasni okoliščine, ki niso v podporo za nadaljevanje pogovora.

Če Jezus ne bi začel pogovora³⁷ »bi Samarijanka po vsej verjetnosti v tišini odšla. (...) Jezusov odprt odnos, ki mu omogoča, da pristopi k drugemu, in njegov pristop, da naredi prvi korak in s tem odpre dialog, ga vodi do širšega obzorja njegovega poslanstva in tudi do njegovega prvega poslanstva med Nejudi (Irudaya 2003: 2)«.

S tem, »ko naredimo prvi korak in izpostavimo svojo ranljivost ob možni zavrnitvi, a hkrati odkrito zaupamo v spreminjajočo moč 'žive vode', ki je Duh, delamo na tem, da vzpostavljamo obojestransko zaupanje, prijateljstvo in spravo« (prav tam).

Četrtič: *Ne smemo se bati izzvati in pustiti si biti izzvani s strani našega sogovornika.*

Kot smo omenili, Jezus naleti na izrazito odrezav odgovor Samarijanke, ki še poudarja razlike med njima. Vendar pa Jezus ne reagira na njen odrezav način komuniciranja, ne zagradi za ta konflikt, ki ga omeni žena.

»Namesto da še naprej omenja svojo prošnjo za vodo, načne vprašanje svoje identitete in preverja, če je (ona) prepoznala, kdo je.« (Matthews 2010: 221)

Jezus izziva Samarijanko, da bi prepoznala Božji dar in Jezusovo identiteto. Hkrati pa tudi Samarijanka izziva Jezusa, ko mu postavlja trditve glede čaščenja na gori Garizim. »Tako kot Samarijanka bomo lahko tudi mi izzvani s strani ljudi drugih ver glede naših šibkosti in pomanjkljivosti, ki se tičejo našega življenja ali naše Cerkve. V pogovoru z drugimi bomo odkrili, kje lahko popravimo našo teologijo, načine čaščenja, načela.« (Phan 2010: 174)

Petič: *Tako kot Samarijanka lahko in moramo tudi mi povabiti druge: 'Pridite in pogledjte'.*

³⁷ Jezus uporabi besede 'Daj mi piti', ki pa delujejo nekoliko ostro in odrezavo, sploh zato, ker »jih ne spremlja noben nagovor, pozdrav« (Matthews 2010: 220). Njegove besede imajo sicer obliko prošnje (velelni način), »vendar so izgovorjene tako naravnost, da pravzaprav zvenijo kot ukaz« (prav tam).

Pri Samarijankinih besedah »ne gre za ukaz ali ošabno držo verske nadutosti, ampak za odprto in prijateljsko povabilo drugim verujočim, da izkusijo, kar smo izkusili mi sami« (Phan 2010: 174). Phan dodaja, da to, k čemur so ljudje povabljeni, »ni neka doktrina, knjiga (navdihnjena ali ne), institucija, ampak oseba, ki je Jezus, kot reče Samarijanka: 'Pridite in poglejte človeka, ki mi je povedal vse, kar sem storila'« (prav tam).

»Kar pokažemo ljudem, ni naša kultura ali civilizacija, niso naše cerkvene stavbe, organizacije, naše univerze ali bolnišnice, naši medijski centri, ampak oseba, Jezus« (prav tam).

Šestič: Dobrohotno sprejeti dejstvo, da kmalu ne bomo več potrebni za versko življenje skupnosti, kateri smo prineslo dobro novico.

Zanimivo je tudi dejstvo, da je prav Samarijanka tista, ki drugim prinese novico o Jezusu, da ona, ki je »Samarijanka, grešna Samarijanka in neimenovana grešna Samarijanka« (2010: 174) oznanja kot pravi apostol. Seveda je to, kot pravi Phan, možno le, »če se posameznik želi, kot Samarijanka, zgledovati po Jezusu – 'njem, ki je' – in se prepustiti svežini Duha – živi vodi« (prav tam).

ZAKLJUČEK

Na vsako besedilo lahko pogledamo iz več zornih kotov. V prvem delu diplomske naloge je bil naš zorni kot jezikosloven; na svetopisemsko besedilo smo pogledali s slovničnega vidika.

Slovnično branje odlomka Jn 4,1–42 nam je pomagalo globlje prodreti v odlomek predvsem iz strukturnega vidika. Predvsem smo bili pozorni na tematsko zgradbo, ki smo jo opazovali s pomočjo iskanja pomenskih polj. Besedilo kot celota je sestavljeno iz narativnega in govornega dela, ki predstavlja večino besedila. Znotraj govornega dela se pojavlja pet glavnih tem, katere smo ponazorili tudi shematično.

Odkrili smo štiri glavna pomenska polja, ki določajo temo posameznih delov. To so 'voda', 'mož', 'člaščenje', 'hrana'. Poleg teh pomenskih polj se skozi besedilo pojavlja še pomensko polje 'Jezus'. Pomenska polja smo ponazorili v tabelah.

Vsebinski poudarki prvega dela, ki je narativni uvod besedila, so: *zapustil Judejo, odšel v Galilejo, skozi Samarijo, samarijsko mesto, imenovano Sihar, Jakobov studenec, utrujen od poti, sedel k studencu, okrog šeste ure, žena iz Samarije, zajela vode*. Ti poudarki so postavljeni na konec povedi, torej v remo, predstavljajo nove informacije in imajo funkcijo, da seznanjajo z okoliščinami dogajanja.

Drugi del odlomka je osredotočen na pomensko polje 'voda', ki predstavlja vsebinski fokus besedila. Leksem voda se pojavlja v dveh kontekstih. Iz besedila je razvidno, da gre za poimenovanje dveh različnih referenc.

Tretji del odlomka postavlja v ospredje pomensko polje 'mož', nato pa še pomensko polje 'člaščenje'. Vsebinski poudarek teme mož je na besedah *biti-res*.

Četrty del odlomka je pripovedni del, ki uvede nove literarne osebe – učence in prebivalce mesta Samarije. Vsebinski fokus je na koncu tega dela, na besedah *Kaj, če je on Kristus?*. Besede se povezujejo s pomenskim poljem 'Jezus', v okviru katerega se pojavljajo nazivi, ki jih Samarijanka uporablja za Jezusa.

Peti del odlomka predstavlja dialog med Jezusom in učenci. Vsebinski fokus predstavlja pomensko polje 'hrana'. Zadnji, zaključni pripovedni del odlomka še enkrat omenja glavne osebe (razen učencev), pomenski fokus pa predstavljajo beseda *verovati* ter *odrešenik sveta*, ki se zopet povezujejo s pomenskim poljem 'Jezus'. Med teološko najpomembnejšimi fokusi odlomka Brown izpostavlja temo živa voda in člaščenje v

duhu in resnici (1966: 178–181). Tema mož, ki smo jo določili za enega izmed pomenskih fokusov, se ne omenja kot izrecna tema, ampak v smislu teme, ki podpre razkrivanje Jezusove identitete, saj je »fokus na tem, da ima Jezus moč, da pozna skrivnosti njenega [Samarijankinega] zasebnega življenja. (...) Jezusovo poznavanje teh 'dejstev' je točka, ki preobrne potek pripovedi« (Brown 1966: 127).

Poleg vsebinskih fokusov ali tem, ki smo jih našli zgoraj, smo prikazali tudi mesta, kjer lahko najdemo tematske preskoke. Tematska preskoka se pojavita na dveh mestih, in sicer v v. 7, in na prehodu iz v. 19 na v. 20. V prvem primeru gre za preskok zaradi umanjkanja junktivnih veznikov ter spremembe vršilca dejanja. Poleg tega gre za mesto, kjer se v odlomku začne dialog oz. premi govor. V drugem primeru gre za tematski preskok, saj se spremeni vršilec dejanja, poleg tega pa ni prisotnih kohezijskih sredstev. Zaradi tematskih preskokov besedilo deluje rahlo fragmentarno in logično-pomensko nepovezano. Zdi se, kot da besedilo ni koherentno in ima učinek, da preseneti bralca. Tematski preskoki, ter drugi postopki, ki jih avtor vnaša v besedilo, kot so nesporazumi, ironija in podobno, so postopki, glede katerih Brown pravi, da so »spretno vnešeni v pripoved, ki je prav zaradi tega ena izmed najbolj slikovitih prizorov v evangeliju« (Brown 1966: 176).

V govornem delu smo opazovali upovedenje propozicije; pojavljajo se velelne povedi, in sicer na mestih, ki odpirajo oz. zaključujejo nove teme (v. 7, v. 15, v. 16, v. 31). Pojavijo se tudi vprašalne povedi (v. 9, v. 11, v. 12, v. 27, v. 29, v. 33, v. 35). Vprašanje v v. 12 je retorično, kar nakazuje členek *mar*, ki nakazuje negativen odgovor. Odgovor ni pričakovan tudi v vrstici 35, saj je znan vnaprej. Vprašanja se pojavljajo le s strani Samarijanke in učencev, vendar tudi slednjih ne postavljajo učenci sami, ampak jih postavlja pripovedovalec.

Vsebinske poudarke besedila podpirajo tudi druge značilnosti, kot so paralelizem, ponovne pojavitve, parafraze. Posebej zanimivi se nam zdijo pojavi, ki izkazujejo nasprotno mišljenje med udeležencema pogovora. Ta nasprotni odnos med situacijami v besedilu posebej poudarjajo konektorji v funkciji nasprotovanja, to so *čeprav*, *pa*, *ampak*, *vendar* (v. 2, v. 14, v. 20, v. 22, v. 23, v. 27, v. 32, v. 38, v. 42). Med sredstva, ki poudarjajo nasprotje, spada tudi antitetični paralelizem, ki je viden na ravni povedi (v. 9, v. 20, v. 22), zaimkov (v. 9: *ti-mene*, v. 20: *naši* (očetje) – *vi*, v. 22: *vi-mi*, v. 32: *jaz* (*imam*) – *vi* (*ne poznate*), v. 35: *vi* (*pravite*) – *povem vam* (*jaz*), v. 38: *jaz* (*sem vas poslal*) – *boste poželi* (*vi*), *drugi so se trudili* (*oni*) – *vi* (*ste vstopili*)), in medpovedni

ravni (v. 9 in 10; 13 in 14; 35). Kot nasprotni pa se pojavljajo tudi posamezni leksemi, kot so *člaščenje v Jeruzalemu* proti *člaščenje na gori Garizim*. Glede tega Brown omenja, da je to nasprotje del Janezovega dualizma med zemeljskim in nebeškim, med zgoraj in spodaj, mesom in Duhom (1966: 180). Tudi leksema *voda* in *hrana* poimenujeta dve referenci, imata dvojni pomen, saj »Jezus govori v okviru duhovnega, drugi pa na materialnem nivoju« (1966: 181). Menimo torej, da so vsi ti postopki v funkciji Janezovega dualizma.

Besedilo je prepleteno s ponovitvami besed in besednih zvez. Predvsem gre za ponovne pojavitve, delne ponovitve in parafrazo. Ponovitve imajo v besedilu različne funkcije; najpogostejša je ponovitev zaradi poudarka. V tem okviru se ponovijo celotne stavčne strukture (v. 10: *daj mi piti*, v. 14: *voda, ki mu jo bom dal*, v. 17: *nimam moža*, v. 24: *v duhu in resnici*), tudi za poudarek tistega, kar je zanikano (v. 21: *ne na tej gori, ne v Jeruzalemu*).

Besedilo izkazuje kar nekaj značilnosti govorjenega jezika, ki zabrišejo mejo med besedilnim svetom in bralcem. To so naslednje značilnosti: prisotnost deiktov, tematska preskoka, ciklična zaokroženost zgodbe, raba osebnih zaimkov poleg osebne glagolske oblike. Deikti se pojavljajo skozi celotno besedilo: *tam* (je bil), *tedaj* (je prišla), *ta* (vodnjak), *te* (vode) 2x, (hodila) *sem*, (pridi) *sem*, *ta* (ki ga imaš zdaj), *to* (kar si povedala), *tej* (gori) 2x, *takšnih* (častilcev), *ta* (pride), (bo) *tu*, (v) *tem*, *tistega* (mesta), (ostal je) *tam*.

Na osnovi kohezijskih sredstev smo ugotovili, da je linearni potek besedila krožen, saj ta kažejo, da se besedilo vrne na začetek. To lahko opazimo preko ponovnih pojavitve posameznih leksemov v zaključnem delu odlomka. Po Brownovih besedah je »Janez preveč dober dramatik, da bi pustil zgodbo brez zaključka, ki bi povezal teme prejšnjih prizorov« (1966: 184). V zaključku je tako zopet omenjena Samarijanka, ki je bila glavna oseba v prvem prizoru odlomka, saj je zaslužna, da na podlagi njenih besed vero sprejmejo tudi njeni sovaščani. Poleg nje pa na podlagi Jezusove besede verujejo tudi drugi Samarijani (1966: 184–185).

V drugem delu diplomske naloge smo se osredotočili na literarne osebe v odlomku. Osredotočenost na literarne osebe v Janezovem evangeliju je posebej pomembna zato, ker so predstavljene z namenom, da izpričajo določen odnos do Jezusove osebe, ter s

težnjo, da bi se bralec z njimi poistovetil in preko tega ovrednotil tudi svoje stališče. Pri obravnavi literarnih oseb je pomembno, da opazujemo ideološki zorni kot evangelija, saj je karakterizacija podrejena temu zornemu kotu. V Janezovem evangeliju je ta usmeritev izražena v 20. poglavju v vrsticah 30–31.

Na podlagi teorije Cornelisa Bennema o literarnih osebah v Jn evangeliju smo analizirali literarno osebo Samarijanka, učence in prebivalce mesta (Samarijane).

Karakterizacija v evangelijih je podobna tisti v antični grški literaturi – vključuje pomembno vlogo bralca, da sam poskuša poiskati značilnosti določene literarne osebe, torej da 'bere med vrsticami'.

Literarne osebe v Janezovem evangeliju so bile pogosto razumljene kot tipske in neizdelane, kot predstavnice določenega tipa odgovora na Jezusov nauk. Bennema je pokazal, da so osebe večkrat bolj izdelane, kot so mislili mnogi strokovnjaki, saj so zanje značilni kompleksnost, razvoj in opis notranjega življenja. To smo pri obravnavi literarnih oseb ugotovili tudi sami.

Opisi literarnih oseb v obravnavanem odlomku, predvsem Samarijanke, res niso bogati v smislu, da bi pripovedovalec eksplicitno poimenoval njene lastnosti. Samarijanka je neimenovana ženska, je 'neka žena' (v. 7). Predstavlja kompleksno osebo, ker jo zaznamuje več lastnosti. Bralec mora aktivno sodelovati pri prepoznavanju le-teh, tako da sledi njenemu dialogu z Jezusom. V njenih besedah lahko prepoznamo pogum, da spregovori z moškim, Judom (v. 9). Samarijanka je pripadnica verske skupnosti, do katere Judje gojijo sovražen odnos. Poleg tega je ženska, ki je družbena izobčenka, kar lahko razberemo iz dejstva, da k vodnjaku pride sama in ob neobičajni uri. Njeno priznanje o njenem zasebnem življenju in Jezusovo razkrivajoče vedenje o njej še potrdira njeno marginalizirano stanje. Vse to lahko sklepamo iz pogovora in pripovedi.

Lahko prepoznamo njeno drznost pri postavljanju vprašanj, tudi ironijo (v. 11, 12), resnicoljubnost (v. 17), dojemljivost (v. 19), navdušenje, da svoja spoznanja deli z drugimi (v. 28, 29). Bennema ji pripiše lastnosti kot so sodelovanje, dojemljivost, pobudništvo, odzivnost, pričevalskost (Bennema 2009a: 91–92).

Te lastnosti presenetijo bralca, saj se pred njegovimi očmi žena razvija v teološko razmišljujočo žensko. V tem smislu se kaže njen razvoj, saj njene prvotne lastnosti (zavrača pogovor, okleva, je osorna, konfliktna) nadomestijo nove (sodelovanje, zavzetost, odprtost, teološka dojemljivost, sposobnost argumentiranja in napredovanja, pričevanje) (Bennema 2009a: 92). Jezusovo razkritje spodbudi v njej težnjo, da teče o njem pripovedovat tudi drugim. V njenih besedah Samarijanom se po mnenju Brantove kaže njena želja, da bi bil Jezus zares Mesija, ki ga pričakuje njena skupnost (2011: 87). K Jezusu privede celotno vas in se tako izkaže za pravo učenko. Opisani razvoj je še en dokaz, da Samarijanka ne more biti tipska oseba, za katero bi bila značilna statičnost in nesposobnost spremembe.

Bennema jo v kontinuumu stopnje karakterizacije določi kot literarno osebo z osebnostjo, saj ima množico lastnosti, pokaže razvoj in nekaj notranjega življenja (Jezus jo označi kot resnicoljubno). Njen verski odziv na Jezusovo osebo je primeren, saj njen odgovor obrodi sad, ko pripelje ljudi k Jezusu, je poslušna, javno prizna Jezusa, in ga končno tudi razume (čeprav z oklevanjem) (Bennema 2009a: 205–206).

Literarne osebe v Jn 4,1–42, torej Samarijanka, Jezusovi učenci in Samarijani, predstavljajo primere ustreznih verskih odgovorov v luči Janezovega namena, izraženega v 20. poglavju evangelija. Vse te osebe sprejemajo Jezusa kot Mesija; Samarijanka izkaže svojo vero na impliciten način z določenimi dejanji, ko spusti vrč, teče v mesto, pričuje in pripelje ljudi k Jezusu. Po mnenju Bennema naj bi bil njen odgovor izražen tudi eksplicitno, saj je vključen v izpovedi Samarijanov v 42. vrstici. Samarijani odgovorijo ustrezno, na kar kaže njihova izpoved v 42. vrstici. Jezusovi učenci pa, kot pravi Bennema, pokažejo ustrezen odgovor s tem, da kljub nerazumevanju ostajajo z Jezusom (v kontekstu celote evangelija).

Nerazumevanje Jezusovih besed in njegovega nauka je v odlomku posebej prisotno. Nerazumevanje pokažejo tako Samarijanka kot Jezusovi učenci. Na ta način je ustvarjena priložnost, da se v pripovedi bolje razjasnijo Jezusove misli. Tako nespornost še ne pomeni neustreznega odziva, ampak predstavlja le pot do končnega ustreznega odgovora literarnih oseb.

V odlomku najdemo tudi kolektivno literarno osebo. To predstavljata skupina Jezusovih učencev, katere Bennema obravnava kot dvanajstere in pa skupnost Samarijanov, katere Bennema obravnava v okviru kolektivne literarne osebe 'Svet'. Dvanajsteri se izkažejo

za literarno osebo, za katero je značilno pogosto nerazumevanje Jezusovih besed, vendar kljub temu ostajajo z Jezusom in prav ta lastnost jih potrjuje kot učence. Njihovo notranje življenje v odlomku izkazuje glagol čuditi se (v. 27), njihovo razmišljanje nakazujeta vprašanji, ki jih v njihovem imenu postavlja pripovedovalec (v. 27). Zakaj učenci odkrito ne postavijo Jezusu vprašanj, lahko sklepamo, Brantova pa predlaga, da bi njihova vprašanja še poudarila sramoto situacije, na katero naletijo učenci (2011: 87).

Samarijani kot predstavniki sveta presenetijo, saj predstavljajo ene izmed tistih redkih primerov iz sveta, ki ustrezno odgovorijo na Jezusove besede. Njihova izpoved pomeni, da se celoten odlomek konča s prepoznanjem (Brant 2011: 88).

Pri obravnavi literarnih oseb se nam zdi še posebej zanimiva ugotovitev, da evangelist Janez portretira literarne osebe, ki so zelo raznolike in predvsem kompleksne, torej izkazujejo veliko značilnosti, tako dobrih kot slabih. V skladu z Janezovim dualističnim pogledom na svet, kjer sta možni le dve izbiri, dve odločitvi, bi pričakovali, da bodo literarne osebe zelo enolične in jasno opredeljene, idealno upodobljene; tako so jih razumeli tudi preiskovalci v preteklosti. Vendar pa ne moremo slabih literarnih oseb jemati kot povsem slabe in dobrih kot samo dobre. To je običajno značilno za pravljice. Če bi bile osebe jasno in idealno opisane, verjetno ne bi vzbudile pri bralcu nobenega zanimanja. Z osebami iz pravljic se bralci težko poistovetimo ravno zaradi njihove idealne upodobitve. Z literarnimi osebami v Janezovem evangeliju pa se verjetno bralec lažje poistoveti, saj niso opisane kot idealni primeri, ki posebljajo določene vrednote. Literarne osebe v Janezovem evangeliju predstavljajo množico različnih osebnosti (Bennema 2009a: 1) in njihovih odzivov na Jezusa, kar bralcem povečuje možnosti za poistovetenje. Pokažejo človeško naravo, ki se včasih odloča pravilno, včasih pa napačno. V tem smislu se strinjamo z besedami Conwayeve, ko pravi, da trmasto vztrajanje pri razumevanju literarnih oseb v Janezovem evangeliju kot posplošenih in neizdelanih opozarja na skušnjava, da bi tudi svoja življenja posplošili na poenostavljeno jasno držo (Conway 2002: 341).

Prav žena iz Samarije se nam zdi še posebej zanimiva v tem pogledu. Njene besede in odzivi so sprva sovražni, polni sumničenja, zavračanja. S tem Samarijanka ne pokaže ustreznega odgovora v luči Janezovega dualizma. Samarijanka se kljub začetni

zadržanosti izkaže za pogumno in drzno žensko, ki se upa kosati v teološkem razpravljanju z Jezusom in preizkuša svojega sogovornika. V pogovoru pokaže več nerazumevanja kot pa razumevanja (ne razume Jezusovih besed o Božjem daru, živi vodi). Tako bi bralec lahko sprva sklenil, da Samarijanka ne bo zgled učenke, ki odgovori z vero in pričevanjem za Jezusa. V tem smislu za Samarijanko veljajo besede Merenlahtija, da »pred bralčevimi očmi literarne osebe postopoma dobivajo podobo, pogosto na nepričakovane načine, tako da se pojavi prepoznavna razlika med začetnim in končnim vtisom« (Merenlahti 2002: 54). Tekom odlomka Samarijanka pokaže svojo vero, čeprav na posreden način, s tem ko spusti vrč, ki zajema vodo v materialnem smislu, saj ga očitno ne potrebuje več, ker jo napolnjuje drugačna voda. Teče v vas in pričuje, ter tako izpolni to, česar marsikatera druga literarna oseba ne zmore.

Ta žena, ki je zaznamovana z grešnim zasebnim življenjem, se sreča z Jezusom, da se izraziteje pokaže njegova oseba. Samarijanka ima svoje skrivnosti, ki predstavljajo sramoto v očeh družbe, Jezus pa se z njimi ne ukvarja, čeprav ji vse razkrije. S svojim načinom dialoga se ji približa, kar se konča tako, da postane njegova učenka. Dialog je oblikovan tako, da si bralec zlahka predstavlja prizor in se skuša poistovetiti s to zanimivo literarno osebo. Bralec lahko tako vrednoti svoje stališče do Jezusa.

S prikazom dialoških poudarkov odlomka smo želeli ponazoriti vidik, da je Jezusov dialoški pristop do Samarijanke pomenljiv tudi zato, ker pripelje do njenega ustreznega verskega odgovora. Dialog med njima je mogoče prenesti na področje medreligijskega dialoga. Čeprav je odlomek o srečanju med Jezusom in Samarijanko lahko deležen interpretacij iz mnogih vidikov, interpretacij posameznih tem, ki smo jih odkrili že pri slovničnem branju odlomka, smo izpostavili vidik dialoškosti. Menimo, da je prav Jezusov odprt in dialoški pristop zaslužen za to, da Samarijanka od nastrojenga razpoloženja pokaže razvoj v smeri pričevalke in Jezusove učenke.

POVZETEK

V diplomskem delu obravnavamo odlomek iz Janezovega evangelija, Jn 4,1–42. Preko slovničnega branja na podlagi pomenske, strukturne in besedilne skladnje analiziramo odlomek in njegovo zgradbo, pojav tem pa ponazorimo tudi shematično. Z analizo odlomka prikažemo pomen slovnične in pomensko-besediloslovne analize za celotno jezikovno-besedilno analizo. Odlomek razdelimo na šest delov in v okviru teh preiskujemo slovnične in pomensko-besediloslovne značilnosti odlomka.

V drugem delu naloge obravnavamo odlomek s pristopom, ki se osredotoča na podobo literarnih oseb v odlomku, in smo ga poimenovali karakterno branje. Najprej predstavimo teorijo za klasifikacijo literarnih oseb po Cornelisu Bennemi, ki se osredotoča na literarne osebe kot take, poleg tega pa tudi na njihove verske odzive na Jezusov nauk oz. njegovo osebo. V luči evangelistovega namena, izraženega v 20,30–31, se v okviru teoretičnih smernic osredotočimo na podobo literarnih oseb, kot jo razkriva odlomek, saj se ta razkriva predvsem preko besed in dejanj literarnih oseb. Gre za posredno karakterizacijo, pri kateri literarne osebe oz. njihove lastnosti niso opisane eksplicitno s strani pripovedovalca, ampak mora bralec iz besedila sam sklepati o njihovi podobi.

Na koncu dodamo še interpretacijski del, ki se osredotoča na dialoški pristop Jezusa do žene iz Samarije, saj je dialoškost v odlomku močno poudarjena, prav preko dialoga pa se tudi pokažejo določene lastnosti literarnih oseb.

Ključne besede: slovnično branje, karakterno branje, dialog, Samarijanka.

ABSTRACT

This thesis discusses an excerpt from Gospel of John (Jn 4,1–42). Through grammatical reading based on meaning, structural and textual syntax this excerpt and its structure are analyzed. Themes from the excerpt are schematically depicted. The excerpt analysis shows the value of grammar, meaning and text analysis for an integral linguistic textual analysis. The excerpt is divided into six parts and each one of them is analyzed based upon grammar, meaning and linguistics.

The second part of the thesis concentrates on the image of characters. This approach to excerpt analysis is named character reading. First Cornelis Bennema's theory for classification of characters is introduced. It focuses on characters as such and their responses towards morals of Jesus Christ or his person. In the light of evangelist's purpose expressed in 20,30–31 and in the context of theoretical guidelines the analysis focuses on the image of characters as revealed in the excerpt - mainly through their speech and actions. This is an implicit characterization where the reader has to reconstruct character by inferring its traits from the subject's words and actions.

Thesis concludes with the interpretation part that focuses on Jesus Christ's dialogic approach to Samaritan woman. Dialogue is strongly emphasized in the excerpt, especially because it shows some characteristics and development of the subjects.

Key words: grammatical reading, character reading, dialogue, Samaritan woman.

VIRI IN LITERATURA

Balažic Bulc, Tatjana, 2009: *Torej, namreč, zato – o konektorjih: raba in funkcija konektorjev v slovenskem in hrvaškem jezikoslovnem diskurzu*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Bennema, Cornelis, 2009: A Theory of Character in the Fourth Gospel with Reference to Ancient and Modern literature. *Biblical interpretation* 17. 375–421.

Bennema, Cornelis, 2009a: *Encountering Jesus: Character studies in the Gospel of John*. Milton Keynes: Colorado Springs, Paternoster.

Brant, JoAnn A., 2011: *John. Commentaries on the New Testament*. Baker Academic.

Brown, Raymond E., 1966: *The Gospel According to John*. AB 29. New York: Doubleday & Company.

Brown, Raymond E., 2008: *Uvod v Novo zavezo*. Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba.

Collins, R. F., 1995: From John to the beloved disciples: an Essay on Johannine characters. *Interpretation* 49. 359–369.

Conway, Colleen M., 2002: Speaking through Ambiguity: Minor Characters in the Fourth Gospel. *Biblical interpretation* 10. 324–41.

De Beaugrande, Robert in Dressler, Wolfgang Ulrich, 1992: *Uvod v besediloslavlje*. Ljubljana: Park.

Fausti, Silvano, 2012: *Skupnost bere Janezov evangelij*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba.

Gorjanc, Vojko, 1998: Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. *Slavistična revija* 46/4. 367–387.

Häring, Bernhard, 2001: *Svobodni v Kristusu*. 3 vol. 2. del. Ljubljana: Mohorjeva družba Celje.

Hudej, Sonja, 1994: *Šolske ure besediloslavlja. Temeljni pojmi besediloslavlja in jezikoslovne (lingvistične) analize besedila*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.

Irudaya, Ray, 2003: *Attitudes and Approaches Employed in the Dialogue of Jesus with the Samaritan Woman. Their relevance to Interreligious Dialogue Today*. 2007. Dostopno na: http://www.sedosmission.org/web/es/sedos-bulletin/doc_view/702-attitudes-and-approaches-employed-in-the-dialogue-of-jesus-with-the-samaritan-woman (pridobljeno 12. 7. 2013).

- Korošec, Tomo, 1981: Besediloslovna vprašanja slovenščine. *17. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. 173–186.
- Köstenberger, Andreas J., 2004: *John. Baker exegetical commentary on the new testament*. ZDA: Baker Academic.
- Kranjc, Simona, 2004: Besedni red, usvajanje prvega in učenje drugega/tujega jezika. *Jezik in slovstvo* 49/3–4. 145–157.
- Kunst Gnamuš, Olga, 1981: *Pomenska sestava povedi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Kunst Gnamuš, Olga, 1989/90: Težave upovedovalne teorije in smeri njenega razvoja. *Jezik in slovstvo* 33/1–2. 8–16.
- Manns, Frederic, 2012: *Simfonija Besede: na poti k teologiji Svetega pisma*. Ljubljana: Brat Frančišek.
- Matthews, Victor H., 2010: Conversation and Identity: Jesus and the Samaritan Woman. *Biblical Theology Bulletin* 40. 215–226.
- Matjaž, Maksimilijan, 2012: *Eksegeza in teologija Janezovega evangelija (izbrana poglavja za EMT)*. Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Merenlahti, Petri in Hakola, Raimo, 2004: Reconceiving Narrative Criticism. *Characterization in the Gospels: Reconceiving Narrative Criticism*. London, New York: Sheffield Academic Press. T&T Clark International. 13–49.
- Merenlahti, Petri, 2004: Characters in the making: Individuality and Ideology in the Gospels. *Characterization in the Gospels: Reconceiving Narrative Criticism*. London, New York: Sheffield Academic Press. T&T Clark International. 49–73.
- Mikuš, Tomaž, 2007: Uvodna beseda. *41. Nikodemovi večeri. Dialog*. Ljubljana: Društvo Skam.
- Moloney, Francis J., 1998: *The Gospel of John. Sacra pagina, vol.4*. Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press.
- Papeška biblična komisija, 2000: *Interpretacija Svetega pisma v Cerkvi*. Cerkevni dokumenti 87. Ljubljana: Družina.
- Phan, Peter. C., 2010: An Interfaith Encounter at Jacob's Well. A Missiological Interpretation of John 4:4–42. *Mission Studies* 27. 160–175.
- Pogorelec, Breda, 1990/91: Vloga oblike za razumevanje smisla v Cankarjevi prozi. *Jezik in slovstvo* 36/5–6. 133–147.
- Sahi, Jyoti, 2010: Dialogue and the Imagination: Reflections by an Indian Christian Artist. *Exchange* 39. 49–70.

Smolej, Mojca, 2011: *Skladnja slovenskega knjižnega jezika. Izbrana poglavja z vajami*. Ljubljana: Študentska založba.

Smolej, Mojca, 2011: Jezikovna stilistika ali zakaj brati obliko besedila. V: *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Obdobja 30. Ur. Simona Kranjc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 413–417.

Splošni religijski leksikon, 2007. Ur. Drago Bajt in Marta Kocjan Barle. Ljubljana: Modrijan.

Starc, Sonja, 2011: Stik disciplin v besedilu iz besednih in slikovnih semiotskih virov. V: *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Obdobja 30. Ur. Simona Kranjc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 433–440.

Sveto pismo: Nova zaveza in Psalmi, 2010. Jeruzalemska izdaja. Ljubljana: Družina: Teološka fakulteta.

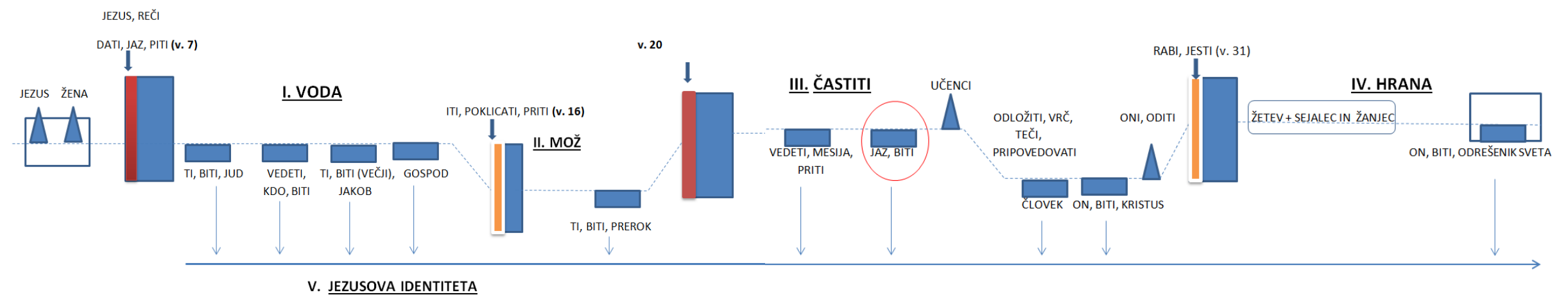
Toporišič, Jože, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.

Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Vidovič Muha, Ada, 2006: Breznikova napoved jezikoslovne teme 20. stoletja – praška teorija členitve po aktualnosti (Ob Škrabčevi oceni Besednega reda v govoru). *Škrabčeva misel* 5. 127–135.

Žalec, Bojan, 2010: Dejavniki dialoga in zdrava družba: solidarni personalizem, kreposti in pogubnost instrumentalizma. V: *Na poti k dialoški človeškosti: ovire človeškega komuniciranja*. Ljubljana: Teološka fakulteta.

Priloga 1: SHEMA POMENSKIH POLJ V BESEDILU

IZJAVA O AVTORSTVU

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 20. 10. 2013

Tadeja Japelj
(*lastnoročni podpis*)